

TC
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

HADİSLER BAĞLAMINDA MUTLULUK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MUSTAFA ERTEN

DANIŞMAN
PROF. DR. M. DOĞAN KARACOŞKUN

GAZİANTEP
2016

T.C.

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

HADİSLER BAĞLAMINDA MUTLULUK

Mustafa ERTEN

Tez Savunma Tarihi: 01.06.2016

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR
Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylıyorum.

Yrd. Doç. Dr. Erol ERKAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir yüksek lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa D. KARACOŞKUN
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir yüksek lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

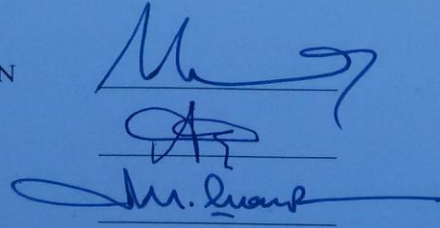
Jüri Üyeleri:

İmzası

Prof. Dr. Mustafa D. KARACOŞKUN

Prof. Dr. Bilal SAMBUR

Doç. Dr. MAHMUT ÇINAR

ÖZET

İslam, mutluluğu; dünya mutluluğu ve ahiret mutluluğu olmak üzere iki farklı kategoride ele almıştır. Dünyayı ebedi mutluluk yurdu, cennetin elde edilebileceği mekân olarak değerlendiren İslam'ın, ahiret hayatına daha fazla önem verdiğini söyleyebiliriz.

Bu tezimizde İslam'ın dinin temel kaynaklarından ikincisi kabul edilen Hz. Peygamberin hadislerinin, mutluluk kavramıyla ilgili olanlarından yola çıkarak Hz. Peygamberin mutluluğa bakış açısını ele alıp incelemeye çalıştık.

ABSTRACT

Islam categorizes the happiness in two: one is life, the other is after life. Islam which evaluating the life as it is the place that human being gains the eternal happiness homeland gives much more importance afterlife than this life.

In this thesis which is based on Prophet Hz. Mohammad's sayings which are accepted the second main resource of Islam, we try to analyze Prophet Hz. Mohammad's point of view about happiness using the Prophet's sayings about his concept of happiness.

ÖNSÖZ

Psikoloji ile ilgili olarak geçmişte farklı disiplinlerde insan psikolojisi ile ilgili pek çok konunun spekülâtif bir şekilde ele alınıp incelendiğini görüyoruz. Psikoloji alanının ayrı bir bilim dalı olarak ortaya çıkması süreci ise ancak geçtiğimiz yüzyılın başlarında mümkün olabilmiştir.

Bu çerçevede Psikoloji söz konusu olduğunda, insanla ilgili olarak ortaya atılan her teori, görüş ve çalışmanın bu alana katkıda bulunması beklenir. Din psikolojisinde de din ve insan psikolojisi ile ilgili yapılan her çalışmanın aynı şekilde dikkate alınması gerekir. Bu noktadan hareketle İslam düşünce tarihi, psikoloji açısından spekülâtif olarak değerlendirilebilse de elimizde bilgi hazinelerinin olduğu görülecektir.

İnsana ilişkin bilgi hazinesi diyebileceğimiz bu kaynaklarda da, üzerinde en sık durulan kavramlardan birinin mutluluk olduğunu söylemek mümkündür. Çok yakın bir geçmişi olan modern psikolojide, insanın pek çok yönüne ilişkin çalışmalar olmasına karşın insan mutluluğu ile ilgili kapsamlı bir çalışma olduğu pek söylenemez. Yakın dönemde ise mutlulukla ilgili batıda bazı çalışmaların yapıldığını gözlemek psikolojinin geleceği açısından önemli görünmektedir. Bu doğrultuda ülkemizde de çok fazla çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle tezimizin “Din Psikolojisi” alanında, mutluluk konusuyla ilgili yapılan çalışmaların ilklerinden olacağı tahmin edilmektedir.

Bu vesileyle hazırladığımız bu çalışmayla, hem bu alanda yapılmış ve hem de bundan sonra yapılacak olan çalışmalara az da olsa katkıda bulunabilmeyi ümit etmekteyiz.

Bu çalışmada Hz. Muhammed'in hadislerini ihtiva eden *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte* isimli külliyattan yola çıkılarak, mutluluk motifli hadisleri ele alınmış ve bu hadisler psikolojik bir çözümlemeyle bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız dört ana bölümden oluşmaktadır. En başta konumuzun problem ve amacı ortaya konulmuş, daha sonra, sınırlılıkları ve hangi yöntemle ele alınacağı belirlenmiştir

Birinci bölümde “Mutluluk” kavramı detaylı bir şekilde, psikolojik bir kavram olarak ele alınmıştır. Konu hem felsefe hem de başta İslam dini olmak üzere diğer dinlerin mutluluk hakkındaki görüşleri çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayetleri incelenmiş ve Kur'an'ın mutluluk kavramına bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci kısmını teşkil eden, “Mutluluk Motifi İçeren Hadisler ve Konuları” bölümünde, Hz Peygamberin mutlulukla ilgili söz konusu hadisleri, konularına göre bir araya getirilmiş, her bir hadis ilgili konu başlığı altında ele alınıp açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise konu başlıkları altında ele alınan hadisler psikolojik bir çözümleme ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İnsanlara faydalı olmasını umduğumuz bu çalışmada, zor şartlarda beni okutup, emek sarf eden değerli babam Hasan ERTEN'e desteğini esirgemeyen tüm arkadaşlarıma, tez çalışmam boyunca bana emeği geçen değerli hocam Prof. Dr. Mustafa Doğan KARACOŞKUN'a teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
SEMBOLLER VE KISALTMALAR.....	VIII

GİRİŞ.....	1
PROBLEM VE AMAÇ	2
SINIRLILIKLAR	3
YÖNTEM.....	4
İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR	4

1.BÖLÜM ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

MUTLULUK NEDİR	7
DİNLER VE MUTLULUK	9
İSLAM DİNİ VE MUTLULUK	15
KUR'AN BAĞLAMINDA MUTLULUK.....	18
FELSEFE VE MUTLULUK.....	19
PSİKOLOJİK BİR KAVRAM OLARAK MUTLULUK	23

2. BÖLÜM MUTLULUK MOTİFİ İÇEREN HADİSLER VE KONULARI

İBADET VE MUTLULUK	27
AHİR ZAMAN VE MUTLULUK	33
DÜNYA, AHİRET VE MUTLULUK	38
CENNET VE MUTLULUK	44
EŞ / EŞ SEÇİMİ / EVLİLİK VE MUTLULUK.....	47

AKRABA ZİYARETİ VE MUTLULUK.....	61
İYİLİK YAPMA VE MUTLULUK.....	65
MERHAMET VE MUTLULUK	68
KANAAT VE MUTLULUK	71
ŞÜKÜR VE MUTLULUK.....	75
ÜLFET VE MUTLULUK.....	80
TEVBE / İSTİĞFAR VE MUTLULUK	83
DİNİ BAŞA ÇIKMA VE MUTLULUK	88
İLİMLE MEŞGUL OLMA VE MUTLULUK	98
GÜZEL İSİMLENDİRME VE MUTLULUK	101
AÇGÖZLÜLÜK VE MUTLULUK	104

3.BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	110
YARARLANILAN KAYNAKLAR	117

SEMBOLLER VE KISALTMALAR

Adı geçen eser:	a.g.e.
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi:	A.Ü.İ.F.D
Bakınız:	Bkz.
Cilt:	C.
Çeviren:	Çev.
Derleyen:	Der
Diyanet İşleri Başkanlığı:	DİB.
Harran Üniversitesi:	HRÜ
Hazreti:	Hız.
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi:	KMÜ
Sayı:	S.
Sayfa:	s.
Sayfalar:	ss.
Matbaası:	Mat.
Maddesi:	Mad.
Milli Eğitim Bakanlığı:	MEB.
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı:	M.Ü.İ.F.V.
Türk Dil Kurumu:	TDK
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları:	TDVY
Yayınları / Yayınevi:	Yay.
Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler:	vd

GİRİŞ

Mutluluk her insan için aynı şeyi ifade etmeyebilir. Şüphesiz ki birçok mutluluk tanımı yapılabildiği gibi, her insanı mutlu edecek etkenler de farklı olabilir. Örneğin az miktarda bir mal varlığı, maddi durumu iyi olmayan birini mutlu edebildiği gibi, aynı miktardaki mal varlığı, maddi durumu yerinde olan diğer biri için, hiçbir şey ifade etmeyebilir.

İnsan hayatı göz önüne alındığında, insanın hayatı boyunca bir çaba içerisinde olduğu görülebilir. Bu çabasının sebebinin, kısaca rahat etme, mutluluğu elde etme olduğu düşünürsek, şu iki hususun unutulmaması gerekir: Öncelikle bireyin kendisini tanıması, duygularının farkında olması ve hayattan beklentileri üzerine iyice kafa yorması ve bunun sonucunda bir karara varması gerekir. İkinci olarak, birey mutluluk yolunda çevresini iyi tanımalı, çevresindekilerle iyi ilişkiler geliştirmeli, çevresindeki insanların kendisinden beklentilerini ve kendisinin çevreden nasıl bir beklenti içinde olması gerektiğini belirginleştirme hususunda gayret sarf etmelidir.

Saydığımız bu hususları yerine getiren herkesin mutlaka mutlu olacağını söylemek, yine de zordur. Örneğin insanın, bir toplum içinde yaşaması dolayısıyla toplumun gelenek ve göreneklerine uyma mecburiyeti, bir çevrede yaşayıp çevre şartlarına uymanın getirdiği zorluklar, inandığı inancın onun davranışlarını yönlendirmesi gibi saydığımız ve sayamadığımız pek çok hususun, onun mutluluğunu etkileyen faktörlerden olduğunu görüyoruz.

Dolayısıyla insan mutluluk için çabalarken yerine getirmesi gerekli bir kısım unsurların olduğunu, bu unsurları yerine getirdikten sonra dahi, kendi dışında, mutluluğunu etkileyen, gücünün yettiği ya da gücünün yetmediği bazı hususların olabileceğini unutmamalıdır.

Çalışmanın bu bölümünde, tezimizin Problem ve amacının ne olduğunu ortaya konulmuştur. Yine çalışmanın sınırlılıklarını belirlenmiş ve hangi yöntemle

ele alındığını açıklanmıştır. Ayrıca daha önce yapılmış çalışmalardan hareketle, mutluluk konusu ile ilgili yapılan literatürde yer alan önemli çalışmalar hakkında bilgi paylaşımında bulunulmaya çalışılmıştır.

Problem ve Amaç

İnsan dünyada gerçekleştirmeyi istediği amaçlarına ve planlarına ulaşmada ya başarılı ya da başarısız olur. Başarılı olduğunda yaratılıştan getirdiği yeteneklerini keşfetmiş olur. Bu sayede hayatın problemleriyle başa çıkabilecek bir yetenek kazanır ve en önemlisi mutlu olur. Başarısız olduğunda ise bu durum, istenmeyen durumlarla sonuçlanabilir. Alkol, uyuşturucu gibi anlık haz arayışlarına yönelebilir, anlam arayışından vazgeçip ve hayattan kopma noktasına gelebilir. İnsan bir şeye olan inancını kaybettiğinde hayat anlamsız hale gelebilir. Çünkü inançlarımız dünya ile aramızdaki anlamsal bağları oluşturur. Bu bağlarda kopma olduğunda acı ve mutsuzluk ortaya çıkabilir.¹

Günümüzde insanlar, dünya var olduğu günden bu yana, hiçbir dönemde insanların sahip olmadığı kadar bolluk, bereket ve rahatlığa sahiptir. Hayat standartları, her geçen gün daha da yükselmektedir. Fakat her gün, gerek medyada, gerek bizzat şahit olduğumuz; onlarca öfke, cinnet, yaralama hatta cinayetlere kadar varan şiddet olayları meydana gelmektedir. Teknoloji ve bilimin kendisine sunduğu rahata, içinde buldukları bolluk, berekete rağmen, insanların mutlu olmadığı görülmektedir.

Mutluluk sözkonusu olunca her insanın söyleyeceği birkaç cümlesi olur. Çünkü insan, hayatı boyunca birçok olaya şahit olur, kendisini olumlu olumsuz birçok olayın içinde bulur. Kendisini rahatsız eden olaylardan kaçmak ve kendisini mutlu kılacak şeylere yaklaşmak ister. Dolayısıyla mutluluk ve huzuru elde etmeyle ilgili olarak insan pek çok tecrübe ve düşünceye sahip olur. Tecrübelerimizi, aklımızı ve duygularımızı kullanarak elde ederiz. Bu tecrübeler ve ortaya konan düşünceler yabana atılacak şeyler değildir. İşte davranışlarımızın tecrübelerimiz ışığında meydana gelmesi, her zaman salt mutlulukla sonuçlanmasa da, çoğu zaman bireylerin hayatını kolaylaştırır ve bazen de onların mutluluğuna katkıda bulunabilir.

---

¹ Ahmet Nedim Serinsu. (1997). Kur'an ve İnsanın Anlam Arayışı, *Uluslar arası Din Eğitimi Sempozyumu*, 20-21, ss.161-171.

İnsanlar bazı doğruların bilgisine kendi donanımlarıyla ulaşabilir. Hz. Peygamberin, hoşumuza gitmeyen bir durum sözkonusu olduğunda, vicdanımıza danışmamızı telkin etmesi çok manidardır. Örneğin: Hz. Peygamberin, insanın, kendisini başkasının yerine koymasını önermesi (empati), insan aklının ve vicdanının ulaşabileceği bir değer olduğunu bize gösterir. Buna göre insan, aklının ve vicdanının sesine kulak vererek, diğer insanların da kendisi gibi mutlu olmayı hak ettiğini; huzursuzluğun, kendisinde nasıl bir duygu meydana getiriyorsa, muhataplarında da aynı duygular meydana getireceği bilgisine ulaşabilir.

İnsan aklı ve duygularının; çevre, kalıtım, ortam, kişinin içinde bulunduğu psikolojik durum vb. birçok durumlardan etkilendiği söylenebilir. Dindar bireyler için bu tür durumlarda insan aklının üzerinde bir üst aklın, insan aklını ikmal etmesi ve hayatı anlamlandırmasında kendisine yol göstermesi beklenir. Dinin temel kaynakları, dindar bireyler için önem taşır. Dinlerin hedeflerinden birisinin bireylerin mutluluğunu sağlamak olduğu göz önüne alınırsa; İslam dini söz konusu olduğunda hadis ilmi, ikinci temel dini kaynak olması hasebiyle büyük önem taşır. Bu anlamda hadislerin müslüman bireye mutluluğunun yollarını göstermesi beklenir.

İşte bu çalışmayla amacımız İslam dininin ikinci kaynağı sayılan Hz. Muhammed'in hadisleri çerçevesinde mutluluk kavramını ele almak ve sözkonusu hadislerle ilgili psikolojik bir çözümlemede bulunmaya çalışmaktır.

Araştırmamızda “*Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*” isimli, Hz. Muhammed'in sözlerini (Hadislerini) ihtiva eden külliyattan hareketle, hadislerdeki mutluluk anlayışı incelenmeye çalışılacaktır.

Sınırlılıklar

Bu çalışmamız Hz. Peygamberin hadislerinin bir kısmını ihtiva eden “*Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*” isimli hadis külliyatında bulunan doğrudan mutluluk ile ilgili hadislerle sınırlıdır.

Araştırmamız asıl metni Arapça olan hadislerin “*Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*” isimli hadis külliyatının Türkçeye çevrilen tercümesinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılmak istenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren her türlü belgenin analizini kapsar.²

Araştırmadan elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz, doküman incelemesi yöntemiyle elde ettiğimiz verilerin, daha önceden belirlenen temalara (verilerin tanımlama amacıyla seçilmesi, anlamlı ve mantıklı bir biçimde bir araya getirilmesi) göre özetlenmesi ve yorumlanmasıdır.³

Betimsel analiz, daha çok araştırmanın kavramsal yapısının önceden açık bir biçimde belirlendiği araştırmalarda kullanılır. Doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bunun için de elde edilen veriler önce mantıklı ve anlaşılır bir biçimde betimlenir. Sonra bu betimlemeler yorumlanıp bir takım sonuçlara ulaşılır.⁴ Tezimizde alıntılara sıklıkla yer verilmemizin sebebi yorum ile metni birbirinden ayırmaktır.

Araştırmamızda öncelikle konumuzla ilgili olarak belge incelemesi ve kaynak taraması yaptık. Elde ettiğimiz bilgi ve kaynakları okuyarak notlar aldık. Sonuç olarak da bu bilgileri bilimsel analiz tekniği ile değerlendirmeye çalıştık.

İlgili Yayın ve Araştırmalar

Yaptığımız araştırmada Türkiye’de mutlulukla doğrudan ilgili çalışmaların çok fazla olmadığı görülmüştür. Din Felsefesi alanında da konunun ele alınıp incelendiğini ve bir kısım çalışmaların yapıldığını söyleyebiliriz. Din Psikolojisi alanında yapılan kaynak çalışmalardan biri “*Bosnalı Gençlerde Din ve Mutluluk İlişkisi Üzerine Araştırma*” isimli araştırmadır.

² Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., 9. Baskı, Ankara, s.217 .

³ Yıldırım ve Şimşek. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s.217.

⁴ Mustafa Doğan Karacoşkun. (2012). Psikoloji Bilimi ve Tarihi, *Din Psikolojisi*, Editör: Mustafa Doğan Karacoşkun, Grafiker Yayınları, Ankara, s.30.

Yüksek lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışma Armin Jasarevic tarafından Uludağ üniversitesi, Sosyal Bilimler enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı bünyesinde hazırlanmıştır. Tez danışmanlığı Doç. Dr. İbrahim Gürses tarafından yapılmıştır.

Yapılan bu çalışma, teorik ve ampirik (deneysel) olmak üzere iki bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde teorik olarak araştırmanın temel kavramları olan mutluluk ve din ilişkisi genel olarak ele alınmış ve açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise “Mülakat Yöntemi” kullanılarak Bosna Hersek’te yaşayan 50 ergen üzerinde bir araştırma yapılmış, yapılan bu çalışmada sözkonusu bireylerin dini tutumları incelenmiş, bireylerin yaşantılarında, dini emirleri yerine getirip getirilmemeleri sonucundaki, itaat/itaatsizlik ile mutluluk arasındaki ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır.⁵ Yapılan bu araştırma, hem kullanılan yöntem, hem de ele aldıkları konu bakımından tezimizden farklılık arz etmektedir. “Bosnalı Gençlerde Din ve Mutluluk İlişkisi Üzerine Araştırma” isimli tez çalışması, mülakat yöntemi kullanılarak, bireylerin yaşantılarında dini emir ve yasakları yerine getirip getirmeme sonucu insanda meydana getirdiği mutluluk/mutsuzluk araştırılmıştır. Araştırma sonunda dinin insanın sosyal yaşamında olumlu sonuçlar meydana getirdiği, insan ve toplum psikolojisi üzerinde olumlu etki bıraktığı, insanı huzur ve mutluluğa götürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Bu alanda yapılan diğer çalışma “*Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik Dönemi)*” isimli çalışmadır. Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı bünyesinde hazırlanmıştır. Rüveyda Efdal AYDEMİR tarafından çalışılan bu tezin danışmanlığını Doç. Dr. Ali Rıza Aydın yapmıştır.

Hazırlanan bu çalışma 2007 yılında Samsun İlinin Bafra İlçesinde, 20-35 yaş arasındaki yetişkin grubundan rastgele seçilen 254 yetişkin üzerinde yapılmıştır. Araştırmada; cinsiyet, yaş, medenî durum, meslek grubu, gelir seviyesi, öğrenim durumu ve yerleşim yeri olmak üzere yedi bağımsız değişken ele alınmıştır. Bu değişkenlerin, bireylerin dindarlık ve mutluluk düzeyleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırmada bağımlı değişkenleri oluşturan, bireylerin dindarlık ve

⁵ Armin Jasarevic. (2014). *Bosnalı Gençlerde Din ve Mutluluk İlişkisi Üzerine Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s.iii.

mutluluk düzeylerini ölçmek için düzenlenen“Dindarlık Envanteri” ve “Mutluluk Envanteri” ile“Kişisel Bilgi Anketi” kullanılmıştır.⁶ Araştırma sonucunda dindarlığın insanın mutluluğunu olumlu etkileyen bir faktör olduğu fakat başka etkenlerin de insan mutluluğunu üzerinde etkili olduğu dolayısıyla araştırma sonucunun genellenemeyeceği sonucuna varılmıştır.

Bu alanda yapılan diğer bir çalışma “*Modern Dünyada İnsanın Mutluluk Arayışı*” isimli bir makaledir. Prof. Dr. M. Kemal Sayar’ın bir konuşmasından derleyerek kaleme aldığı bu makalesi yazarın kendi deyimiyle ünlü sosyolog Zygmunt Bauman’ın" Yaşam Sanatı" adlı kitabında tespit ettiği bir kısım gerçekler, makalenin ana temasıdır.

Günümüz insanının mutlu olmak için sarf ettiği çabayı kaleme aldığı makalesinde yazar günümüzde insanların modern çağa ayak uydurmak adına bir kısım değerlerden vazgeçtiğini, yakın çevresi başta olmak üzere kendisine de zaman ayırmadığını ifade etmektedir. Fakat mutluluğun öyle çabuk elde edilemediğini dolayısıyla insanın öncelikle kendine, yakın çevresine değerlerini kaybetmeden sahip çıkması gerektiğini belirtiyor. Makalenin devamında yazar, her insanın türlü sıkıntısının olduğunu, insanın da her türlü problemiyle birlikte kendisinden daha kötü durumdaki insanları görerek ve tam anlamıyla mutluluğun mümkün olmadığını da kabul ederek hayatını sürdürmesi gerektiğinden bahsediyor. Makul hayallerimizin ve isteklerimizin olması gerektiğini dile getiren yazar, çıtayı yüksek tuttuğumuzda ulaşamadığımız hayallerin bizi mutsuz edeceğini dile getiriyor.

Dolayısıyla yazara göre: muhteşem olmadığımızı kabul etmeli, geçmişe hayıflanıp, takılıp kalmamalı gelecek için de fazla endişe etmemeliyiz. İçinde bulunduğumuz anı iyi değerlendirmeli, modern çağdaki araçların bizi esir etmesine müsaade etmemeli, insani ilişkilere önem vermeliyiz.

Bu makalenin konu olarak tezimize daha yakın olduğunu görmekteyiz. Her ikisinin de konusu mutluluk ve insandır. Ancak makale günümüz insanının mutluluk arayışını konu edinirken, tezimiz Hz. Peygamberin mutluluğa bakış açısını, hadisler bağlamında ele almaktadır.

⁶ Efdal Aydemir. (2008). *Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik Dönemi)*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s.i.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

Bu bölümde öncelikle psikolojinin de üzerinde durduğu Mutluluk kavramını geniş bir şekilde ele alıp incelemeye çalıştık. Yine kavramı felsefi yönden, felsefede öne çıkmış isimlerin görüşlerinden yola çıkarak bu şahısların mutluluk hakkındaki görüşlerini ortaya koyduk. Daha sonra dinlerin mutluluğa bakış açılarını, son olarak da İslam dininin ve Kur'an'ın bu kavramı ele alış biçimleri üzerinde durmaya çalıştık.

Mutluluk Nedir?

Türk Dil Kurumu sözlüğünde mutluluk “*ongunluk, kut, saadet, bahtiyarlık kavramlarıyla ifade edilmekte ayrıca, bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu olarak da tanımlanmaktadır.*”⁷ Arapçada ise mutluluk “saide” kökünden türetilen saadet kelimesiyle ifade edilip, “*şanslı/talihli olma, Allah'ın birini başarılı kılması, memnun olmak*”⁸ anlamlarına gelmektedir. Mutluluk, İngilizcede “happiness” kavramıyla ifade edilir.

Ayrıca mutluluk, eksiksiz bir hoşnutluk durumu: saadet, ongunluk, bir duruma bağlı sevinç, zevk, gibi anlamlarda kullanılmakta ve mutluluğun zıddı ise mutlu olmayan, bedbaht⁹ kavramlarıyla ifade edilmektedir.

Cevizci, mutluluğu: “*İnsanın kendi potansiyel güçlerini gerçekleştirmesinin, ödevlerini yapmasının, erdemli oluşunun, doğa yasalarına uygun yaşamasının, kendi*

⁷ *Türkçe Sözlük*. (1998). (Kurul: Hasan Eren vd.), c.II, TDK Yayınları, Ankara, s.1048.

⁸ Kadir Güneş. (2010). *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yay., İstanbul, s.568.

⁹ *Meydan Larousse*. (1992). “Mutluluk” Mad. c.XVI, İnterpress Basın ve Yay, İstanbul, s.8421.

yazgısını özgürce belirlemesinin sonucu olan yetkinlik hâli”¹⁰ şeklinde tarif etmektedir. Cevizci'nin bu tanımının, A. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin son basamağı olan kendini gerçekleştirme durumuna benzediğini görüyoruz.

Akarsu ise mutluluğu ”Genellikle insanların kendilerine en yüksek erek olarak ortaya koydukları değer, istek ve eğilimlerin tam bir uyum ve doygunluğu”¹¹ şeklinde tarif eder.

Mutluluk konusunda her kesin üzerinde fikir birliğine ulaşacağı bir zemin bulmak zor gözükmemektedir. Çünkü her bir filozof mutluluğu değişik yönlerden ele alıp, elde edilmesi konusunda farklı farklı görüşler ortaya koymuştur. Hazcı anlayışı savunan bir kısım filozof bedensel hazları insan için mutluluk kaynağı olarak görürken, bir kısmı da tinsel hazları insanın mutluluk kaynağı olarak kabul ederler. Yararcı anlayışa sahip filozoflar ise bir davranışın yani hareketin iyi ya da kötü olarak kabul edilebilmesi için yararlı olup olmadığının araştırılması gerektiği fikrini savunmuşlardır. Akıllı ön planda tutan diğer bir kısım filozof ise mutluluğun ancak akılla bilinebileceğini ve kaynağı olarak erdemi görürler.”¹²

İslam dininin mutluluğa bakış açısıyla ilgili K. Kerim, mutluluğun kaynağının Allah tarafından insanın özüne yerleştirildiğini haber vermektedir. Fıtrat üzere yaratılan insan, bu fitri özelliği sebebiyle mutluluğa ulaşmada potansiyel bir kaynağa sahiptir. Ancak insanda bu potansiyeli harekete geçirecek, rehberlik edecek bir yol göstericiye ihtiyaç vardır. O da vahyin kendisine rehberlik ettiği akıldır.¹³ Dolayısıyla İslam âlimleri, dini tarif ederken, “Din, insanlara mutluluk yollarını gösteren, onların mutluluğa erişmelerine delalet eden ilahi kanundur” derler.¹⁴ İşte buradan yola çıkarak, İslam dininin, ferdin mutluluğuna önem atfettiğinin bir göstergesi olarak, mutluluğa ulaşma hususunda insanın fitratının potansiyel olarak mutluluğu elde edebilir bir vaziyette yaratıldığını, vahyin de bu potansiyeli ortaya çıkarmaya yardımcı olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁰ Ahmet Cevizci. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, s.773.

¹¹ Bedia Akarsu. (1998). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, s.129.

¹² Jasarevic. (2014). *Bosnalı Gençlerde Din ve Mutluluk İlişkisi Üzerine Araştırma*, s.13.

¹³ Hasan Yıldız. (1997). *Kur'an'da Mutluluk*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.120.

¹⁴ Hayrani Altıntaş. (1997). İslam Ahlakı ve Dini Davranışlar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XXXVI, S.1, s.21.

Genel olarak mutluluk ile ilgili yapılan tanımlara baktığımızda, mutluluğun farklı tariflerinin yapıldığını görürüz. Bunun sebebini şöyle anlatmak mümkündür. Mutluluk bireyden bireye değişir, yani her insanın mutluluk deyince anladığı farklıdır. Aynı zamanda her insanın mutlu eden şeyler de farklıdır. Dolayısıyla herkesin üzerinde birleştiği ve kabul ettiği bir mutluluk anlayışı ve tanımını ortaya koymak kolay değildir.

Dinler ve Mutluluk

İnsan fitratı itibariyle toplumsal bir varlıktır, bir arada yaşamak zorundadırlar. Bir arada yaşamak ise bazı kuralların varlığını lüzumlu kılmaktadır. Bundan dolayı insani ilişkilerin ne şekilde gerçekleşeceği ya kendilerinin belirleyeceği kurallara göre olacaktır ya da kendilerini yaratan, aşkın, yüce yaratıcının onlara peygamberler vasıtasıyla göndermiş olduğu emir ve yasaklar doğrultusunda olacaktır. İnsanlık tarihine baktığımızda, insanların mutlu ve huzurlu bir şekilde hayatlarını sürdürebilmeleri için herkesin mutlak olarak kabul edeceği adaletli bir sistemi, bir düzeni kuracak şekilde kanunlar veya bir yaşam rehberinin insanlar tarafından formüle edilmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü hakikat bir iken her insanın, hakikati anlama ve idrak etme anlayışlarının farklı olduğu görülmektedir. Bu durum da insanlar arasında ihtilafa yol açmaktadır. Çünkü herkesin kendisine göre bir doğrusu vardır.¹⁵ Bu durumda tam anlamıyla insanın mutluluğunu gerçekleştirebilecek bir ortamı, sistemi meydana getirmek kolay değildir. Dindar birey için mutluluğa giden yollar ancak yüce yaratıcının peygamberleri aracılığıyla gönderdiği emir ve yasaklarla tesis edilebilir.

Bireyin mutluluğu yakalamasında ve ruh sağlığını korumada, din önemli bir işleve sahiptir. Dinin de özünü oluşturan unsur olarak yüce bir varlığa inanmak, bu işlevi sağlayan en dikkate değer öğedir. Bireyin güçsüz ve aciz olduğunu hissettiği zor zamanlarda güçlü bir kudrete yönelmesi, Tanrı'nın varlığına duyulan gereksinimi gösterir. Tanrı'ya inandığını ifade eden kişi, O'na karşı tutumuna da anlamlı bir form verir.¹⁶

¹⁵Ahmet Özdemir. (2010). Silm ve Sulh Kavramları Açısından Kur'an Barışı, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XII, Sayı 2, s.96.

¹⁶Antoine Vergote. (1999). *Din, İnanç ve İnançsızlık*, Veysel Uysal (çev.), M.Ü.İ.F.V. Yayınları. İstanbul, s.235.

Genel olarak bakıldığında dinin birey ve toplum üzerindeki birçok olumlu etki ve işlevinden söz etmek mümkündür: Din; hayat, ölüm, kader, acı, mutluluk gibi temel varoluşsal sorunlara getirdiği muhtelif çözümlerle insana bütüncü bir dünya görüşü kazandırır ve insanın hayatta karşılaşacağı pek çok soruna çözüm üretir. Dinin işlevsel yönünü, hayattaki önemli amaçların pek çoğu için bir araştırma yapmayı temsil etmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında din, donuk bir yapıya sahip değildir. Dini varış noktası ve dini yollar kutsalla bağlantılıdır ve hem bireysel hem sosyal dini ifadeleri kuşatmaktadır. Dinin bireysel amaçları: gönül huzuru, hayata bir anlam yüklenmesi, insanda otokontrol meydana getirmesi, kişisel gelişim gibi hususları kapsamaktadır. Dinin sosyal hedefleri ise: Allah'a yakınlık arzusu, diğer insanlarla sevgi, dostluk ve muhabbet kurma, dini bir cemaate ya da gruba üyelik, yaratılmış bütün varlıklar için dünyada huzuru ve adaleti hâkim kılma gibi insan için hayati öneme sahip pek çok faaliyetleri içermektedir.¹⁷ Dolayısıyla dinin, insanı huzura ve mutluluğa götüren muhtelif çözümler ürettiğini, bu anlamda insanları farklı yönden desteklediğini söylemek mümkündür.

Bireyin hem bireysel hem de toplumsal yaşantısında mutluluğu yakalayabilmesi için olumsuz duygularını kontrol etmeyi ve bunlarla baş edebilmeyi öğrenmesi gerekir. Psikoloji bireyin psikolojik problemlerine çözüm yolları bulmaya çalışır. Din de bireyin hayatında mutluluğu tesis etme doğrultusunda, bireyin hem bu dünyada, hem de öteki dünyada mutlu olabilmesini sağlayacak emir ve yasaklar ortaya koyar. Dinler, mensuplarının uyacakları emir ve yasaklar belirler, davranış kalıpları üretir ve yaşanabilecek olaylar hakkında açıklamalar yapar. Dinin bu yönü göz önüne alındığında, bir anlamda davranış için güdü işlevi gördüğü söylenebilir.¹⁸ Psikolojinin insanın ruhi problemlerine çözüm üretirken, insanın dünya yaşamını göz önüne aldığını, bireye olumlu etkisinden dolayı da ahireti inceleme konusu yaptığını söylemek mümkündür. Fakat ahiretin varlığı ve yokluğuyla ilgilenmemesi beklenen psikolojinin tersine, bir kısım psikologun; dinin, varlığı ve yokluğu hususunda teoriler üretmeleri manidardır. Hâlbuki dinin, bireylerin yaşamlarında mutluluğu tesis hususunda ahiret mutluluğu temel olmakla beraber, dünya mutluluğunu da temini için kurallar ve kaideler koyduğu görülmektedir.

¹⁷ Hayati Hökelekli. (2010). *Din Psikolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.27.

¹⁸ Hasan Kayıklık. (2006). Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç Davranış Etkileşimi, *İslam Araştırmaları Dergisi*, c.III, Sayı 19, s.496.

“Her şeye gücü yeten bir varlığa ve ebedî bir hayatın geleceğine olan inancın insana verdiği güven duygusunu, diğer faktörlerin oluşturması oldukça zordur. Bu bağlamda din insana güvenlik duygusu kazandırmakta ve onu güvensizliğe karşı koruyan en etkili faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Küçük çocukların anne ve babalarına bağlı kalmaları ve onlardan sevgi ve şefkat görmeleri onları nasıl mutlu ediyorsa, yetişkinlerin Tanrıya bağlanmaları da onları mutlu ve huzurlu yapabilmektedir.”¹⁹ Dolayısıyla insan psikolojisi üzerinde olumlu etkileri olduğu bilinen dinin varlığı ve yokluğunun araştırma konusu yapılmadan insan psikolojisi üzerindeki olumlu yansımaları araştırılarak, bu alana nasıl daha fazla katkı yapılabileceği hususunda gayret sarf edilmelidir.

Yeni Ahit araştırıldığında, Eski Ahitte olduğu gibi insanın açgözlülükten ve mal-mülk arzusundan tamamen sıyrılması gerektiğinin vurgulandığı görülür. Bu olumsuz davranışların yerine pozitif ahlak kuralları dediğimiz paylaşmak, dayanışmak fikrinin önemi vurgulanır.²⁰

İskenderoğlu(2005)’na göre Thomas Aquinas Ortaçağ Hıristiyan dünyasının yetiştirdiği en önemli düşünürlerden, din adamlarından biri olarak görülebilir.²¹ İskenderoğlu, Thomas’ın mutluluk anlayışını şu şekilde ifade eder: İnsan farklı gayelere yönelik davranışlarda bulunsa da onun tek bir nihai amacı olduğu görülmektedir. Çünkü bütün insani fiillerin bir amacı gerçekleştirmeye yönelik olduğu söylenebilir. Gaye kavramı ilk anlamda kullanıldığında, insanın ve diğer bütün varlıkların nihai gayesinin Tanrı (görme) olduğu ifade edilebilir. İkinci anlamda kullanıldığında, bir gayeye yönelik çaba sarf etmek, sadece insan ve diğer akıllı varlıklar başarabilir. Yani insanın ve diğer varlıkların farklı gayeleri ve bu gayelere yönelik çabaları olabilir. Bu anlamda da nihai gayenin kazanılması mutluluk olarak isimlendirilebilir.²² İslamiyet’te de Hıristiyanlığın bu görüşüne paralel olarak, insanın nihai amacının Allah’ın rızasını kazanmak ve kazanılan bu rızayla ebedi mutluluğa ulaşmak olduğu söylenebilir.

¹⁹ Hökelekli. (2010). *Din Psikolojisi*, s.82.

²⁰ Erich Fromm. (1997). *Sahip Olmak ya da Olmak*, A. Arıtan (Çev.), Arıtan Yay., İstanbul, , s.351.

²¹Muammer İskenderoğlu. (2005). Thomas Aquinas’ta Mutluluk, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 11, s.97.

²²İskenderoğlu, a,g,m, s.117.

Dinin bireysel etkisi bağlamında ele alınan konularından biri dinin genel olarak insanın mutluluğuna katkı yapıp yapmadığıdır. William James de psikolojik olarak iyi olma konusunda temel ayırım noktalarından birinin, kişinin kendisini mutlu hissedip hissetmemesi olduğunu belirtmektedir. Hayatın bir anlamının bulunduğu duygusuna sahip olmak, genel olarak mutlu olmak; hayattan, ait olunan, benimsenen dininden memnun olmak insanın ruh sağlığının iyi durumda olduğunun belirtilerinden kabul edilmektedir.²³ James bireyin yaşadığı kişisel dini tecrübelerinden ve dini duygularından hareketle din, dini hayat ve Tanrı konusundaki görüşlerini ortaya koymuştur. Fakat o dinin varlığı ve yokluğundan ziyade onun meyvesiyle yani bireyin hayatında yerine getirdiği fonksiyonla ilgilenmiştir. James, dinin insan hayatında temel bir unsur olduğunu söyler. Ona göre din, insan hayatına anlam katar. Böylece din, bireye ulaşabileceği en mutlu ve kutsal hayatı sunar ve hayatta başka hiçbir gücün ona sağlayamayacağı bir fonksiyonu yerine getirir.²⁴ James'in dinin varlığı ve yokluğu konusunun bir tarafa bırakılarak, dinin insan psikolojisi üzerinde bıraktığı olumlu etkiyi inceleme konusu yapmak gerektiği hususunu vurguladığı görülüyor.

Dini yanılısama olarak değerlendiren Freud, uygarlığın huzursuzluğu isimli eserinde insanların huzursuzluktan kaçma ve mutluluğa ulaşma yolunu dört maddeyle şu şekilde tarif eder: Öncelikle keyif verici maddelerden bahseder. Freud'a göre dünyadaki olumsuzluklarla başa çıkmanın en etkili yolu, kimyasal yoldur, yani keyif verici maddeleri kullanmaktır: Freud'a göre keyif verici maddeleri kullanmak mutluluğa ulaşmada ve acıdan kaçmada çok rağbet görür. Bu maddeleri kullanmak insana yalnızca keyif vermez aynı zamanda kişiyi geçici olarak dış dünyadan bağımsızlaştırır ve dolayısıyla kişi mutluluğu yakalamış olur. Söz konusu maddeleri kullanan kişiler, hayatın olumsuz baskısından kurtulur ve kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlayacak imkânlar sunan keyif verici maddelerin sunduğu dünyaya kaçarlar. Keyif verici maddelere çeşitli doğal ve sentetik uyuşturucular ve alkol örnek gösterilebilir. Bu maddeleri kullananların kullanma sebeplerine baktığımızda, bu kişilerin dış dünyadan kaynaklanan bir huzursuzluk yaşadıkları, dolayısıyla dış dünyanın gerçekliğinden sıyrılmak istedikleri söylenebilir. Mutluluğa ulaşmada

²³ Ümit Horozcu. (2012). Ruh Sağlığı ve Din, *Din Psikolojisi*, Editör: Mustafa Doğan Karacoşkun, Grafiker yay, Ankara, ss.179-180.

²⁴ Ali Ayten. (2006). William James ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c.III, Sayı 3, ss.463-464.

ikinci yöntem libido kaydırmalarıdır ki, libido kaydırmalarındaki amaç, içgüdülerin hedeflerinin, dış dünya gerçekliğinden etkilenemeyecekleri bir alana alıp götürmektir. Ruhsal veya entelektüel çabayla elde edilebilecek haz edinimlerinin yeterince artırılması bu hususta ulaşılabilecek en önemli kazanım olarak görülebilir. Üçüncü önemli yöntem fantezi tatminleridir. Fantezi tatminleri sanatla meşgul olma sonucu, sanat eserlerinden alınan zevkin insanı mutlu etmesidir. Bilim ve sanat alanında yapılabilecek çalışmalar da, bu yönetime örnek olarak gösterilebilir. Dördüncü önemli yöntem, sevgidir. Sevginin amacı bireyi mutsuzluktan uzaklaştırmaktır. Sevgide, birey dış dünyadan tam anlamıyla kendini soyutlamaz aksine, onun nesnelere sarılır ve bu nesnelere birey arasında oluşan duygusal bir ilişki sayesinde birey kendini mutlu hisseder. Sevgi türleri içerisinde cinsel sevgi, haz doygunluğunu en güçlü şekilde yaşatanıdır.²⁵

Ayrıca Freud, dinin bir yanılsama olduğunu ve insana geçici bir mutluluk verdiğini savunmuştur. Freud'un dinle ilgili ortaya koyduğu bu teorisine karşılık, savunduğu bir kısım hususların da insana geçici bir mutluluk sağladığını görüyoruz. Örneğin zevk veren maddelerin kullanılması sonucu insanın duyduğu mutluluğun geçici olduğunu ve bu maddelerin etkisi geçtikten sonra insanın tekrar problemleriyle baş başa kalacağını söylemek mümkündür. Freud'un çözüm diye savunduğu diğer bir husus sanat ya da sanatla meşgul olmaktır. Fakat bütün insanların sanattan aldıkları zevkin aynı olduğunu söylemek zordur. Sanat, herkesin kolaylıkla erişebileceği bir şey de değildir. Ayrıca sanat yapıtlarının insan psikolojisi üzerinde oluşturduğu etki, insanın küçük sıkıntılarını belki unutturabilir. Fakat insanın hayatı anlamlandırma sorununa cevap bulabilmesi zor gözükmektedir. Haz duyma konusuyla ilgili olarak da, haz duyulan nesne ortadan kalkınca mutluluğun da ortadan kalkacağı unutulmamalıdır. Sevgi ise insanı bir nebze rahatlatır fakat insanın varoluş problemlerine çözüm olması beklemek zordur. Freud'un en yüksek sevgi dediği cinsel sevgi için de aynı durum söz konusudur.

Fromm'a göre insan, kaygıdan kurtularak; sevgi, mutluluk, özgürlük ve adaletin hüküm sürdüğü bir dünyada yaşamak ister. Fakat böyle bir ortamı meydana getirmeye güç yetiremediği için de farklı arayışlar içerisine girmiş ve nihayet bu özlemini din ile tatmin etmek için dini oluşturmuştur. Bununla birlikte Fromm, dinin

²⁵ Sigmund Freud. (2014). *Uygarlığın Huzursuzluğu*, Haluk Barışcan (Çev), Metis Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, ss.34-44.

insana teselli, cesaret ve umut verdiğini düşünür, ayrıca dinin kişiyi hayata bağladığı, zorluklara göğüs germesini sağladığı görüşündedir.²⁶ Fromm da dini yanılısama olarak görür. Fakat ona göre önemli olan dinin varlığı ve yokluğu değil yerine getirdiği işlevidir, çünkü dinin insan psikolojisine önemli katkıları vardır.

Jung, manevi ve ruhsal problemlerin aşılmasında dinin insanlara büyük katkılarının olacağını; Freud, cinsel arzuların bastırılması sonucu ortaya olumsuz sonuçlar çıkacağını; Jung ise, bireyin dini ihmal etmesi durumunda bunun bireyde psikolojik yıkıma sebep olacağını savunur. Jung'un dinle ilgili fikirlerinden çıkarılabilecek en önemli sonuç şudur: İnsandaki nörotik rahatsızlıklara dinin varlığı sebep olmamaktadır. Tam aksine bireyde dini inancın olmayışı nörotik rahatsızlıklara sebep olmaktadır.²⁷ Cinsel arzuların bastırılmasının insan psikolojisi üzerinde olumsuz etki bıraktıklarını kabul edilebilir. Fakat insanın bütün rahatsızlıklarının temelinde bunun aranmasını makul karşılamak zordur. Dinlerin yokluğunun, bireyin anlamlandıramadığı dolayısıyla kendisinde rahatsızlık meydana getirdiği bir kısım sorunlara sebep olduğu görüşü makul görülmektedir. Ayrıca dinlere baktığımızda genel olarak cinsel arzuların göz ardı edilmediğine, aksine, insan fitratının bir gerekliliği olarak önem atfedildiğine şahit oluruz. Bununla birlikte cinsel arzuların insanın lehine bazı kural ve kaidelere tabi tutulduğunu unutulmamalıdır.

Adler, insan davranışının ardındaki temel güdüyü, aşağılık duygusu ve üstünlük çabası olarak görür. Dolayısıyla din, bu hususta destekleyici bir işlev yerine getirir fakat insanın sorunlarına çare psikoloji biliminin kendisidir. Adler'e göre insan, bedensel ve psikolojik donanımlarıyla bu dünyaya geldiği andan başlayarak sürekli olarak kendini koruma ve yükseltmeye daha iyi olana ulaşma hususunda bir çaba gösterme gereği duyar. Bu hususta kendisinde eksiklik olarak hissettiği güvensizlik ve aşağılık duygularından kurtulmak ister. Bu çabanın sonunda ortaya bir düşünce, bir duygu, bir davranış ve bir tutum çıkar. İşte tanrı burada zorlanan bireye, çelişkilerle, zorluklarla dolu hayatta yol gösterir. Bu yaşantılar sonucu birey aşağılık duygularından uzaklaşmayı başarabilir ve zorlukların üstesinden gelerek bireye mutluluk yolunda yardımcı olur.²⁸ Dinin, bireyi aşağılık duygusundan kurtardığını bu

²⁶Erich Fromm. (1999). *Sevme Sanatı*, Selçuk Budak (Çev.), Öteki Yayınları, 7. Baskı, Ankara, ss.62-70.

²⁷ Bilal Sambur. (2005). *Bireyselleşme Yolu Jung'un Psikoloji Teorisi*, Elis Yayınları, Ankara, s.151.

²⁸Mustafa Doğan Karacoşkun. (2012). Modern Psikolojide Dine Yaklaşımlar, *Din Psikolojisi*, Editör: Mustafa Doğan Karacoşkun, Grafiker Yay. Ankara, s.44.

hususla hayatta kendisine yol gösterdiğini söylemek mümkündür. Fakat aşağılık duygusunun bütün insanlar için genellenip genellenmeyeceği hususu araştırılmalıdır.

Din özellikle başa gelen olumsuz durumların anlamlandırılmasında bireye psikolojik destek sağlar. Frank'la göre din, bireyin problemlerinde psikolojik destek sağlar. Bu psikolojik destekle birey kendini güvende hisseder psikolojik rahatsızlıklardan ve ruhi bunalımlardan kurtulur ve varoluşsal problemlerini ile ilgili sorunlara çözüm bulmuş olur.²⁹

Dinin işleviyle ilgili olarak bir kısım psikologun dini, insana hayali mutluluk veren bir yanılsama olarak konumlandıklarını görüyoruz. Fakat bu görüşü savunan bir kısım psikolog da dâhil olmak üzere çoğu psikologun; dinlerin, insanın varoluşsal problemleri başta olmak üzere, birçok konuda insan psikolojisi üzerinde olumlu etki bıraktıkları görüşüne sahip olduklarını görüyoruz.

İslam Dini ve Mutluluk

İslam dininin tarifi yapılırken, İslam kelimesinin, Silm ve Selam kökünden türeyen bir kelime olduğu, Silm kelimesinin barış, güven ve huzur; Selam kelimesinin ise mutluluk, esenlik ve güvenlik anlamına geldiği görülmektedir.³⁰ Dolayısıyla İslam kelimesinin bizzat mutluluk anlamına geldiği söylenebilir.

K. Kerim'de, insanın dünya hayatında veya öldükten sonraki durumu mutluluk veya mutsuzluk açısından, "sa'îd" ve "şakî" kavramları ile ifade edilmiştir. "Sözlükte "sa'îd", Allah'ın rızasına ermiş, mutlu, ahreti için çalışan, şanslı ve bahtlı insan anlamına gelmektedir.³¹ "Şakî" ise: asi, haydut, yol kesen, haylaz ve her çeşit günahı işleyebilen kişi demektir.³² İnsanın "sa'îd" veya "şakî" olması insanın dünyada iman edip itaat etmesine veya inkâr edip isyan etmesine bağlıdır. Aklını kullanarak, Allah'ın peygamberin rehberliğinde güzel amelleri işleyen, kötülüklerden ve haramlardan sakınan insan, dünyada da ahirette de mutlu olur."³³ Buradan yola çıkarak Allah'a iman edip, peygamberin getirdiklerine uyan kimsenin mutlu; bunu

²⁹ Viktor E. Frankl. (2009). *İnsanın Anlam Arayışı*, Selçuk Budak (Çev.), Okuyan Yayımları. 3. Baskı, İstanbul, ss.133-134.

³⁰ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). Editör: İsmail Karagöz, DİB Yay., 3.Baskı, Ankara, ss.322-323.

³¹ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.566.

³² *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.611.

³³ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.566.

tersi olarak, Allah'a iman etmeyen, peygamberinin getirdikleriyle amel etmeyen ve günah işleyen kişilerinde mutsuz oldukları söylenebilir.

İslam dini genel olarak dünya mutluluğundan ziyade ahiret mutluluğu üzerinde durur.³⁴ Dünyayı ahiretin tarlası olarak görür.³⁵ Hatta dünya hayatını oyun ve eğlenceden ibaret görür.³⁶ Ahiret hayatını ise asıl mesken, baki hayat diye niteler.³⁷ Bundan şu sonuca ulaşıyoruz ki din, insanın mutluluğu ile ilgilenen bir kurumdur.

İslâm, dünya ve ahiret hayatını ayrı ayrı değil bir bütün olarak değerlendirmektedir. Bundan dolayı her iki kavrama hem dünyevi hem de uhrevi olmak üzere varlığın iki boyutunu kapsayan bir anlam yüklemiştir. Şekavet de hem bu dünyadaki mutsuzluğu hem de ahiretteki mutsuzluğu ifade ederken, saadet hem bu dünyadaki mutluluğu hem de ahiretteki mutluluğu ifade etmek için kullanılmıştır. Saadet kavramı açısından bakıldığında, birey için saadet, her iki âlemdeki mutluluğu ifade etmekte buna ulaşmak da, kaynağı vahyi olan din tarafından yorumlanan ve yönlendirilen bir dünya hayatı yaşamaya bağlıdır. Nitekim İslam'da dinin tanımı ve anlamı hem bu dünyada hem de ahirette kişiyi mutlu kılacak ilahi kuralların tamamı olarak belirlenmiştir.³⁸ Saîd ve Şakî kavramlarına baktığımızda: Şakî'nin bir anlamının günahkâr olduğu görülür, bu kişi hem dünya hem de ahirette mutsuz kimsedir. Saîd mutlu anlamına geldiğini ve bu kimsenin de her çeşit günden sakınan kimse olduğunu görürüz. Dolayısıyla mutlu kimse, Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getiren, bundan dolayı da dünya ve ahirette mutlu olan kimsedir denilebilir.

Kur'an, Dünya ve ahiret mutluluğu için fitratın korunmasının gerekliliği üzerinde durmuş ve her iki durumdaki mutluluk için genel kurallar ortaya koymuştur. Bu çerçevede Allah'ın koyduğu bu kurallar dünya ve ahiret hayatında huzur ve saadeti temin edici bireysel ve toplumsal pek çok emir ve yasak peygamberler vasıtasıyla insanlara gönderilmiştir. Ayrıca K. Kerim, önceki milletlerin kıssalarına yer vermiş ve helak olan milletlerin neden helak oldukları hususunda bilgi vermiş

³⁴ Kur'an-ı Kerim, Ankebût Suresi 29/64.

³⁵ Kur'an-ı Kerim, Yunus Suresi 10/24.

³⁶ Kur'an-ı Kerim, En'am Suresi 6/32.

³⁷ Kur'an-ı Kerim, Mü'min Suresi 23/39.

³⁸ Hadislerle İslam. (2014). Editör: Mehmet Emin Özafşar, DİB Yayınları, c.III, Ankara, s.184.

insanların ibret almalarını istemiştir. İnsan, Allah'ın dünya ve ahiret hususunda koyduğu emir ve yasaklara uyarak dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşabilir. Mutlak mutluluk, Allah'ın koyduğu kurallardan onun istediği şekilde, en üst düzeyde yararlanarak elde edilebilir. Ahlaki erdem ve faziletlerle süslenecek ortaya konan tüm gayret ve çabalar, hem bireysel hem toplumsal mutluluğun oluşmasında önemli amillerdir.³⁹ Dolayısıyla ahlaki erdem hususunda ortaya konulan küçük gayretler de Allah tarafından sevap olarak değerlendirileceğinden, o zaman bu küçük gayretlerin de insanın mutluluğuna katkı yapması beklenir.

Şark-İslâm klasiklerinin önemli bir eseri sayılan Feridüddin Attar'ın Pendname isimli eseri, bir öğüt kitabıdır. Aynı zamanda zengin psikolojik motiflerle doludur. Karacoşkun(2012)'a göre Attar'ın eserinde üzerinde durduğu mutluluğun yolları şöyle sıralanabilir:

1. *Nefsin arzularına karşı durmak*
2. *Cimrilikten sakınarak, cömert ve alçakgönüllü olmak*
3. *Öfkeden sakınmak, öfkeyi kontrol etmek*
4. *Kanaatkâr olmak, mal-mülk ihtirası taşımamak*
5. *Dünya işlerini azaltmak, fazla borç ve düşman edinmemek*
6. *Kibirden uzak olmak*
7. *Boş konuşmamak ve sükûtu tercih etmek*
8. *Minnet beklemeden hayır yapmak, başkalarının kusurlarını görse de susup yadırgamamak ve kendi işini başkasına yıkmamak*
9. *Sabretmek*
10. *Misafirperver Olmak⁴⁰*

İslam dininin temel kaynakları olan K. Kerim ve Hz. Peygamberin hadisleri incelendiğinde, yukarıda sayılan bu maddelerin muhtelif ayet ve hadislerde defalarca tekrarlandığı müşahede edilir. Dolayısıyla Pendnamede dile getirilen bu hususların; dinin, dünya ve ahiret mutluluğunu tesis etmek için üzerinde durduğu hususlar olduğu söylenebilir.

³⁹ Yıldız, (1997). *Kur'an'da Mutluluk*, ss.121-122.

⁴⁰ Mustafa Doğan Karacoşkun. (2012). Şark-İslâm Klasiği Pendname'ye Göre Kişilik Tipleri ve Mutluluk Yolları, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.XII, Sayı 1, ss.7-24.

İslam dini mutluluğa önem vermiştir. İslam kelimesinin mutluluk anlamına gelmesi de çok manidardır. İslam dini mutluluğu, dünya ve ahiret mutluluğu diye ikiye ayırmıştır. Fakat insanın dünya mutluluğunu göz ardı etmeden, ahiret hayatını ebedi ve asıl elde edilmesi gereken mutluluk olarak nitelediği görülmektedir. İslam dinine göre: Allah'ın emir ve yasaklarına uyan kimse hem dünya hem de ahiret mutluluğunu elde edecektir.

Kur'an Bağlamında Mutluluk

Kur'an-ı kerimde mutluluk, genellikle saadet kavramıyla ifade edilmektedir. Hûd suresinde iki ayrı ayette kullanılan saadet kavramı: *“Onlardan kimi bedbahttır, kimi mutlu(saîd)”*⁴¹ ve *“Mutlu olanlara gelince, onlar da cennettedirler. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça onlar da orada ebedî kalacaklardır. Bu (nimetler) bitmez, tükenmez bir lütuftur”*⁴² şeklinde geçmektedir. Bu iki ayette saîd kişilerin ahiretteki durumları ele alınmakta, her iki ayette de bu kişilerin cennete girip mükâfatlandırılacaklarından, kendilerine verilecek olan bu mükâfatın ebedi olacağından bahsedilmektedir.

Kur'an-ı Kerimde saadet kavramından başka mutlu olanları *“kurtuluşa eren”*, *“hidayet üzere olan”*, *“cennette mutlu/ebedi kalacaklar”* şeklinde tasvir edilmektedir. Bu durum aşağıdaki ayette şöyle açıklanmıştır: *“Gerçek şu ki, bugün cennet halkı, sevinç ve mutluluk dolu bir meşguliyet içindedirler.”*⁴³ *“Ve onları kötülüklerden koru. O gün Sen, kimi kötülüklerden korumuşsan, gerçekten ona rahmet etmişsin. İşte büyük ‘rahmet ve kurtuluş’ budur.”*⁴⁴

Saadet kelimesinin zıddı olan şekavet ise Kur'an'da Taha suresinin 2. ve 117. ayetlerinde geçmektedir: Ayetlerin birincisinde vahyin indirilişiyle ilgili olarak *“Kur'an güçlük ve sıkıntı için değil, Allah'tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik.”* şeklindedir. Burada şakî kelimesinin güçlük ve sıkıntı anlamında kullanıldığı görülmüştür. İkinci ayette ise şeytandan bahsedilirken *“ Bu iblis hem senin için hem de eşin için bir düşmandır, sakın sizi cennetten çıkarmaya kalkmasın: sonra yorulur ve sıkıntı çekersiniz”* şeklindedir. Bu ayette de şekavet kelimesi aynen

⁴¹ Kur'an-ı Kerim, Hud Suresi, 11/105.

⁴² Kur'an-ı Kerim, Hud Suresi, 11/108.

⁴³ Kur'an-ı Kerim, Yasin Suresi 36/55.

⁴⁴ Kur'an-ı Kerim, Mü'min suresi 40/9.

yukarıdaki ayette geçtiği gibi huzur ve sükûneti (mutluluğu) yok edici anlamında kullanılmıştır.

Şekavet kelimesi geçtiği diğer ayetlerde ise “*Bedbaht*” kişi,⁴⁵ “*Emeği boşa giden kimse*”⁴⁶ söz konusu olan bu kişilerin sıfatları olarak “*Gurur*” ve “*Kibir*”⁴⁷ “*Azgınlık*”⁴⁸ vb. anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki ayetlerde mutluluk kavramının ele alınış tarzına baktığımızda: cennete girmeye hak kazanan bireylerin cennetteki hayatları anlatılırken, bu kişilerin saîd (mutlu) olduklarından bahsedildiğini görürüz. Gururlu, kibirli, azgın gibi olumsuz sıfatlara sahip kişileri ise mutsuz diye vasıflandırmaktadır. Kur’an’da asıl mutluluk yeri olarak ahiretin vurgulandığı, direk olarak dünya mutluluğundan bahsedilmediği söylemek mümkündür.

Felsefe ve Mutluluk

Bir felsefe kavramı olarak mutluluk, “*genellikle insanların kendilerine en yüksek amaç olarak koydukları değer, bilinci dolduran tam bir doyumluk durumu, istek ve eğilimlerin tam bir uyumu ve doyumluğu*”⁴⁹ olarak ifade edilebilir.

Yunan ahlâk felsefelerinin cevap bulmaya çalıştığı başlıca soru mutluluktur. Mutluluk insan davranışlarının nihai gayesi olarak kabul edilmiştir. İnsan hayatının en önemli gayesini mutluluk olarak gören bu ahlâk felsefesine “Eudaemonism” denmektedir.⁵⁰ Bu da bize, mutluluk konusuyla felsefenin en başlardan beri ilgilendiğini gösteriyor.

Kant en büyük mutluluğu elde etmeyi (Saadet’ül-U’zma), hem bir doyuma erişmek için yapılması gerekeni buyuran pratik bir yasaya, hem de bu doyuma erişmeyi hak etmek için yapılması gerekeni gösteren bir ahlak yasasına uymak⁵¹ olarak ifade eder. Kant’a göre kişi aklını kullanarak, ahlaki yasaların bilgisine

⁴⁵ Kur’an-ı Kerim, Hud Suresi 11/105-106, Meryem Suresi 19/32, A’la Suresi 87/11, Şems Suresi 91/12.

⁴⁶ Kur’an-ı Kerim, Meryem Suresi 19/48.

⁴⁷ Kur’an-ı Kerim, Meryem Suresi 19/32.

⁴⁸ Kur’an-ı Kerim, Mü’minun Suresi 23/106.

⁴⁹ Akarsu. (1998). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s.129.

⁵⁰ Recep Kılıç. (2012). *Ahlakın Dini Temeli*, TDV Yayınları, 7. Baskı, Ankara, s.5.

⁵¹ *Meydan Larousse*. (1992). s.8421.

buradan da tanrının var olduğu bilgisine ulaşır ki, bu en büyük mutluluk olarak görülebilir. Yani kant, kişinin aklını kullanarak mutluluğu elde edebileceği görüşündedir.

Kılıç (2012)'a göre: Sokrat'ın ahlâk felsefesine baktığımızda insan yaşamı boyunca bir şeyi elde etmeye çalışır. Bu temel amaç, mutluluğu elde etmektir. Fakat bunun için gerekli olan şey, insanın kendisini mutlu kılacak “iyi”nin, faziletin bilgisine sahip olmasıdır. Eflâtun'un ahlâk anlayışı, insanın “en yüksek iyi”yi elde etmesinin gerekliliği konusunu ele alır. En yüksek iyinin elde edilmesi, insana gerçek mutluluğu temin eder. Ancak en yüksek iyinin elde edilmesiyle insanın aklî ve ahlâkî bir varlık olarak şahsiyetinin gelişmesi, ruhunun doğru tarzda eğitilmesi ve hayatının genel bir ahengi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kim mutlu olabilir? Sorusuna şöyle cevap verilebilir. En yüksek iyiye yönelmiş, ruhu olması gereken mertebede ve doğru tarzda eğitilmiş insan ancak mutlu olur.⁵² Eflâtun'da Sokrat gibi mutluluğun elde edilmesinin, insan hayatının nihaî gayesi olduğu görüşündedir. Fakat bu bireyin yalnızca kendi imkânlarıyla ulaşabileceği bir durum değildir. Gerçek anlamda bireylerin mutlu olması ancak devlet eliyle yerine getirilebilecek bir husustur. Devletin gayesi ise yalnızca bir ferdi mutlu etmek değil, bütün halkın mutluluğudur ki bu da, devlet içerisinde adaletin tesis edilmesi ile sağlanabilir.⁵³ Dolayısıyla Sokrat'ın, insanın nihai amacının mutluluk olduğu görüşünü savunduğu, Eflatun da aynı görüşte olduğu görülmektedir. Sokrat ve Eflatun'un şahsiyetin geliştirilmesi ve faziletin bilgisine sahip olmanın gerekliliğini, ayrıca Eflatun'un, bu süreçte devletin adaleti tesis etmesinin gerekli olduğunu da dile getirdiklerini görüyoruz.

Nietzsche'ye göre ise mutluluk, ancak acı ve zorluk çekilerek/bedel ödenerek elde edilebilir. Bu acı çekme, zorlukları yaşama, gayret gösterip yorulmak iyidir. Çünkü değerli olana ulaşmak için çok çaba göstermek gerekir.⁵⁴

Yunan filozoflarından Aristo'ya göre insanın bir asıl gayesi vardır. Bu asıl gaye en büyük saadete ulaşmaktır.⁵⁵ Her insanın bir potansiyeli vardır ki bu o insanın yerine getirebileceği o insanla özdeşleşmiş başka hiçbir varlığın

⁵² Kılıç. (2012). *Ahlakın Dini Temeli*, s.7.

⁵³ Kılıç. (2012). *Ahlakın Dini Temeli*, ss.7-9.

⁵⁴ Bahar Gerçek Doğru. (2013). Düşünme Sanatı ve Mutluluk, <http://indigodergisi.com/2013/10/dusunme-sanati-ve-mutluluk/> (12.12.2014)

⁵⁵ S. Hayri Bolay. (1993). *Aristo Metafiziği ile Gazali Metafiziğinin Karşılaştırılması*, M.E.B. Yay., İstanbul, 1993, s.242.

gerçekleştiremeyeceği bir potansiyeldir. Bunun ne olduğunun araştırılması ve ortaya konması gerekir. Bu potansiyelin aktif hale gelmesi ile de insan, kendisi için en iyi olan yaşama ulaşabilecektir. Etik, Aristoteles için bu potansiyelin ne olduğunun ve nasıl gerçekleştirileceğinin araştırılmasıdır. Bu araştırma ile insan için en yüksek mutluluğun ne tür bir yaşamsal etkinlikte mümkün olduğu ortaya konulabilecektir. Ona göre insanın mutluluğunu açık bir şekilde kavrayabilmek için önce birey için mutluluğun işlevinin ne olduğu ortaya konulmalıdır.⁵⁶ Aristo'nun burada üzerinde durduğu husus, insanın yaşamının amacı ve kişiyi diğer bireylerden ayıran kişiliğidir. Bireyin kişiliğini ve yaşamının amacını nasıl gerçekleştireceğidir. Eğer bu amaç doğru bir şekilde tespit edilirse kişi en yüksek mutluluğu yakalayabilir.

Helenistik felsefenin önemli düşünürlerinden sayılan Epikür'e göre felsefesinin temel amacı da mutluluğa ulaşmaktır. Kimilerine göre Epiküryen felsefe, sadece hayattan zevk almak şeklinde yanlış yorumlanmaktadır. Aslında Epikür felsefesinin temelinde, hayattan zevk alma isteğinin bir suç unsuru olarak görülmemesi gerektiği görüşü vardır. Bu felsefeye göre hayattan zevk alma isteği onu en iyi şekilde yaşamak sorumluluğunu beraberinde getirir.⁵⁷ Epikür, insanın öncelikle Tanrı ile ahiret inancını terk ederek ruhunu ölüm korkusundan azade kılacak, diğer taraftan da arzularını son derece basite indirgeyecektir. Böylece bedeni sağlığa, ruhu sükûnete kavuşacak, kısaca mutlu olacaktır. Böylece insan davranışlarımızın nihaî hedefi olan, acı ve korku duygusundan kurtulmuş olacak, bu gerçekleştirildiğinde de insan ruhunun bütün sıkıntıları bitecektir.⁵⁸ Epikür'ün, insanın ancak tanrı inancını terk ederek ve arzularını basite indirgeyerek, mutlu olabileceğini savunduğunu görüyoruz. İhtiyaçların basite indirgenmesi makul sayılabilir. Fakat tanrı ve ahiret inancını terk ederek bu şekilde bir çözüme ulaşacağını savunmak, insanın varoluş sorununu göz ardı etmesi anlamına gelebilecektir.

Hümanist ahlâk, karşıtı olan otoriter ahlâktan, biçim ve özle ilgili kıstaslarla ayrılır. Erdemle günahı birbirinden ayıracak kıstasın, aşkın bir otorite tarafından değil, yalnızca insanın akli tarafından tecrübelerine dayanarak belirlenebileceği

⁵⁶ Melek Zeynep Esenyel. (2012). İnsanın, İnsan Olmak Bakımından İşlevi Nedir?: Aristotelesçi Bir Bakış, [Http://Kaygi.Home.Uludag.Edu.Tr/Issues/1812/2012-18-16.Pdf](http://Kaygi.Home.Uludag.Edu.Tr/Issues/1812/2012-18-16.Pdf). (01.07.2015)

⁵⁷ Bahar Gerçek Doğru. (2013). Düşünme Sanatı ve Mutluluk, <http://indigodergisi.com/2013/10/dusunme-sanati-ve-mutluluk/> (12.12.2014)

⁵⁸ Kılıç. (2012). *Ahlakın Dini Temeli*, s.70.

ilkesine dayanır. Temel olarak dayandığı ilke ise, genel olarak insan için iyi olan şeyin "iyi", insan için zararlı olan şeyin "kötü" olduğudur: ahlâkî değerler ortaya konurken temel almamız gereken ölçüt insanın rahatı ve mutluluğudur.⁵⁹ Buna göre değerler akılla belirlenmelidir. Bunların ahlaki değer ölçütü, insanın mutluluğunu temin edip etmediğidir. Dolayısıyla insanın mutluluğuna hizmet eden değerler iyi diğerleri kötüdür.

Tokat(2006)'a göre Fârâbi, mutluluğun Tanrı'ya yönelmekle mümkün olabileceğini düşünür. Çünkü insan Tanrı'dan gelmiştir ve Tanrı'ya dönme arzusu içindedir. Dolayısıyla bu yönelim insanı mutlu edecek tek husustur. Tabibu mutluluğun yanında insana sahte mutluluk veren şeylerde vardır. Bedeni arzular, şöhret, para, üstün gelme, şerefli olma, kahramanlık gibi şeyler de insanları mutlu eden hususlardandır. Cahil devletlerin gerek halkları, gerekse yöneticileri mutluluğu bu hususlarda görebilir ve bütün hayatlarını düzenleyecek kural ve kaideleri bu hususlara göre düzenleyebilir. Ancak bu konuda gösterilecek çabalar, insanları hiçbir zaman gerçek mutluluğa ulaştıramayacaktır. Çünkü gerçek mutluluk bunlarda değil, Tanrı'ya yönelmekle mümkündür.⁶⁰ İbn Miskeveyh mutluluğu, "*İnsanın düşünme ve ayırt etme gücünü, yani muhakeme gücünü kullanarak kendi iradesiyle eylemlerde bulunup, varoluş amacına yönelmesi,*"⁶¹ olarak tarif eder. Farabi ve İbn Miskeveyh'in görüşlerine baktığımızda: "*İnsanın, düşünme ve ayırt etme gücünü kullanarak kendi iradesiyle eylemlerde bulunup, varoluş amacına yönelmesi*" gerektiği görüşü ortaya çıkar.

Mutluluk, felsefenin üzerinde önemle durduğu konulardan biridir. Birçok düşünür mutluluğun ne şekilde kazanılabileceği ile ilgili görüşlerini ortaya koymuşlardır. Buraya kadar, mutluluğu temin etme hususunda ortaya konulan görüşlerden yola çıkarak: "şu görüş insanın mutlu olması için yegâne görüştür" demek zordur. Fakat ortaya konulan her bir görüşün, insanın mutluluğunu temin etme konusuna katkı sağladığını, konunun farklı noktalarına değindiğini söylemek mümkündür.

⁵⁹ Fromm. (2003). *Sahip Olmak Ya da Olmak*, ss.23-24.

⁶⁰ Latif Tokat. (2006). Farabi Felsefesinde Mutluluğun Araştırılması, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 3, ss.153-154.

⁶¹ İbn Miskeveyh. (1983). *Ahlâkî Olgunlaştırma*, Abdülkadir Şener vd. (Çev), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, s.19.

Psikolojik Bir Kavram Olarak Mutluluk

Tarih boyunca insanlar, fitratlarında var olan mutluluğu elde etme konusunda gayret göstermiş, bu gün de bu gayreti göstermektedir. Psikoloji bilimi henüz ayrı bir bilim dalı olarak teşekkül etmeden önce, mutluluk konusu felsefede ele alınmış ve üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Psikoloji bilimi ayrı bir bilim dalı olarak kurulduktan sonra da, aynı şekilde mutluluk konusu ele alınmış, çeşitli araştırmalar yapılmış ve değişik görüşler ortaya konmuştur. 1980'lerde özellikle pozitif psikolojinin gelişmesiyle birlikte bu konuya ayrı bir önem atfedilmiştir denilebilir.

Her insanın doğasında olumsuz bir kısım özellikler bulunabilir. Pozitif psikoloji insan doğasında bulunan bu yanlış olan noktaları düzeltmekten ziyade olumlu olan özelliklerini ön plana çıkarmayı ve kişinin hem topluma faydalı bir birey olmasını hem de mutlu bir hayat sürmesini amaçlar. Bireyin güçlü yanları, yetenekleri, kişiliği üzerine kafa yorup olumlu özellikleri ortaya çıkarıldığı zaman hem kendisine hem çevresine karşı çok daha verimli ve mutlu olmasına katkıda bulunabilir. Kişilerin, hem kendileri hem başkalarının mutluluğu için çaba sarf etmeleri ve bir şeyler ortaya koymaları, sadece çok yetenekli ve yaratıcı kişilere yönelik değildir. Herhangi bir insanın olumlu yönlerine eğildiğimizde de bir deha yaratmamız mümkün olabilir. Danışanın güçlü yanları üzerinde yoğunlaşarak kendisiyle barışması, güçlü özellikleri sayesinde hayata karşı daha olumlu yaklaşması sağlanmalıdır. Güçlü özellikleri ön plana çıkarılan ve kendisine de bu özellikleri hissettirilen insan, artık kendini değersiz, işe yaramaz değil; özgün ve becerikli hisseder. Pozitif psikoloji çalışmaları, insanın yalnızca yetenekli olduğu alandaki becerilerinin farkına varmasını sağlamakla yetinmez. Her bireyin insan olmaktan gelen bir takım ortak becerileri vardır. Strese karşı belirli düzeyde dayanıklı olmak, yeni bir ortama uyum sağlamak ve zaman içerisinde üzüntüyle baş edebilmek, bazı hastalıklarla mücadele edebilmek, pozitif psikolojinin ilgilendiği konulardır.⁶² Pozitif psikoloji, İnsana değer atfederek, kişide var olan olumlu özellikleri ön plana çıkararak, bireyin daha verimli ve mutlu olmasını hedeflemektedir.

⁶² Duygu Biricik. (2012). Pozitif Psikoloji Nedir?, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Ankara, s.29.

Horozcu(2012)'ya göre William James, ruhsal olarak kişinin kendisini iyi hissedip etmediği onun mutluluğuna bağlı olduğunu belirtmektedir. Ona göre: hayatın bir anlamının bulunduğu duygusuna sahip olmak, genel olarak mutlu olmak, hayattan, ait olunan, benimsenen dinden memnun olmak, ruh sağlığının iyi durumda olduğunun belirtisidir.⁶³ Buna göre birey hayatına bir anlam yükleyebiliyorsa mutludur. Dini bir inanca sahip ve bu inançtan memnun ise bu da onun için mutluluk sebebidir.

Haz ilkesinin savunucusu olarak görülen Freud, insanın mutluluğu “id”in isteklerinin tatmin edilmesi sonucunda elde edilebileceğini savunur. Çünkü Freud’un tezine göre duygular bastırıldığında kişide mutsuzluğa hatta ruhsal bir kısım hastalıklara neden olmaktadır.⁶⁴ Aslında Freud’un direkt olarak mutluluktan bahsetmediğini söylemek mümkündür. Ona göre bastırılmış duygular tatmin edilmediğinde bireyde rahatsızlık meydana getirir. Bu duygular tatmin edildiğinde insandaki psikolojik rahatsızlık ortadan kalkar ve birey rahatlar demek daha doğru olur. Dolayısıyla dolaylı bir mutluluktan söz etmek mümkündür.

Mutluluk ve mutsuzluk hem biyolojik bir yapı hem de kişilik olarak insanın içinde bulunduğu durumun ifadesidir. Dolayısı ile içimizde yaşadığımız duygular ve dışımızda başkası tarafından gözlemlenen duyguların birlikte ortaya çıkmasıdır. Mutluluğun insanda gözlemlenen karşılığı canlılığın ve yaratıcılığın artması, duyguların ve düşüncelerin keskinleşmesi şeklinde olabilir. Mutsuzluk ise bireydeki bu yeteneklerin ve fonksiyonların zayıflaması şeklinde tarif edilebilir. Mutluluk ve mutsuzluk tüm kişiliğinde iç içe geçmiş durumdadır. Dolayısıyla bedenimizin tepkileriyle bile çoğu zaman onu anlamak mümkündür. Bireydeki gergin bir yüz ifadesi, yorgunluk ve baş ağrıları gibi gözlemlenebilecek fiziki rahatsızlıklar, ciddi hastalıklar mutsuzluğun belirtileri olabileceği gibi, bedensel bir rahatlık duygusu da mutluluğun belirtilerinden olabilir. Bununla birlikte mutluluk konusunda bedenimiz ruhumuzdan daha az yanılır. Mutluluk ruhsal fonksiyonları olumlu yönde artırıcı iken mutsuzluk ruhsal fonksiyonları olumsuz etkileyebilir.”⁶⁵ Dolayısıyla mutluluk, insanın hem ruhen hem de bedenen yaşadığı bir duygudur.

⁶³ Horozcu. (2012). Ruh Sağlığı ve Din, *Din Psikolojisi*, s.180.

⁶⁴ Sigmund Freud. (1993). *Yaşamım ve Psikanaliz*, Kamuran Şipal (Çev), Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s.144-121.

⁶⁵ Erich Fromm. (1994). *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, Y. Salman ve N.İçten (Çev), Payel Yay., İstanbul, s.214.

Endüstri çağı, insana yaşamın tek amacının mutluluk ya da maksimum hazzı ulaşmak olduğunu vaat etmiştir. Fakat vaat ettiklerini verememesinin önünde yine bu iki büyük neden vardır. Birincisi koyduğu bu hedeflere insanın ulaşmaması ya da ulaştığında bunların geçici olduğunu görmesidir. Diğeri ise sistemin kendi varlığını koruyup sürdürebilmesi için insana bencillik, yalnızca kendi çıkarını düşünmek, aç gözlülük ve sahip olma ihtirası gibi karakter özelliklerinin, uyumu ve barışı sağlayacağı inancıdır.”⁶⁶ Endüstri çağında, insanın mutluluğunun, maddi olarak insanı bağımsız kılmakla mümkün olabileceği fikri üzerinde durulmuştur. Fakat endüstrinin, bir kısım insana maddi rahatlık sağlarken, herkese aynı rahatlığı getirdiğini söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla insanlar, endüstri çağında hem maddiyatın tek başına mutluluk getirmediğini müşahade etmişler hem de kazanmak için daha fazla çalışma zorunluluğu, bireyi değerlerinden kopma durumuyla karşı karşıya getirmiş ve mutluluk tesis edilememiştir

Kierkegaard, birey aşkın olanı terk edip, sonu olan varlıkların peşinden koşarsa ve mutluluğu bu sonu olan varlıklarda aramaya kalkarsa mutsuzluğa düşer düşüncesindedir. Çünkü onu yaratan aşkın gücün yerine başka şeyle ikame etmiş ve aşkın güçle bağlantısını koparmıştır. Kierkegaard, gerek bireyin gerekse toplumun mutsuzluğunun kaynağını, varlığın aşkın yanı sıra olan ilişkisinin kesilmesinde görmüştür.⁶⁷

Dindar bireyin varlığın aşkın yanı sıra olan ilişkisini kesmesi düşünülemez. Fakat dünya mutluluğunun göz ardı edilmesinin de bireyin psikolojisi üzerinde olumsuz etki bırakacağı unutulmamalıdır. Dolayısı ile bir yandan varlığın aşkın yanı sıra ilişki devam ettirilirken, bir yandan da fiziksel ihtiyaçlar başta olmak üzere, bireyin diğer ihtiyaçlarının da temini konusunda gayret sarf edilmelidir.

Abraham Maslow ise mutluluğu şu şekilde tanımlar: “*insanın doğal eğilimleri hakkında daha çok bilgi sahibi oldukça nasıl iyi, mutlu, üretken olacağını; özsaygısını nasıl daha iyi geliştirebileceğini ve yeteneklerini nasıl daha iyi kullanabileceğini söylemek de kolaylaşacaktır.*”⁶⁸ Dolayısıyla bireyin mutluluğu için

⁶⁶ Fromm. (2003). *Sahip Olmak Ya da Olmak*, s.21.

⁶⁷ Niels Christian Kierkegaard. (1997). *Ölümçül Hastalık Umutsuzluk*, M. Mukadder Yakupoğlu (Çev), Ayrıntı Yay., İstanbul, s.10.

⁶⁸ Abraham Maslow. (2013). *İnsan Olmanın Psikolojisi*, Orhan Gündüz (Çev), Kuraldışı Yay., 2.Baskı, İstanbul, s.10.

bireyin eğilimleri hakkında olabildiğince bilgi sahibi olmak gerekir. Maslow'un tespitleri, üzerinde durulması gereken olumlu tespitlerdir. Fakat insanın doğal eğilimleri hakkında bilgi sahibi olması, özsaygısını geliştirmesi, yeteneklerini kullanmayı öğrenmesi gibi hususların, mutluluğun temini için yeterli olduğunu söylemek zordur. Örneğin burada insanın varoluşu ile ilgili problemlere değinilmediğini görüyoruz. Aynı şekilde Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde de bu problemlerin göz ardı edildiğini söylemek mümkündür.

Psikoloji yeni bir bilim dalı olmasına rağmen her geçen gün önemi daha da artmaktadır. İnsan hayatına yaptığı olumlu katkı, her gün daha iyi fark edilmektedir. Bilimin hızla gelişmesi ile sosyal ilişkilerin zayıfladığı günümüzde, farklı konu başlıkları altında gelişmesini sürdürmektedir. Bu doğrultuda mutluluk kavramının ve konusunun daha belirgin hale gelmesinin, psikolojiyi geleceğe daha güçlü bir şekilde taşıyacağı düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MUTLULUK MOTİFİ İÇEREN HADİSLER VE KONULARI

Söz, haber, yeni bir şey anlamına gelen hadis, terim olarak, Hz. Peygamber'in söz, davranışları ve takrirleridir.⁶⁹ K. Kerim'de gerek inanç gerek ibadet ile ilgili konular ele alınmış fakat hadisler bu konular hakkında daha detay bilgiler vermiştir. Dolayısıyla dinin ikinci temel kaynağı sayılan hadis, dinin emir ve yasakları hususunda önemli bilgiler barındırmaktadır.

Bu bölümde, Hz. Peygamberin mutluluk ile ilgili hadisleri konularına göre tasnif edilerek her bir hadis ilgili konu başlığı altında ele alınmıştır. Hz. Peygamberin söz konusu hadisleri hangi kavramla ilgiliyse o kavram kısa bir şekilde ele alınıp açıklandıktan sonra hadisin metni psikolojik açıdan ve mutluluk yaşantısı bağlamında yorumlanmaya çalışılmıştır. Buna göre hadislerin ilintili oldukları konuların ibadet, ahir zaman, dünya, ahiret eş/eş seçimi, evlilik, akraba ziyareti, iyilik yapma, merhamet, kanaat, şükür, ülfet, tevbe, dini başa çıkma, ilimle meşgul olma, güzel isimlendirme ve açgözlülük olduğu tespit edilmiştir.

İbadet ve Mutluluk

Sözlükte ibadet, “Tanrı buyruklarını yerine getirme, Tanrı’ya yönelen saygı davranışı, tapınma”⁷⁰ şeklinde tarif edilir. İbadet, dini inanç, duygu ve düşüncenin, objektif dünyaya bir uzantısıdır. İbadet kelimesi dar anlamda, şekli belirlenmiş, yapılması gereken belli başlı davranışlar olarak kullanılmaktadır. Örneğin, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek gibi... Geniş anlamda bakıldığında ise İslam

⁶⁹*Dini Kavramlar Sözlüğü.* (2007). s.215.

⁷⁰*Türkçe Sözlük.* (1988). c.I, s.671.

dinine göre, Allah rızasını kazanma hedefiyle yapılan her davranış ibadet hükmündedir.⁷¹

Yüce yaratıcıya sevgi, saygı, şükran ve bağlılık duygularını ifade etmek amacıyla yaptığı ibadetler, insanın manevî gereksinimlerinden biridir.⁷² İbadetler, Allah'a yakınlaşma ve böylece hayatın risk ve sorunlarıyla baş edebilmede güçlü olabilmenin en temel motivasyonlarıdır, demek yanlış olmayacaktır. Nitekim namaz, zekât, hac, oruç gibi ibadetler, hayatın insana yüklediği sorumluluklara karşı insana güç veren, insanın olumlu ve olgun düşünmesini destekleyen, önemli dinamiklerdir. İbadetlerini yerine getiren insanlar, hayatın güçlüklerine katlanmayı, nefsinin isteklerini kontrol etmeyi, insanlara iyilik etmenin sevmeye ve onları sevmenin mutluluğunu yaşarlar. Namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetler, insanların yardımlaşma ve sosyal dayanışma duygularını artırır.⁷³ İbadetler hem insanın sosyal hayatını düzenler hem de insanın ruhen psikolojik olarak daha üst bir seviyeye ulaştırarak kişide manevi doyum meydana getirir.

Dinin unsurlarından olan ibadetler, inancın gereği olarak ortaya çıkan eylemlerdir. Birey tarafından yerine getirilen dinî faaliyetler, bireye iç huzuru kazandırmada önemli bir işleve sahiptir. Dinsel yaşantı, tanrı ile insan arasında bir bağ oluşturup, bu bağı canlı tutar.⁷⁴ İnsanın tanrı ile bağlarını güçlendirmesi kendisinde dini başa çıkma konusunda önemli destek olabilir.

İbadet inanan bireye farkındalık bilinci kazandırır. Onu inanç değerleri çerçevesinde yaptıklarının da yapamadıklarının da farkına varmasında etkili olur ve sorumluluklarını düşünmeğe iter. İbadetin, bireyin kendi güçlerinin, yaşadıklarının, sınırlılıklarının, kaygılarının ve olaylara bakış açılarının farkında olma bilincinin oluşmasında etkili olacağı rahatlıkla söylenilebilir.⁷⁵ İbadetler, bireyi fedakârlığa ve başkalarını düşünmeye sevk eder. Dolayısıyla insandaki şefkat ve merhamet duygularını geliştirir. Onun sosyalleşmesine katkıda bulunur, diğer insanlarla ilgilenmeye sevk eder. Özellikle oruçta birey belli bir süre aç kalmasının da etkisiyle

⁷¹ Hüseyin Peker. (2010). *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay., 5. Baskı, İstanbul, s.117.

⁷² Habil Şentürk. (2000). *İbadet Psikolojisi*, İz Yayınları, İstanbul, s.133.

⁷³ Mustafa Doğan Karacoşkun. (2010). Ruhun İlaş ve İbâtesi: İbadetler, *Köprü Dergisi*, Sayı 109, İstanbul.

⁷⁴ Ali Rıza Aydın. (2004). *Birey ve Din, Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar*. Der. Ali Rıza Aydın, İnsan Yayınları, İstanbul, s.33.

⁷⁵ Hökelekli. (2010). *Din Psikolojisi*, s.205.

açlık çeken yoksul kimselerin ne hissettiklerini kendisi hissetmiş olur ve bunun zorluğunu yaşayan birey empati yapar ve onlara daha çok yardımda bulunmaya çalışılır. Ramazan ayında bu tür yardımların diğer aylara göre fazlaştığını söylemek mümkündür. İşte böyle durumlarda insanın maddiyata ve dünyaya olan bağlılığı azalmakta daha fedakâr daha yardımsever, iyilik yapmaya hazır, kötülüklerden uzaklaşan bir özellik kazanmaktadır. Böylelikle birey iyilik yaptıkça kötülüklerinden uzaklaştıkça bu özellikler onda iyice yerleşmekte ve daha fazla hisseden bir vicdan yapısının oluşmasına sebep olmaktadır.⁷⁶ Farkındalık bilincinin oluşması, insanda şefkat ve merhamet duygularının gelişmesine vesile olduğundan, insanın mutluluğuna katkı sağladığı söylenebilir.

Orucun insan psikolojisi üzerindeki etkisini yalnızca farkındalık oluşturma şeklinde açıklamak doğru değildir. Dinî bir fenomen olarak oruç, aynı zamanda insanın maddî ve manevî yapısını bütünüyle kavrayan bir ibadettir.⁷⁷ Oruçta, bireyin ruhsal ihtiyaçlarının giderilebileceği psikolojik katkılar vardır. Oruç tutarak, bireysel açıdan kendini Allah'a daha yakın hissetme, muhasebe etme, sosyal açıdan fakir ve aç kimselerin halini anlayarak, onlara daha fazla yardımcı olmak imkânı doğar. Oruçlu insan, oruç tuttuğu sürece, dış âlemde ziyade, kendi iç dünyasıyla ilgilenir. Dindar birey için yeme-içme gibi yönelimler olmadığı gibi, insanlarla kavga etmek, çatışmak gibi yönelimler de olamaz. Çünkü bu hususta Hz. Peygamber, oruçlu birisine, birilerinin sataşarak, kavga etmeye yönelseler bile, oruçlunun “ben oruçluyum” diyerek, onlardan uzak durması gerektiğini öğütlemiştir. Böyle bir olgunluk içerisindeki oruçlu bir insan, kendi iç dünyasına yönelerek, bütün hareketlerini dikkatle gözden geçirme imkânı bulacak, yanlış davranışlarını düzeltmeye çalışacak ve içindeki insani güzellikleri keşfedecektir. Aslında oruç sayesinde, insanın ne kadar değerli bir varlık olduğunu anlamak mümkün gözükmektedir. Öyle ki, oruç tutan bir insanın, normalde rahatlıkla ulaşabileceği ve helal olan yiyecek-içecek gibi şeyleri, kendi iradesiyle terk etmektedir. Dolayısıyla o, bu davranışıyla sadece güdülerıyla, yani içten gelen istek ve arzularıyla hareket eden sıradan bir varlık olmadığını ortaya koymaktadır. Oruçlu kimsenin bütün bu davranışlarındaki tek amacının, Allah'ın rızası olduğu söylenebilir. Böylesine ulvi bir amaca ulaşabilmek için, nefsinin arzularını ve isteklerini dizginleyen insan, hem

⁷⁶ Sema Yılmaz - Mustafa Doğan Karacoşkun. (2012). Dini Davranışlar ve İnançla İlişkisi, *Din Psikolojisi*, Editör: Mustafa Doğan Karacoşkun, Grafiker Yay., Ankara, s.167.

⁷⁷ Veyssel Uysal. (1994). *Psiko-Sosyal Açıdan Oruç*, TDV Yayınları, Ankara, s.22.

dengeli hem de erdemli olabilecek, huzur ve mutluluğu geçici arzu ve isteklerin aldaticılığında değil, gerçek anlamda iç dünyasında hissedecek ve yaşayabilecektir.⁷⁸

Dolayısıyla farkındalık bilinci oluşmasının, bireyin farklı bakış açılarına sahip olmasını ve bireyin daha sorumlu hareket etmesini sağladığını söylenebilir. İbadetlerden oruç göz önüne alındığında, orucun insanı sevk ettiği davranışlardan biri, diğer insanları düşünmedir. Oruçlu birey, açlığın ne demek olduğunu bizzat müşahede eder. Buradan yola çıkarak dinin emrettiği yardımlaşma ve dayanışmanın gerekliliğini daha iyi anlamış olur. Bu konuları anlayan ve müşahede eden birey, dinin emir ve yasaklarını yerine getirmenin huzuru ve yardımlaşmanın kendisinde meydana getirdiği vicdan rahatlığını hissederek mutlu olur.

Hz. Peygamberin, dünya ve ahirette insanı sevindirecek, mutlu edecek ibadet diye nitelediği oruçla ilgili hadisi şöyledir:

“Âdemoğlunun her ameli katlanır. (Zira Allah’ın bu husustaki sünneti şudur): “Hayırlı ameller en az on misliyle yazılır, bu yedi yüz misline kadar çıkar. Allah Teâlâ Hazretleri (bir hadis-i kutside) şöyle buyurmuştur: “Oruç bu kaideden hariçtir. Çünkü o sırf benim içindir, ben de onu (dilediğim gibi) mükâfatlandıracağım. Kulum benim için şehvetini, yiyeceğini terk etti.” Oruçlu için iki sevinç vardır: Biri, orucu açtığı zamanki sevincidir, diğeri de Rabbine kavuştuğu zamanki sevincidir. Oruçlunun ağzından çıkan koku, Allah indinde misk kokusundan daha hoştur.”⁷⁹

Hadise bakıldığında Hz. Peygamberin, Allah’ın, inanan insanların rahatlarından feragat ederek yaptıkları ibadetlere karşılık, kendi katında mutluluk vesilesi olabilecek mükâfatlar hazırladığını bildiriyor.

Burada Allah, tutulan orucun mükâfatının farklı olduğundan bahsediyor ve oruçlunun iki mutlu anından bahsediyor. Birinci rahatlama fizyolojik rahatlama ki bu ihtiyacın, insanın yaşama ve var olma güdüsüne hizmet ettiği unutulmamalıdır. Hadise göre bu birinci güdü tatmin edildiğinde rahatlık ve mutluluk duyar. İkinci mutluluk ise Allah’ın kendi katındadır ki örneğin secde suresi⁸⁰ kişinin yaptıkları

⁷⁸ Karacoşkun. (2010). *a,g,m*,

⁷⁹ *Kütüb-i Sitte*, terc. İbrahim Canan, c.IX, Akçağ Yayınları, s. 270.

⁸⁰ *Kur’an-ı Kerim*, Secde Suresi 32/16-17.

ibadetlere karşılık Allah'ın insana sunacağı mutluluğu, insanın tahayyül edemeyeceğinden bahseder.

Türkçede orucun “tutmak” kelimesi ile birlikte “Oruç tutmak” şeklinde ifade edilmesi son derece yerinde bir ifadedir. Zira insanın başına gelen olaylar hep kendisinden kaynaklanır. İnsanın cinayet, gasp, yalan söylemek, hırsızlık ve zina gibi işlediği günahlar, diliyle ve eliyle başkasını kırması, öfkesine mağlup olması, kendisini tutamamasının sonuçlarıdır. Oruç tutmak, içgüdüleri benliği, egoyu, şehveti, dürtüleri, arzuları kontrol altında tutmaktır ve bilinçaltıyla bilincin bir mücadelesidir. Bilinçaltının bilince hâkim olmaması için bilinçaltını daima kontrolde tutmak ve böylece bilincin, bilinçaltının ayartıcılığının esiri olmasının önüne geçmek gerekir. Oruç, insanın tutkularını dizginlemesinin evrensel yolu ve yöntemidir. Çünkü kontrol altına alınamayan arzular ve tutkular kişiyi arzu edilemeyen sonuçlara götürebilir.⁸¹ İşte orucun insana kattığı olumlu bir değer husus insanın arzu ve isteklerine engel olması ve insanı bu yönde irade sahibi olmaya sevk etmesidir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran bu husus, bireye menfi duygularını kontrol sonucu hem kendisi hem çevresi için faydalı olma kapısını aralamaktadır.

Dini inancı güçlü olan ve buna bağlı olarak samimiyetle ibadetlerine devam eden mümin bir birey, ruhunu doyuracak ibadetlerini en iyi şekilde karşılayabilen dolayısıyla ruh sağlığı yerinde kimsedir. Böyle bir kimse, kendini güven içinde hisseden, başka seçeneklere ihtiyaç duymayan sağlam bir kişilik ve karakter sahibi olup, kendi kabiliyetlerine güvenen, girişimci, gözü tok ve sabırlı olacaktır. Peygamberimizin ifadesiyle hiç ölmeyecekmiş gibi hayatını idame ettiren, dünya ile barışık, ama aynı zamanda yarın ölecekmiş gibi ahiretine hazırlık yapıp, onu göz ardı edip unutmamandır. Yani ruhunun iâşe ve ibatesini ibadetleri yerine getirmek suretiyle karşılayan mümin kimseler, kendisi ve çevresiyle barışık, kişilik olarak dengeli ve olgun, ruh sağlığı yerinde bireyler olurlar.⁸² İbadetlerin sadece insanın ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkisi bile inceleme konusu olabilecek, üzerinde uzun soluklu çalışmalar yapılabilecek bir konudur.

⁸¹ Erdinç Ahatlı. (2007). Oruç; İrade ve Sabır Eğitimi, *İslam'a Giriş, Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, Editör: Bünyamin Erul, DİB. Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, ss.285-286.

⁸² Mustafa Doğan Karacoşkun. (2010). *a.g.m.*

En nihayetinde ibadet, bir itaat davranışıdır. Onu yerine getiren kişiye nazaran kendi bağımsız varlığına sahiptir. Bu bakımdan ibadet psikolojiye indirgenemez ve psikoloji tarafından da tam olarak izah edilemez. Ancak ibadetin insan üzerindeki etkileri incelenebilir.⁸³ Dolayısıyla ibadetlerin kendisi değil, ibadetlerin insan psikoloji üzerindeki etkilerinin araştırmacılar tarafından araştırma konusu yapılması beklenmelidir.

İslam dininde yapılan ibadetleri göz önüne alarak ibadetlerin bireyin psikolojisi üzerindeki etkilerini şöyle sıralamak mümkündür.⁸⁴

- Bir görev olarak algılanması
- Ruh sağlığını koruması
- Dengeli bir kişilik kazandırması
- Başkalarına zarar verici davranışlardan alıkoymas
- İradeyi güçlendirmesi
- Maddi şeylere karşı aşırı bağlılığı azaltması
- Şefkat ve merhamet duygularını geliştirmesi
- Diğer insanlara karşı sevgi saygı ve bağlılığı kuvvetlendirmesi
- Günahkârlık ve suçluluk duygularını yok etmesi

İbadetlerin başlı başına mutluluğa sebep olduğu söylenebilir. Örneğin bir ibadeti yerine getiren birey yüce varlıkla kurduğu bu ilişki sayesinde iç huzuru yakalayarak, kendisini mutlu hissedebilir. İbadetlerin birçok yönden insanın mutluluğuna katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür: insanın ruh sağlığını koruması, şefkat ve merhamet duygularını geliştirmesi sonucu iç huzuru sağlaması, sevgi ve saygı bağlarını güçlendirmesi, iradeyi güçlendirmesi, günahkârlık ve suçluluk duygularını yok etmesi, bireyde kendine güven meydana getirmesi vb. hususlar bu konuda örnek verilebilir. İbadetlerin dindeki yeri psikolojinin ilgilendiği bir husus olmamakla birlikte, ibadetlerin genel olarak insan mutluluğuna katkı sağlayan ve onun psikolojisi üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmektedir.

⁸³ Hayati Hökeleki. (2011). *Din Psikolojisi*, TDV Yay., 9. Baskı, Ankara, s.234.

⁸⁴ Yılmaz - Karacoşkun. (2012). Dini Davranışlar ve İnançla İlişkisi, *Din Psikolojisi*, ss.166-168.

Ahir Zaman ve Mutluluk

Ahir zaman, dünyanın son günleri, kıyametin kopmaya yakın olduğu son günler, yıllar⁸⁵ ve dünyanın sonu anlamında kullanılan bir kavramdır. İslam inancına göre, dünyanın başı olduğu gibi sonu da vardır. Bununla birlikte bu sonu bilmek insan gücünün ve bilgisinin dışındadır. İnsanın ömrü gibi dünyanın ne zaman son bulacağını bilmek de Kur'an-ı Kerim'e göre⁸⁶ Allah'ın bilgisi dâhilindedir.⁸⁷ Bu belirsizliğin, insanın davranışlarına çeki düzen vermesine, menfi davranışlardan kendisini alıkoymasına sebep olduğu söylenebilir.

Günümüz toplumu, bireysellik, kişisel menfaat ve mutluluk üzerinde bu kadar önemle durduğu halde, insana hayatının amacının mutluluk değil, görevini yerine getirmek ya da başarı kazanmak olduğunu öğretmiştir. Saygınlık, maddi bağımsızlık ve güç kazanma isteği, hem insanı bir şeyler yapmaya götüren bir kuvvet bir itici güç hem de insan için hayatının amacı haline gelmiştir.⁸⁸ Günümüzde bilimin buluşları ve teknoloji sayesinde günlük hayat daha da kolaylaşmış, ama tam mutlu olunacakken, insanın mutluluğunu kısmen ya da tamamen yok eden başka başka sorunlar ortaya çıkıvermiştir. Sahip olduğumuz değerler; artık köhne, demode ve terk edilesi gereken değerler olarak bizlere kabul ettirilmeye çalışılırken, yerine geçen değerler insanın hırsını, açgözlülüğünü harekete geçirerek iştahını kabartmış; insanı, sonucu nereye varırsa varsın daha fazlasına sahip olmaya, daha fazlasını tüketmeye sevk etmiştir. Dolayısıyla bu yeni anlayış beraberinde söz konusu sebeplerden dolayı pek çok sorunu meydana getirmiştir. Örneğin, çevre konusu ele alındığında, yukarıda bahsedildiği gibi ihtiraslarına yenik düşmüş bireyin, çevreye de ancak "sahip olma" güdüsüyle bakacağı aşikârdır. İnsanı ve toplumu içten içe çürüterek yavaş yavaş psikolojik bir ölüme götüren, gerek insani, gerek dinî ve gerek ahlâkî değerlerde yeri olmayan sahip olma güdüsü, vahşî ve insaf sınırı tanımayan bir duygudur. Sadece bireyin kendisini merkeze almasını telkin eden, egoistlik bir ruh hâlinin temel güdüsüdür. Dolayısıyla toplumsal değerler ve çevre bu süreçte tahrip edilmiş, insanların bilim ve teknoloji ile elde ettikleri kazanımlara rağmen, hayal kırıklığı

⁸⁵ *Türkçe Sözlük*. (1988). Ahir Mad. c.I, 29.

⁸⁶ *Kur'an-ı Kerim*, Araf Suresi 7/187.

⁸⁷ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.12.

⁸⁸ Fromm. (2003). *Sahip Olmak Ya da Olmak*, s.30.

yaşamış ve umut kaybının yanında, hayatın kolaylaşacağı ve daha mutlu, daha huzurlu bir hayat ortamının oluşacağı beklentileri sonuçsuz kalmıştır.⁸⁹

Günümüz düşüncesi ki, saygınlık, güç kazandırma isteği, maddi bağımsızlık vb. hususların insana mutluluk getireceği inancının doğruluğu çok ciddi anlamda tartışmalıdır. Çünkü bu hususlar, insan hayatının amacı olarak kabul edilmişken, bu düşüncenin peşinden koşan pek çok insan, bunu elde ettiğinde mutlu olacağını zannetmiş fakat değerlerin göz ardı edildiği, bireye sadece kendisini merkeze almasını telkin eden böyle bir düşüncenin, insanı mutluluğa götürmediğini gözlemlemiştir.

İnsanlık var olduğu günden beri mutluluğa olan ihtiyacı aynen devam etmektedir. Günümüze kadar etkisini sürdüren ahlaki değerler, insana mutlu olmak ile ilgili formüller sunmuştu ancak modern dönemin beraberinde getirdiği sorunlar ve yaşam tarzı bu konudaki çaresizliğe çözüm üretemedi.⁹⁰ Hz. Peygamber de muhtelif hadislerinde kendi zamanının daha huzur verici olduğunu sonraki zamanlarda ise insanı rahatsız edecek çeşitli huzursuzlukların olabileceğinden bahsetmiştir.

Ahir zaman hususunda Hz. Peygamberden şöyle bir hadis nakledilmiştir.

*“İnsanların dünyaca en bahtiyar görünenini, en seviyesiz insanlar teşkil etmedikçe kıyamet kopmaz.”*⁹¹

Lüka' İbnu-Lüka' tabirini en adi veya ayak takımı diye tercümesi de caizdir. Bununla asaletsiz, ilimsiz, görgüsüz, mürüvvetsiz kimseleri anlamamız gerekir. Hadiste konu edilen bahtiyarlık(mutlu) dünyevî bahtiyarlıktır. Yani bu kimseler dünyada mal, mülk, servet sahibi olup, unvan, makam sahibi olabileceklerdir. Kıyamete yakın toplumun değerlerinin yozlaşması sonucu bu liyakatsiz kimseler, kayırmalarla, yasal olmayan kazançlarla bir kısım imkânlara kavuşacaklardır. Hadis bu bozukluğu haber vermektedir.⁹²

⁸⁹ Mustafa Doğan Karacoşkun. (2014). Cenneti Yeryüzünde Aramak, *Somuncu Baba Dergisi*, İstanbul, s.68.

⁹⁰ Nevzat Tarhan. (2014). *Duyuların Psikolojisi*, Timaş Yay., 15. Baskı, İstanbul, ss.105-106.

⁹¹ *Kütüb-i Sitte*, c.XIV, s.132.

⁹² *Kütüb-i Sitte*, c.XIV, ss.132-133.

Kıyametin kopması, dünyanın son bulması demektir. Hz. Peygamber hadisinde, dünyanın son zamanlarında değer bilinci olmayan bazı insanların bir kısım imkânlarla kavuşması sonucu bu kimselerin dünyanın mutlu insanları olacaklarını haber vermektedir.

İnsanoğlunun fitratında var olan açgözlülük ve hırs, kontrol altına alınmadığı takdirde psikolojik bir hastalık haline gelerek insanı olumsuz düşüncelere sürükleyen, iyilik yapmaktan alıkoyan bir duygu durumuna dönüşür. Böyle bir durumda birey, kazandığı ile yetinmek istemez. Nitekim Hz. Peygamber Müslim’de zekât bölümünde geçen bir hadis’inde: “...âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa üçüncüsünü de ister. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur” buyurmuşlardır. İnsanın dünyaya olan tutkusu ta ki ölünceye kadar hiç eksilmeden, artarak devam eder. Hz. Peygamberin ifadesiyle: onun bu tutkusunun ve doyumsuzluğunun önüne toprak geçer, insanda var olan bu tutkular ancak kişinin ölmesiyle ve kabre konulmasıyla sona erer. Kişinin bu şekilde dünyaya olan düşkünlüğü ve tutkusu hoş karşılanacak bir durum değildir. Çünkü bütün amacı, dünya olan kişi: ahlaki değerleri göz ardı ederek, helal haram demeden, elde edeceği şeylerde meşruiyet aramaksızın, gözünün gördüğü, elinin yettiği, gücünün yettiği her şeyi elde etmek için olanca gücüyle çalışacaktır.⁹³ Dolayısıyla bu konularda hırslarını, arzu ve isteklerini kontrol edemeyen insanın mutlu olabileceğini söylemek zordur. Dünya ile ilgili sahip olmak istediğimiz kazanımların geçici olduğu, geçici olanın da insan yaşamının gayesi olamayacağı unutulmamalıdır.

Kişinin, makam sahibi olmak ve inanların üzerine idareci olmaktan gayesi, dünyalık olarak, diğer insanlara karşı şöhret sahibi, mal mülk sahibi olmak olmamalıdır. Çünkü insan çoğu zaman makamın ve idare etmenin sorumluluklarını düşünmeden, makam elde etme, idare edilmekten ziyade idare etme arzusunu taşır ve bu uğurda hırs gösterir.⁹⁴

Yukarıda da bahsedildiği gibi kimi insanlar kendi çıkarı için elinden gelen gayreti sarf etmekte, sadece kendi mutluluğunu düşünmektedir. Hatta bu aşırı

⁹³ Adem Dölek. (2003). Sünnet Işığında Hırs Hastalığı ve Korunma Yolları, *HRÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XI, Sayı 6, s.56.

⁹⁴ Dölek. (2003). *a.g.m*, s. 57.

bencillikleri bazen, kendi psikolojilerini olumsuz etkileyen bir seviyesine ulaşabildiği görülmektedir.

Bencillik olumsuz bir kişilik yapısı olarak kabul edilmektedir. Kendini merkeze alıp kendi dışındaki insanların varlığını, onların duygularını, geleceklerini, yaşam haklarını hiçe sayan bir psikolojiye/kişiliğe sahip insanlar, bazen devletlerin yönetiminde söz sahibi olabilmektedirler. Hadis kıyametin kopmasına yakın bir zamanda bu şahısların, dünyanın en mutlu şahıslarından olacaklarını dile getirmektedir.

Günümüzde devlet yöneticilerinin politikalarına bakıldığında, Ulusal kaynakların büyük ölçüde silahlanmaya harcandığını, bu durumda hem devletlerin ekonomik güçlerini zayıflattığını hem de insanların güvenliğini tehdit ettiğini müşahade etmekteyiz. Zayıf ülke toplumlarının, ülkelerini ekonomik siyasi ve teknolojik olarak geliştirme hakkı, insan hak ve özgürlüklerinin yaşatılması oldukça güç olmaktadır. Daha çok silaha sahip olma, devletlerin kendi uluslarına daha çok güvenlik sağlamaya çalışmaları, daha çok refah ve mutluluk getirmemektedir. Zira bugün yeryüzünün hiçbir coğrafyası, güçlü devletlerin bütün güvenlik tedbirlerine rağmen, silahlı tehditlerden uzak bulunmamaktadır.⁹⁵ Kaynakların adil paylaşılmaması sonucu, bir kısım insanın bolluk içinde yaşaması, diğer bir kısım insanların açlıktan ölmesi çatışma ortamının oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Uluslararası düzeyde, konvansiyonel (geleneksel, bilinen) silahların hukuk dışı ticareti, gruplar ve devletlerarası silahlı çatışmalar, şiddet suçları: siviller üzerinde baskı ve zulümleri artırıcı önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmakta, gerek ulusal ve gerek uluslararası güvenlik sistemlerine açık bir tehdit oluşturmaktadır. Günümüzde bütün dünyada, özellikle gelişmemiş Asya, Afrika ve Orta Doğu'da acımasız silahlı çatışmalar devam ederken, bu silahlı çatışmalar toplum üzerinde telafisi imkânsız etkiler bırakmıştır.⁹⁶ İşte birilerinin kar etmesi uğruna, söz konusu silahlar insan yaşamını hiçe sayan örgütlerin eline geçmekte ve topluma umutsuzluk, huzursuzluk ve ölüm pompaladığı görülmektedir.

⁹⁵ Said Vakkas Gözlügül. (2013). Birleşmiş Milletler Uluslararası Silah Ticareti Antlaşması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.X, Sayı 23, s.316.

⁹⁶ Gözlügül. (2013). *a,g,m*, s.313.

Uluslar Arası Af Örgütünün 2012 raporunun⁹⁷ ortaya koyduklarından birkaç pasaj, günümüz insanının dünyaya olan bakışısını anlamamıza ve hadisin daha iyi anlaşılmasına vesile olacaktır.

- “Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad, baskıcı yönetimine başkaldıran geniş çaplı ayaklanmalara karşı iktidara inatla sarıldı. Binlerce sivil öldürüldü, yaralandı, bir o kadarı da yerinden edildi.”

- “Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih, bombalı bir saldırıda ciddi şekilde yaralandıktan sonra bile iktidarı bırakmayı reddetti. Görevinden azledilmesi için ülke çapında yapılan geniş katılımlı gösterilere rağmen, iktidarı devretmesi konusunda girdiği müzakerelerin ardından defalarca sözünden döndü. Sonunda 2011 yılının Kasım ayında, iktidarda olduğu süre boyunca işlenen suçlar ve bunlara yönelik başkaldırlara karşı dokunulmazlık isteyerek iktidarı devretti.”

- “Dünya birbirini izleyen bu protestolara (Arap Baharı) ve hükümetlerin ölümcül müdahalelerine tanıklık etti. Bahreyn hükümeti, Suudi Arabistan askeri güçlerinden aldığı destekle gösterileri bastırdı. Bahreyn hükümetinin barışçıl göstericilere yönelik vahşi müdahalelerine ve muhalefet liderlerinin tutuklandığı ve işkence gördüğüne dair su götürmez kanıtlara rağmen, Haziran ayında ABD Genel Sekreteri Hilary Clinton, Bahreyn’i “önemli bir müttefik” olarak tanımlayarak, ABD’nin hükümete desteğini vurguladı.”

- “Bütün bunlara ilave olarak şu da söylenebilir ki: Hükümetler, büyük iş alanlarının ve özellikle yerel toplulukların yok olması pahasına, kar eden uluslararası firmaların çalışmalarını düzenlemekte başarısızdırlar.”

⁹⁷Salil Shetty. (2012). Sokaklardan Öncülük Etmek, *Uluslararası Af Örgütü Raporu*, İstanbul, ss.3-8.

Hz. Peygamberin ahir zamanda, asaletsiz, ilimsiz, görgüsüz, insan ilişkilerinde bulunması gereken değerlere saygı duymayan, kendisini merkeze almış ve yalnız kendi mutluluğunu düşünen, dünyada yaşayan diğer insanların yaşamlarının hayallerinin ve mutluluklarının bir anlam taşımadığı kimselerin mutlu zümreyi teşkil edeceklerini haber verdiği görülüyor. Açgözlülüğün getirisi olarak görülebilecek olan, maddi menfaat elde etmek, makam ve mevki sahibi olmak uğruna toplumsal ve kültürel değerlerin göz ardı edilmesi gibi olumsuz davranışların, bireysel anlamda şahıslarda karşılık bulması, söz konusu şahsı ve çevresini ilgilendireceğinden, belki bir miktar makul karşılanabilir. Fakat bu psikolojiye sahip insanların güç ve kuvvet sahibi olmaları, dünya siyasetinde söz sahibi olmaları, ulusal ve uluslararası güvenlik için önemli bir sorun olarak görülebilir. İşte böyle bir durumda bireysel ve toplumsal mutluluktan söz etmek zordur. Dolayısıyla bütün bu hususlar göz önüne alındığında hadisler bağlamında ahir zaman, dönem olarak mutlulukla ilgili algı yanılgılarına açık gözükmektedir.

Dünya, Ahiret ve Mutluluk

Dini inanışa göre, insanın öldükten sonra dirilip sonsuza kadar kalacağı/yaşayacağı ve tanrıya hesap vereceği yer, öteki dünya,⁹⁸ “sonra olan ve son” gün anlamına gelen ahiret kavramıyla, hem bu dünyanın sonu, hem de ölümlle başlayan dünya hayatından farklı ve ebedi olan hayat kastedilmektedir. Din literatüründe ahiret, İsrail'in Allah'ın emriyle kıyametin kopması için Sûr'a ilk defa üfürmesinden itibaren ikinci defa üfürmesine, daha sonra cennetliklerin cennete, cehennemliklerin cehenneme girmelerine kadar olan zaman veya Sûr'a ikinci kez üfürülüşten başlayıp, ebedi olarak devam edecek olan zaman anlamında kullanılmıştır. Ahirete inanmak/iman etmek, İslâm inanç esaslarından biridir.⁹⁹ Kur'an'da genellikle, Allah'a iman etme ve ahiret gününe iman etmenin birlikte zikredildiği görülür.¹⁰⁰

Duyular ötesi konular olduğu için ahirete ait olaylar, gözlem ve deneye dayanan pozitif bilimler ve akıl yürütme ile açıklanamaz. Bu tür konularda bilgi ancak vahiy ile elde edilebilir. Yani bu bilginin tek kaynağı vahiydir. Bu bilgileri

⁹⁸ *Türkçe Sözlük*. (1998). “Ahret” Mad. c.I, s.31.

⁹⁹ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.13.

¹⁰⁰ *Kur'an-ı Kerim*, Nisa 4/126.

Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerde bize haber verildiği şekliyle kabul etmek en uygun olanıdır.¹⁰¹ Ahiret ya da diğer inanç esaslarının varlığı ve yokluğu ispat, psikolojinin konusu değildir. Psikoloji daha çok ahiret inancının insan psikolojisi üzerindeki etkilerini incelemelidir.

Ahiret inancı, insanın ruh sağlığını koruyan dinî unsurlardan biridir. Sonsuz bir yaşamın varlığına inanmak, bireyi varoluşu ile ilgili kaygılardan kurtarır. İnsan, ölüm ve sonrasını anlamlandırarak, ölümün yaratacağı korku ve endişeden kendisini uzaklaştırmış olur, yaşamın değerini anlar. Dünyada neredeyse herkes sevdiklerini bir şekilde kaybetmiştir, fakat bu kişiler kaybettikleri sevdikleriyle ahiretteki yaşamlarında yeniden kavuşma düşüncesiyle mutlu olurlar.¹⁰² Varoluşla ilgili kaygıların bertaraf edilmesi ve sevdikleriyle tekrar buluşma ümidi kişinin psikolojisini olumlu etkileyebilecek ve mutlu edecek hususlardır.

İslâm inancına göre insan, öldükten sonra tekrar dirilecek ve ahiret hayatı denen yeni bir hayat başlayacaktır. O yüzden Ahiret inancı demek: ölümle hayatın son bulmadığına ölüm sonrası asıl hayat olan ebedi hayatın olduğuna inanmak demektir. İnsanın ahiretteki konumu dünyadaki davranışlarına göre şekillenecek iyi davranışlarda bulunan yararlı işler yapanlar mükâfat ile ödüllendirilecek. Kötü davranışlarda bulunup insanlar ve diğer varlıklara haksızlık yapanlar ise cezalandırılacaklardır. Bireydeki bu inanç öncelikle kendisini kötü davranışlardan uzaklaştıracak, başkalarına iyilik yapmaya itecek ve onda hassas bir vicdan oluşmasını meydana getirebilecek bir niteliğe sahiptir. İkinci olarak kişilerin karşılaştığı ve üstesinden gelemediği, maruz kaldığı haksızlıkların ve zulümlerin bunu yapanların yanına kar kalmayacağı ve ahirette bunların yaptıklarına karşılık ceza görecekleri, kendisinin ise ödüllendirileceği inancı onun bunlardan aşırı olumsuz şekilde etkilenmesini önleyecek, onu teselli edip rahatlatacaktır. Böylece kişinin psikolojik olarak kendisini rahatsız hissetmemesini, isyankâr olmamasını, içki uyuşturucu vb. kendini avutma yolunu girmemesini ve sabırlı hareket etmesini sağlayacaktır.¹⁰³ Dolayısıyla ölümün yok oluş olmadığı, dünyadaki adaletsizlik ve zulümlerin karşılık bulacağı şeklindeki inanç, insanı psikolojik olarak rahatlatacaktır.

¹⁰¹ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007) s.13.

¹⁰² Irvın D. Yalom. (2006). *Din ve Psikiyatri*, Emre Ağanoğlu (Çev), Merkez Kitaplar Yayınları, İstanbul, ss.41-42.

¹⁰³ Peker. (2012). *Din Psikolojisi*, ss.247-248.

Ahireti bilmenin ve ona yönelik davranışlarda bulunmanın hem dünya hem de ahiretimiz için faydalı olduğu söylenebilir. Çünkü dindeki ahiret inancını varlığı, kişiye dünyada karşılaştığı tüm sıkıntı, ıstırap, haksızlık ve adaletsizliklerin telafi edileceğini; suçluların da cezalarını çekeceklerini vaat eder. Dinin ölüm sonrası hayat ile ilgili çizmiş olduğu bu olumlu tablo içerisinde ölüm ürkütücü ve yok edici olmaktan çıkar; huzurun, iyiliklerin ve adaletin hâkim olduğu sonsuz bir hayata geçişi ifade eden olumlu bir anlam kazanmış olur.¹⁰⁴ Ahiret inancında suçun karşılığı ve suçlunun akıbetiyle ilgili durum; bireyin davranışına çeki düzen vermesine, insan ilişkilerinin olması gereken seviyeye yükselmesine, bireysel hak ve özgürlüklerin, bireyler tarafından korunmasına sebep olduğu unutulmamalıdır. İşte bu hususların toplumda sosyal adaletin, bireyler tarafından tesis edilmesine vesile olduğu söylenebilir.

Dindar birey için, insanın varoluşu dünyadaki hayatı ile sınırlı değildir. Ahireti kabul etmemek, insanın hayatını dünya hayatıyla kıyaslamak demektir. İnsan hayatı ahiret hayatıyla dünyanın zaman ve mekân sınırlarını aşar. Ahiret inancıyla ölüm, bir son değil, gerçek hayat, varoluşu ifade eder. İşte, insanın bu varoluşunu Kur'an, ahiretle ifade etmektedir. Kur'an'a göre ahiretin olmadığını kabul etmek, insanın koyu bir karamsarlığa sürüklenmesine neden olur. Çünkü ölümün korkunç ve yok edici yüzü dünya ve içindekileri insan için anlamsız hale getirmektedir. Hâlbuki İslam dini ahiret inancıyla dünya hayatına bir amaç kazandırmaktadır. İnsan artık ölümle yok olmayacaktır. Aksine ölüm sonsuz bir hayata geçişin başlangıcıdır.¹⁰⁵ Ölüm ötesinin insanı tedirgin eden yönü ve dinin ölüme kazandırdığı bu olumlu anlamın psikolojik açıklaması, herkes açısından aynı değildir. Freud ve onun takipçilerine göre ölüm ötesiyle ilgili inançlar; dünyada iken insanın maruz kaldığı sıkıntı ve engellemeler insanı bir arayışa yöneltmiştir. En sonunda da insan teselli bulmak ve bu sıkıntının üstesinden gelmek için bir hayali tatmin olan ahireti uydurmuştur. Bu hususta bazıları daha da ileri giderek dinî yaklaşımların özündeki en belirgin güdünün ölüm korkusu olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Dini ölüm korkusuna indirgeyenlere karşılık olarak Jung ve takipçileri, ölüm ötesi bir hayatın varlığına inanmanın insan için kaçınılmaz zorunlu bir yöneliş olduğu hususunda fikir birliğine varmışlardır. Bu görüşü savunanlara göre ölümün korkutucu, yok edici

¹⁰⁴ Hökeleli. (2010). *Din Psikolojisi*, s.55.

¹⁰⁵ Mehmet Paçacı. (2007). Ahiret; Ebedi Hayat, *İslam'a Giriş, Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, Editör; Bünyamin Erul, DİB Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, s.175.

yüzüne karşılık, yeniden dirilişi ve sonsuz bir hayatın varlığını haber veren dinin en önemli fonksiyonlarından birisi, inananların ölüm kaygısını gidermesi dolayısıyla insanların bu sıkıntılarına çare olmasıdır.¹⁰⁶ Her ne kadar ölüm ötesiyle ilgili inançların insanın kendisini teselli etmesi için uydurduğunu söylese de, insanın varoluşuyla ilgili sorunlara bir çözüm ürettikleri de söylenemez. Fakat ölüm ve ötesini anlamlandırmayan insanın, hayatı boyunca bir kaygı içerisinde olacağı unutulmamalıdır. Dinin bu hususta yerine getirdiği fonksiyonun yerini başka bir şeyle doldurmak ise imkânsız görünmektedir.

İslam dini, dünya hayatını K. Kerim'in diliyle aldatıcı bir meta'¹⁰⁷ olarak niteler. Ahireti ise, ebedi mutluluk yurdu olarak niteler bu bağlamda cennet ehlinin hep nimet ve mutluluk içinde kalacağından söz eder.¹⁰⁸ Dolayısıyla İslam'ın dünyayı araç ahireti de amaç olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Tabi buradan dünya hayatının dışlandığı, ihmal edildiği gibi bir sonuca varmamak gerekir. Konu şöyle de izah edilebilir: Bireyi hedefe götürecek araçta rahat ve huzur ihmal edilmemiştir. Fakat istenilen hedefe ulaşmak esastır ve insan hedefini, amacını unutmamalıdır.

Hz. Peygamberin, insanın davranışlarında dünyayı veya ahireti hedef alması ile ilgili bir hadisi şu şekildedir:

*“Kimin arzusu ahiret otursa, Allah onun kalbine zenginliğinden koyar ve işlerini derli toplu kılar, artık dünya ona hakir gelmeye başlar. Kimin hedefi de dünya otursa, Allah iki gözünün arasına (dünyanın) fakirliğini koyar, işlerini de darmadağın eder. Netice olarak, dünyadan da eline, kendisine takdir edilmiş olandan fazlası geçmez.”*¹⁰⁹

Dünya ve içindekilerin insanlara çekici kılındığı fakat bunların geçici olduğunu vurgulayan K. Kerim bu hususu ayette şu şekilde dile getirmektedir:

“Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük

¹⁰⁶ Hökeleki. (2010). *Din Psikolojisi*, s.55.

¹⁰⁷ *Kur'an-ı Kerim*, Âl-i İmran suresi 3/185.

¹⁰⁸ *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi 2/25.

¹⁰⁹ *Kütüb-i Sitte*, c.XV, s.16.

insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.”¹¹⁰

Sahip olma güdüsü ve cazibesi sonucu mal ve mülk insana hükmeder. Maddiyat elde etmek, gelir getiren mülk, araba, değerli eşya; günümüzde birçok insanın sahip olmaya çalıştığı şeyleri elde etmesine yardımcı olur. Elde ettikleri çoğaldıkça daha fazlasına sahip olmaya çalışır, arzu ve iştahı artar. Hâlbuki mal imtihan vesilesidir. İnsanın mala olan bu düşkünlüğü onu Allah'ı anmaktan, Allah yolunda ibadetten ve onun yolunda harcamaktan alıkoyar. Yine bu düşkünlük yoksul ve kimsesizleri gözetmesine yani insanın sosyal davranmasına engel olur.¹¹¹ Buradan yola çıkarak mal ve mülke aşırı bağlılığı dinin tasvip etmediği, dolayısıyla bu aşırılığın sonucunda: bireyin hem dünya hem ahiret mutluluğunun olumsuz etkilendiğini söylemek mümkündür.

Mutlu olmak hiç şüphesiz izafi bir kavramdır, yani herkesin mutluluktan anladığı ve kendisini mutlu edecek şeyler farklıdır. Ancak yine de mutlu olmak denilince ortak bir duygudan söz ederiz. Bu duygu insanın kendini iyi hissetmesidir. Mutluluk bazen bir bardak çay içilirken duyulabilen bir duygu olabilirken, bazen başkalarının acılarını paylaşma, bazen bir davranıştan pişmanlık duyarak affedilmek için çaba harcama, bazen acı çekse bile bunu olgunlukla ve sabırla karşılayabilmeyi becerebilme olabilir. Yani mutlu olmak, genel kanı olarak daha sağlıklı olmak, daha fazla mal mülke sahip olmak, daha yüksek makam ve mevkileri elde edebilmek gibi insanların dünyada sahip olmak istedikleriyle özdeş bir anlamda anlaşılabilir, bireyden hareket ettiğimizde bunun her zaman ve her birey için geçerli olmadığını söyleyebiliriz. Türk Divan Edebiyatının önemli isimlerinden Fuzuli'ye atfen anlatılan kıssada: fuzuli Kâbe'ye vardığı vakit Allah'tan acılarını arttırmasını istemektedir. Onun bu davranışı normalde insanın mutluluğu aradığı hususlarla örtüşmeyip, çeliştiğini gösterir. Yine tasavvuftaki dervişlikte mutluluk, az yeme, az uyuma, az konuşma, mala mülke ve dünyanın nimetlerine meyletmeme, onlardan olabildiğince uzak durma esasına dayanır. Bu husus da normal insanın mutluluk anlayışına uymamaktadır. Nitekim atalarımız “azıcık aşım, ağrısız başım” atasözüyle mutluluğu başkalarını kıskandıracak derecede mal mülk sahibi olmaktan değil, tam tersine herkesin rahatlıkla elde edebileceği sade bir yaşantıda

¹¹⁰ *Kur'an-ı Kerim*, Ali İmran 3/14.

¹¹¹ M. Osman Necati. (2008). *Hadis ve Psikoloji*, Mustafa Işık (Çev), Fecr Yay. 2. Baskı, Ankara, s.33.

görürler.¹¹² Dolayısıyla fazla mal mülk sahibi olmayı mutlu olmanın almazsa olmazı gibi görmek insanı yanıltıp sonunda hayal kırıklığına sebep olabilir.

K. Kerim’de, dünya ve içindekileri isteyen kişilere bunların verileceği fakat ebedi saadet yurdu olan ahirette bu şahısların bir nasiplerinin olmayacağından bahsedildiğini görürüz.¹¹³ Buna karşılık ebedi saadet yurdu ahreti hedefleyen ve ona yönelik davranışlar sergileyenlerin ahirette mükâfatlarının arttırılacağı vurgulanmaktadır.¹¹⁴ Ayetlere baktığımızda yukarıda alıntıladığımız hadisle paralellik arz ettikleri görülmektedir.

İlgili hadis’e baktığımızda, ahiret hayatı için çaba sarf edilmesi gerektiğinden ve dünyaya aldanmamak gerektiğinden bahsedildiği görülür. Çünkü dünya hayatına önem vermek kişiyi, dünyada kazandıklarına karşı daha tamahkâr, elde edemediklerine karşı da daha hırslı olmaya itebilir. Örneğin neredeyse her bireyin sahip olmak için çaba sarf ettiği evlat, mal, mülk, makam vb. şeyleri elde etmek hem zor hem de her zaman mümkün olmayabilir. Çünkü birey bu zorlukların üstesinden gelmek için tamah ve hırsa gösterebilecektir, işte bu tamah ve hırs bazen diğer insanları rahatsız edebilecektir. Bu durumlarda istediğini elde edemeyen birey, en azından kendini psikolojik olarak rahatsızlık hissedecektir. Ahiretin varlığının ise dindar birey için hem hayatına çekidüzen vermesi, hem ölüm gibi yaşamı çekilmez kılabilecek bir olgunun anlam bulması, hem de dinin vaat ettiği ebedi saadete ulaşma gibi insan psikolojisini olumlu etkilemesi muhtemel fonksiyonları unutulmamalıdır.

Dolayısıyla Hz. Peygamberin konuyla ilgili hadisi göz önüne alındığında, ahiret inancının mutluluk bağlamında insan psikolojisine pek çok olumlu etkilerinden söz edilebilir. Ahiretin varlığına olan inancın, kişinin davranışlarına çekidüzen vermesine, diğer insanlarla olan ilişkisinde hak ve hukuka riayet etmesine dolayısıyla toplumsal mutluluğuna sebep olacağı unutulmamalıdır. Yine ahireti unutmadan, hayatını buna göre tanzim eden bireyin, ahiret inancındaki cezadan kaçma ve mükâfata ulaşma isteği sonucunda davranışlarını olumlu yönde değiştirdiği, toplumda adaletin ve huzurun oluşmasına katkı sağladığı söylenebilir.

¹¹² Karacoşkun. (2012). *a,g,m*, ss.17-18.

¹¹³ *Kur’an-ı Kerim*, Al-i İmran 3/145, Hud 11/15, İsrâ 17/18, Şura 42/20.

¹¹⁴ *Kur’an-ı Kerim*, Al-i İmran 3/145, Şura 42/20.

Cennet ve Mutluluk

Cennet, dini inanışa göre, iyilik yapanların, Allah'ın emir ve yasaklarına uyanların, öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yerdir.¹¹⁵ Bitki ve ağaçlarla örtülü bahçe anlamına da gelen Cennet, din literatüründe iman edip salih amel işleyenlere ahiret hayatında vaat edilen nimet ve mükâfat yurdu demektir.¹¹⁶ Kur'an-ı Kerim'de Cennet için; Adn cenneti, Firdevs cenneti, Naim cenneti, Daru'l Huld, (ebedilik yurdu), Daru's-Selam (esenlik yurdu) Daru'l Mukame (durulacak yer) ve Makamı emin (güvenilir makam) vb. isimler kullanılmıştır. Cennet tarif edilirken: “bakanlara hoş görünen, içenlere zevk veren nehirler ve sular, süzme baldan ırmaklar”¹¹⁷ “tatlı su pınarları”¹¹⁸ “sarhoş etmeyen, içenlere zevk veren ve bembeyaz bir kaynaktan çıkan içkiler”¹¹⁹ “çeşitli meyveler, hurmalar, nar ağaçları”¹²⁰ “Bağlar”¹²¹ “sedir ağaçları ve salkımlı muz ağaçları”¹²² vb. tasvirlerle yer verir. Ayrıca cennette “ince ve kalın ipek elbiseler”¹²³ “altın süsler”¹²⁴ “hiçbir yorgunluk ve zahmet vermeyen güzel meskenler”¹²⁵ “boş ve yalan söz işitilmeyen, sonsuz nimetler ve güzellikler”¹²⁶ bulunduğu bildirilmektedir. Kur'an'ın cennetten bahsederken kullandığı tasvirler; düşünüldüğünde, her insan için mutluluk vesilesi sayılacak hususlardan bahsedildiğini görürüz. Kur'an bu mutluluk durumunun hak edenler için ebedi olacağını haber vermektedir.

Tarih boyunca, öldükten sonra hesaba çekilme veya ölümden sonraki hayat düşünce ve inancı, insanları hep meşgul etmiş, semavî ve gayr-ı semavî hemen bütün dinler bu inanca sahip olagelmiştir. Bazı dinlerde ve inanışlarda farklı isimlerle anılsa da, İslâm'da iyilerin gideceği yer cennet, kötülerin cezalandırılacağı yer de cehennem olarak isimlendirilmiştir.¹²⁷

¹¹⁵ *Türkçe Sözlük*. (1988). Cennet Mad. c.I, s.252.

¹¹⁶ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.96.

¹¹⁷ *Kur'an-ı Kerim*, Muhammed Suresi 47/15.

¹¹⁸ *Kur'an-ı Kerim*, İnsan 76/18.

¹¹⁹ *Kur'an-ı Kerim*, Saffat 37/45-47.

¹²⁰ *Kur'an-ı Kerim*, Rahmân 55/60.

¹²¹ *Kur'an-ı Kerim*, Nebe 78/32.

¹²² *Kur'an-ı Kerim*, Vakı'a 56/28-29.

¹²³ *Kur'an-ı Kerim*, Kehf 18/31, İnsan 76/21.

¹²⁴ *Kur'an-ı Kerim*, Kehf 18/21, Hac 22/23, Fatır 35/33.

¹²⁵ *Kur'an-ı Kerim*, Hicr 15/47-48.

¹²⁶ *Kur'an-ı Kerim*, Nebe 78/35.

¹²⁷ Hasan Hüseyin Tunçbilek. (2006). İslâm Düşüncesinde Cehennem ve Cehennem Azabının Ebediyeti ve Fenası Problemi, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VI, Sayı 1, s.13.

K. Kerim, kendisini; insanları eğitmek ve doğru yola ulaştırmak üzere gönderilmiş, şeklinde tarif eder. Kur'an, özellikle insan psikolojisine hitap ederek, insanları teşvik etme amacıyla sunduğu mesajı sevdirmeye, benimsetmeye, kabul ettirmeye ve müjde, mükâfat, cennet ve nimetlerin hatırlatılması gibi insanların gönlünü alıcı, sevgi ve sempatisini çekici, onların hoşlarına giden yollar kullanır. Sonuçta Allah'ın yüceliğini hatırlatan ve böylece onları tebliğin mesajlarına yaklaştıracı metotlar kullanır. Kur'an'da bu hususlarda örnek olabilecek, sevgi ve teşvik etmeye dair pek çok ayete rastlamak mümkündür.¹²⁸ Hz. Peygamber de muhtelif hadislerinde mükâfat, cennet veya benzeri motiveleleri çokça kullanmıştır. Kur'an doğru yolu seçmesi, yanlıştan uzaklaşması için pek çok ayette insanı güdüler. Kur'an'da geçen güdeleyici unsurlarla birlikte, çeşitli mükâfatların yanında cehennem azabını bildiren, korku temalı ayetler de bulunmaktadır.¹²⁹ Kur'an insanları iyi ve faydalı olana teşvik için gönül alıcı mükâfatlardan bahsetmektedir. Kur'an'a göre insanın teşvik edildiği bu hususlar, bireyin dünya ve ahiret/cennet mutluluğu sağlayabilecek hususlardır.

Kur'an, cenneti; insanı mutlu kılan bir bahçe, hissî ve manevî zevkleri nezih şekilde yaşanacağı bir mekân olarak tasvir etmektedir. Cennet, Kur'an'ın indiği bölgenin insan zevkini ve beklentisini yansıtmış olsa bile, teklif edilen hissî lezzetler, aslında genel insan beklentisini karşılayacak niteliktedir. Bölgesel ve dönemsel farklılıklar olması kaçınılmazdır. Fakat insan tabiatının değişmesi ve buna bağlı olarak da beklentilerin bütünüyle farklılaşması düşünülemez. Kuran'ın cennet tasviri de, İnsanın ideal mekân tasavvurunu karşılamaktadır. Söz gelimi günümüz insanı, Kuran'ın cenneti tasvir ederken bahsettiği, bahçeler, yeşil alan ve su insanın her zaman ilgisini çekmiştir.¹³⁰

Hz. Peygamberden mutluluk bağlamında cennet ile ilgili olarak şu hadis nakledilmiştir:

“İçinizde Cennet için gayret edecek kimse yok mu? Zira cennetin eşi yoktur. Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki, cennet, parıl parıl parlayan nurları, güzel kokulu

¹²⁸ Süleyman Karacelil. (2013). Din Eğitiminde Motivasyonun Önemi, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.VI, Sayı 4, s.189.

¹²⁹ Karacelil. (2013). *a,g,m*, s.200.

¹³⁰ Galip Türcan. (2002). *Kur'an'da Ahiret İnancı*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s.338.

üçrünen yeşillikleri, sağlam yüksek köşkleri, devamlı akan nehirleri, çok çeşitli olgun meyveleri, güzel genç zevceleri, pek çok takım elbiseleri ile yüksek, sağlam ve güzel saraylarda saadet(mutluluk) ve yüz parlaklığı içinde yaşanan ebedi mekândır.”¹³¹

Olabildiğince uzun yaşamak, insanın en büyük arzusudur. Fakat insan tabiatının bir parçası olan uzun yaşama arzusu, ölüm olayı ile tehdit edilmektedir. Din, emrettiği ve yasakladığı hususlara uygun bir yaşam süren bireylere ölümün, hastalıkların, keder ve ıstırapın olmadığı ebedî bir hayat vaat eder. Her türlü korku ve endişeden uzak, vaat edilen bu hayatta dindar bireyler, istediğini elde edebilmesi için sadece dilemesi yetecek, tarifi imkânsız bir lütuf içinde olacaktır. Dinin ölümden sonraki hayat ile ilgili olarak çizmiş olduğu bu olumlu tablo içerisinde ölümün anlamı değişir. Üstelik cennet ve cehennem inancıyla din, insanın dünyada çektiği tüm acı, ıstırap, haksızlık ve adaletsizlikleri telafi edeceğini, suçluların cezalarını çekeceklerini de vaat eder. İşte tasvir edilen bu tabloda ölüm, yok edici, ürkütücü ve korkutucu bir olgu değil, huzurun, iyiliklerin ve adaletin hâkim olduğu sonsuz bir hayata geçişi ifade eder.¹³² Ahiretin varlığı kendi içinde cennet ve cehennemin de varlığını barındırır, yani ahirete iman eden kişi aslında cennet ve cehennemin varlığına da iman etmiş olur. Buradan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: Nasıl ki ahiretin varlığına inanma, kişinin psikolojisi üzerinde olumlu etki bırakıyorsa cennet ve cehennemin varlığına inanma da aynı şekilde kişinin psikolojisi üzerinde olumlu etki bırakır.

Ahiret inancı, dünya hayatı ile kıyaslanmayacak kadar insanın hissi ve manevi hazlarla dolu, sonsuz bir hayatı temsil etmektedir. Ölüm ötesi hayatta mükâfat elde etmek için geldiğine inanan birey, kulluk yolunda üstüne düşen vazifeyi yerine getirmek için çabalar ve bu inancının gereğini yerine getirmeye çalışır. Ahlâk ve fazilet düsturlarının uygulandığı toplumlarda kişisel hırslar, haksızlıklar, zulümler hâkim olmayacağından dünyada ahlak ve fazilete dayalı bir hayat tarzı benimsemeye çaba gösterilir, dolayısıyla insan muhtaç olduğu barış ve huzur ortamına kavuşur. Bu dünyada yaptıklarının hesabını vereceğine inanan kişi,

¹³¹ *Kütüb-i Sitte*, c.XVII, s.642.

¹³² Hökelekli. (2010). *Din Psikolojisi*, s.55.

dinin yasakladıkları hususlara riayet eder ve dinin emrettiği hususlarda daha dikkatli davranır.¹³³

Dolayısıyla hadiste bahsedilen ahiret inancının temel mükâfatı diyebileceğimiz cenneti elde edebilmek, hem insanın ölümlü birlikte gelen yok olma duygusunu hem de yukarıda da bahsedildiği gibi psikolojik olarak zorluklarla mücadelede insanın dini başa çıkma duygularını ikmal etmesi açısından öneme haiz olduğu unutulmamalıdır.

Ayrıca cennet ve cehennem varlığı dindar bireyin, çevresindeki insanlardan tutun da hayvanlara, canlılara, hatta cansız varlıklara kadar hepsiyle ilişkilerinde daha dikkatli hareket etmesi neticesinde bireyin sosyalleşmesi, bencillikten sıyrılması, merhamet duygularının gelişmesi gibi olumlu diyebileceğimiz bir kişilik yapısının oluşmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür. Hadiste bahsedilen cennetin kazanılmasının hedeflenmesi hem insanda olumlu bir beklenti meydana getirecek hem de oluşturduğu olumlu psikolojiyle kişide mutluluğa vesile olacağını söylemek mümkündür.

Eş / Eş Seçimi / Evlilik ve Mutluluk

İnsanın yaşadığı hayatla bağlantılarını, toplumsal hayatta üstlenmesi gereken rolleri ve başkalarına yönelik temel sorumluluklarını belirleyen en önemli olgulardan bir medeni durumudur. Araştırmaların da gösterdiği gibi bekârlık, evlilik ya da boşanmışlık ve dulluk, bireyin hayata ve olaylara bakışını, nerede, ne zaman, nasıl davranabileceğini yönlendiren iç ve dış dinamikleri içerir.¹³⁴ Örneğin evli biri ile bekâr birinin evlilikte çocuk sayısı, çocuğun yetiştirilmesi, para harcama, arkadaşlık vb. konularda bakış açıları farklı olabilir.

Bireylerin evlilik psikolojisinden haberdar olmaları, hayat boyu sürecek sağlıklı birliktelikler için büyük öneme sahiptir. Çünkü evlilik, kendine ait sosyal ve psikolojik sınırları olan bir kurumdur. Bireyler tarafından karşılıklı olarak bu sınırlar iyi öğrenildiğinde, evlilik de iyi yürür. Bu nedenle evlilik, kültürden kültüre farklılık gösterse de tüm toplumlarda geleneksel olarak yer etmiş ve resmi olarak kabul gören

¹³³ Halil Altuntaş. (2011). *Başkaları İçin Ağlayabilmek*, DİB Yayınları, Ankara, ss.145-146.

¹³⁴ Hökelekli. (2010). *Din Psikolojisi*, s.110.

tek birliktelik şeklindedir. Günümüzde evlilik şeklindeki birliktelik, toplumları ayakta tutan en önemli güçlerden biridir, denilebilir.¹³⁵

İnsanlar hayatları boyunca pek çok karar verirler. Fakat hayatlarıyla ilgili olarak verdikleri iki önemli karar vardır. Bunlardan biri meslek seçimi, diğeri ise eş seçimidir. Kişinin bu iki konuda en doğru kararı vermesi, daha sonraki hayatında mutluluğu yakalayabilmesi için hayati öneme sahiptir. Evlilikte doğru kişiyi bulmak çok önemlidir. Fakat en az onun kadar önemli bir diğer husus daha vardır ki o da evleneceklerin evliliğe nasıl bir anlam yüklediği ve evlilikten ne bekledikleridir.¹³⁶ Beklentilerin farklılığı, evliliklerinin sağlıklı yürümeyeceğinin işareti olabilir. Dolayısıyla mutlu bir evlilik için, bu hususun göz ardı edilmemesi gerekir.

Sanılanın aksine, evlilikte çiftlerin kişiliklerinin uyumlu olup olması çok da önemli değildir. Bu konuda yapılan araştırmalar, çiftlerin ortak amaç ve hedeflere sahip olmalarının kişilik uyumundan daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır. “Hangi kişilikteki insanlar hangi kişilikteki insanlarla daha uyumlu evlilik yapıyor?” sorusuna cevap aranan bir araştırmada, evlilikleri uzun süren çiftlerin birbirine uyumlu kişiliklere sahip eşlerin evlilikleri uzun yıllar takip etmiştir. Sonuçta bu çiftlerdeki boşanma oranının diğer çiftlerinkinden farklı olmadığı görülmüştür. Kadın ile erkeğin beklentilerinin birbirleriyle örtüşüp örtüşmediği ve bu çiftler arasındaki beklentilerin gerçekçi olup olmadığını, evliliklerindeki uyumun kalitesini belirlediği sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü beklentiler birbirine ne kadar yakın olursa, uyum da o kadar kolay gerçekleşir. Ulaşılan bu sonuç bize, evlilikte kişiliklerin uyumundan çok eşlerin kendi kişiliklerini yaşamasının ama aynı zamanda birlikte ortak hedeflere sahip olmalarının daha önemli olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla evlilik gibi bir düşüncesi olan kimse, kendine “Evlilikten ne beklediği ve ne yapması gerektiği” sorularını sormalıdır. İnsan, yapacağı küçük alışverişler için bile düşünür, hesaplamalar yapar. Önemsiz diyebileceğimiz bu tür alışverişler için gösterilen özenin, evlilik hayatı dediğimiz yaşamımızın -çocukluk dönemi hariç- tamamını etkileyen bir karar verilirken yeterli dikkat ve özenin gösterilmemesi evliliği, dolayısıyla mutluluğu şansa bırakmak demektir.¹³⁷ Evlilikten önce bireylerin, evlilik

¹³⁵ Nevzat Tarhan. (2011). *Evlilik Psikolojisi Öncesiyle Sonrasıyla Evlilik*, Timaş Yay., İstanbul, s.13.

¹³⁶ Tarhan. (2011). *Evlilik Psikolojisi Öncesiyle Sonrasıyla Evlilik*, s.18.

¹³⁷ Tarhan. (2011). *Evlilik Psikolojisi Öncesiyle Sonrasıyla Evlilik*, ss.19-20.

sonrasında birbirleriyle uyumlu olup olmayacaklarını kestirebilmek için beklentiler konusunda etraflıca düşünüp bir karara varmak gerekir.

Erkek ve kadının yaşam felsefeleri, evlilikten beklentilerinin ve amaçlarının ortak olması ya da farklı olması üzerinde etkilidir. Aynı ortamlarda yetişmemiş iki insanın düşünce kalıplarının aynı olmasını beklemek zordur. Yetişme ortamları farklı iki kişinin hayata bakış açılarının farklı olması kaçınılmazdır. İşte böyle bir durumda bireylerden aynı olay karşısında aynı tepki beklenemez. Eşlerin dünyaya, hayata, değerlere, inanca, aileye yönelik bakış açıları farklılık gösterdikçe, ortak amaçlarda buluşmak ve evlilikten beklentiler de farklılaşır ve evlilikte uyum imkânsız hale gelebilir.¹³⁸ Dolayısıyla kültür ve insanın içinde büyüdüğü çevresi, evlilikte mutluluğu hedefleyen bireylerin göz ardı etmemeleri gereken bir konudur.

Evlenmeye hazırlanan çiftler için, kültürel değerler, eğitim durumu, yaş, ekonomik durum gibi faktörlerin ileride evlilik kurumunu zedelememesi için eşlerin birbirlerini olduğu gibi kabul etmesi, farklılıklar yerine ortak noktaları ön plana çıkarması gerekir. Çünkü eş seçiminde insanın yüzde yüz yukarda saydığımız ve saymadığımız hususlarda kendisine uyan birini bulması mümkün değildir. En uyumlu çiftlerin bile sahip oldukları özellikleri maddeler halinde yazacak olursak onlarca farklılık tespit edilebilir, eksiler ortaya çıkarılabilir.¹³⁹ Kısacası birinin sevdiğini diğeri sevmeyebilir, birinin hoşlandığı şeyden diğeri hoşlanmayabilir.

Evlilikte belki de herkesin ulaşmak istediği, güzel bir evlilik yapmak, mutlu ve huzurlu bir yuva kurmaktır. Fakat sevgi dolu bir aile ve düzenin olduğu, birbirlerine göre hareket eden, birbiriyle iyi anlaşılan, karşısındakini düşünen, birbirlerini hayatlarına temelli ekleyen, gerektiğinde birbirleri için değişen, aynı amaçlara yönelerek hayatlarını sürdüren eşler ancak güzel bir evliliği yakalamış demektir.¹⁴⁰

“Mutlu evlilik” ifadesinden her insanın anladığı şey farklıdır. Geçim ve rahata önem verenler, varlık ve zenginlik mutluluğunu ister. Nefsine önem verenler güzellik, yakışıklılık ve görünüş mutluluğu elde etmiş olmayı ister. İnanç boyutuna önem verenler ise huzurlu ve mutlu bir yuva kurmayı isterler. Tabii ki nefis vardır ve

¹³⁸ Tarhan. (2011). *Evlilik Psikolojisi Öncesiyle Sonrasıyla Evlilik*, s.19.

¹³⁹ Tarhan. (2011). *Evlilik Psikolojisi Öncesiyle Sonrasıyla Evlilik*, s.26.

¹⁴⁰ Esan Gül. (2006). *Huzura Daha Yakın*, Çıra Yayınları, İstanbul, s.123.

her insanın gerçeğidir. Evlilik ise nefsin isteklerinin merkez alınmasıyla kurulamayacak kadar ciddi bir iştir. Bütün evliliklerin arasındaki belki de tek fark bireylerin niyetlerinin ve önem verilen değerlerin değişik oluşudur. Merkeze konulan niyetinin ne olduğu en önemlisidir. Çünkü bireylerin eş seçimi onların hayatını nasıl yaşayacağını neredeyse tamamını belirleyen bir düşünce ve önemli bir karar aşamasıdır. Çünkü iyi huylu ve hayırlı bir eş evdeki huzurun kaynağıdır. Dolayısıyla evlenmeye niyetlenen birey, kendine sadece eş değil, aynı zamanda çocuklarına bir anne, bir baba olarak ta karşısındaki kişiyi seçmektedir. Evlilikte eş seçimi, biraz da kişilerin yapacakları evlilikten ne beklediklerine bağlıdır. Birey ne maksatla evlenirse, ona uygun eş seçer. Örneğin sırf nefsinin tatmin etmek, hevesini gidermek ve şehveti için evlenenler, bu amaca uygun görünen türde eş seçimine önem verirler.¹⁴¹ Hâlbuki evlilik çok önemli bir kurumdur ve bu tür bir evliliğe kalkışmanın neticeleri istenmedik şekilde sonuçlanabilir.

Hz. Peygamber, evlenecek kişiler için, eş seçiminde, eşte bulunması istenilen özelliklerden şu şekilde bahseder:

“Kadın dört hasleti için nikâhlanır: Malı için, hasep¹⁴² ve nesebi¹⁴³ için, güzelliği için, dini için. Sen dindarı seç de huzur bul.”¹⁴⁴

Günümüzde özellikle gençler, evlilik kararında, evlenecekleri eşlerinin karakterinden, evlilikten ne beklediğinden, yaşam felsefesinden vs. daha çok, cüzdânına, kariyerine ya da fiziki görünümüne bakıyorlar ve tozpembe hayallerle, gerçekçi olmayan beklentilerle evlilik için yola çıkıyorlar. Hâlbuki insanın zengin olması, güzel olması ya da yüksek mevkilerde bulunması, o insanı iyi biri yapmayacağı gibi iyi bir eş de yapmayabilir. Evlilik kararı için gerçekçi olmayan parasal değerler, fiziki güzellik, bireyin bulunduğu makam gibi nedenlerle temeli atılan birliktelikler, söz konusu kriterler geçici olduğu için gelişememeye mahkûmdur. Gerçekçi beklentilerin üzerine kurulan evliliklerde ise sağlam temeller

¹⁴¹ Faruk Dilaver. (2014). *Mutlu Evlilik*, Destek Yayınları, İstanbul, ss.27-28.

¹⁴² *Hasep*; Kişisel özellikler, nitelikler. Bkz, Türkçe Sözlük, c.I, s.614.

¹⁴³ *Neseb*; Soy, Baba Soy, Bkz, Türkçe Sözlük, c.II, s.1082.

¹⁴⁴ *Kütüb-i Sitte*, c.XV, s.395.

üzerine bina edildiği için, zaman zaman sorunlar ortaya çıksa bile yeniden toparlanılır ve ilişkiler yeniden rayına oturur.¹⁴⁵

İnsanoğlunun hem dünya hem de ahiret mutluluğunu hedef ve gaye edinmiş evrensel bir din olma iddiasındaki İslâm, her çağa, her coğrafyaya ve her topluma hitap etmekle beraber, bireylerin ferdî ve toplumsal hayatlarının temel esaslarını belirlemiştir. Ahirette mutluluğun elde edilmesi için, İslâm'ın çizdiği sınırlar içerisinde sürdürülebilen bir dünya hayatı gereklidir. İşte dünya hayatının huzuru, mutluluğu ve sükûnu, büyük ölçüde iyi bir eş seçimi yapmak suretiyle oluşturulan aile ortamı ve bu ortamda yetiştirilen sağlam nesiller sayesinde mümkün olmaktadır.¹⁴⁶ İslam'ın sınırları içerisinde hayatını idame etmek durumunda olan bireyin, evlilikte de bu sınırlara riayet ederek, hem bir dini vecibeyi yerine getirmiş hem de dünya hayatının mutluluğu için adım atmış olduğu unutulmamalıdır.

İlgili hadise baktığımızda öncelikle Hz. Peygamber evlilikte eş seçimi hususunda erkeklerin bazı kıstasları göz önünde bulundurabileceklerini belirtiyor. Bunlar hemen hemen her kişinin evleneceği kadında bulmayı umduğu zenginlik, güzellik, soy-sop gibi durumlarıdır. Bu üç haslet tek tek ele alınacak olursa konu daha açık bir şekilde anlaşılabilir.

K.Kerim'in bakış açısıyla değerlendirecek olursak; K. Kerim'in, dünya malı için aldatıcı bir meta¹⁴⁷ Dünya hayatının süsü¹⁴⁸ ifadelerini kullandığını görürüz. Yani dünya malı insanı aldatır ve asıl değil süsten ibarettir. Kur'an'ın bu çerçevede dünya malına önem verilmemesi gerektiğini, dünya malının hayatını idame etmek için insana verilmiş bir araç olduğunu vurguladığına şahit oluruz. Bizler de birçoğumuz, çevremizde varlık sahibi bir kısım insanın daha sonra varlıklarını yitirdiklerine ve madden zor durumlara düştüklerine ve hayatlarını bu şekilde idame etme mecburiyetinde kaldıklarına şahit olmuşuzdur. Dolayısıyla insanların hayatı boyunca varlıklı bir hayat sürdüreceği ile ilgili bir garantisinin olacağını söylemek güçtür.

¹⁴⁵ Tarhan. (2011). *Evlilik Psikolojisi Öncesiyle Sonrasıyla Evlilik*, s.20.

¹⁴⁶ Nihat Yatkın. (2010). İslâm'da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 33, Erzurum, s.58.

¹⁴⁷ *Kur'an-ı Kerim*, Âl-i İmran suresi 3/185.

¹⁴⁸ *Kur'an-ı Kerim*, Kehf Suresi, 18/46.

İkinci olarak güzellik ve fiziki görünümdür ki bunun da geçici olduğunu söylemek için çok bilgi sahibi olmaya gerek yoktur. İnsan her gün etrafında yaşı belli bir seviyenin üzerine çıkmış, beli bükülmüş, yüzü kırış kırış yaşlı annesini, babasını varsa ninesini, görür. Kendisi de belli bir yaşa ulaşmışsa vücudundaki biyolojik değişime şahit olur ki, her geçen gün vücut fonksiyonlarının bir kısmını daha kaybediyor ve kendi fiziki görünüm ve güzelliğinin geçici olduğuna şahitlik ediyor.

Bir kısım insan ise evleneceği eşinin tanınmış, belli bir aileden olmasını isterler. Halk arasında “*Peri’den veli veliden peri doğa(bili)r*” sözü, bu kriterin de geçici olabileceği hususunda bizi düşünmeye sevk eder. Çünkü evlenilen kişi ailesiyle aynı fikirleri paylaşmayabilir. Örneğin evinde misafir ağırlamaktan hoşlanan ve buna önem veren biri, babası tanınmış bir sima olan evinden misafiri eksik olmayan bir genç kızla evlenmek istediğinde; geçmişte, babasının sürekli evde misafir ağırlamasından rahatsızlık duymuş ve evlilikte eşinin babası gibi evde misafir ağırlayan biri olmasını istemeyebilir. Yine çevremize baktığımızda ailesiyle aynı fikirlere sahip olmayan aynı yaşam tarzını benimsemeyen insanlarla karşılaşabiliriz.

Dindarlık hususuna gelecek olursak, evlilikte dindarlığın insana kazandırdığı şeyin, insanların manevi yönden gelişmesi ve olgunluğa erişmesi olduğu söylenebilir. Bundan dolayı evlilik gibi önemli bir kurumunun temelini sağlam atılması gerekir. Dindarlık, güzel ahlâk, ortak değerler, uyum, anlayış, fedakârlık ve kişilik sahibi olma, sağlam bir aile kurumunun oluşturulması için göz ardı edilemez hususlardır.¹⁴⁹

Dindarlık her şeyden önce bireye kendisiyle barışık, huzurlu ve mutlu bir hayat sunması ve bununla birlikte bu hususların aile ortamına yansması ve nihayet sağlıklı nesillerin yetişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmasıdır.¹⁵⁰ Çünkü yukarıda da bahsettiğimiz gibi ailede dindarlığın ön plana çıkması, sağlam bir aile temelini oluşturulması ve sağlıklı nesiller yetiştirilmesinin yanında, hem dünya hem de ahiret mutluluğunun elde edilmesine zemin hazırlamaktadır.¹⁵¹

Dindarlığı, şöyle bir örnekle tarif etmek mümkündür: Trafik kuralları tabelalarla belirlenmiş bir yolda, araç süren bir yolcu düşünelim, bu sürücü, kuralları

¹⁴⁹ Yatkın. (2010). *a.g.m*, s.48.

¹⁵⁰ Yatkın. (2010). *a.g.m*, s.58.

¹⁵¹ İsmail Sağlam. (2006). *Anne-Baba Dindarlığının Çocuklar Üzerindeki Etkisi, Dindarlık Olgusu*, Kurav Yay. Bursa, s.164.

harfiyen yerine getiriyor ve aynı zamanda diğer sürücülerin de haklarına riayet ediyor. Durması gerektiği zaman duruyor, yol vermesi gerektiği zaman yol veriyor. Dolayısı ile hem kendisi mutlu hem de karşısındaki insanı mutlu oluyor. İşte dindar, hayatını dinin çizdiği kurlarla göre belirlediğinden, evli çiftler de bu kurallara uymak durumunda olacaklarından aralarındaki çatışma asgariye inecek, herkes kendi hakkına razı olacak ve aralarında mutluluk meydana gelebilecektir.

İşte bunun sonucunda, dindarlığı kabullenmiş bireyler, dinin kendilerine çizdiği sınırların dışına çıkmayacakları varsayıldığında, kendi haklarını ve eşlerinin haklarını bilir ve bu çemberin içinde hareket ederler. Böylelikle eşler, dünya mutluluğunu elde edebilirler. Yine eşler, dinin kendilerine çizdiği sınırlara riayet ettikleri takdirde, dinin kendilerine vaat ettiği ahiret mutluluğunu da elde edebilecekleri duygusuna ulaşabilirler bu da onları mutlu eder.

Yapılan araştırmalarda, dindar bireylerin eşleriyle daha iyi geçindikleri dolayısıyla evliliklerinde daha mutlu oldukları, yabancılara karşı daha yardım sever, hayır kurumlarına karşı daha cömert, dürüstlükleriyle ve kibarlıklarıyla ön plana çıktıkları tespit edilmiştir.¹⁵²

Dindarlığın evliliğe ne kattığını belirlemek için dinin, insan psikolojisine ve davranışlarına nasıl bir katkıda bulunduğu sorusuna cevap bulmak gerekir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi dinin özellikle merhametli olma, sosyal olma, adaleti tesis vb. konularda insana kazandırdığı olumlu davranış ve olumlu psikoloji, evlilikte dindarlığın önemini ortaya koyacak hususlardır.

Bu konuda Hz. Peygamberden rivayet edilen diğer bir hadis ise şöyledir:

“Mü'min, Allah'a takvadan sonra en ziyade salih bir zevceden hayır görür. Böylesi bir kadına emretse itaat eder. Ona baksa sürur (mutluluk) duyar, bir şeyi yapıp yapmaması hususunda yemin etse, kadın bunu yerine getirerek onu yeminden kurtarır, kadınından ayrılıp uzak bir yere gitse, kadın hem kendi namusu ve hem de adamın malı hususunda hayırhah ve dürüst olur”¹⁵³

Diğer bir hadis ise şöyledir:

¹⁵² Hökelekli. (2010). *Din Psikolojisi*, s.89.

¹⁵³ *Kütüb-i Sitte*, c.XVII, ss.189-190.

“Ebu Hüreyre anlatıyor: Hz peygambere

-Ey Allah'ın Resulü! Hangi kadın daha hayırlıdır? diye soruldu.

Kocasını bakınca onu sürura(mutluluğa) gark eden, emredince itaat eden, nefis ve malında, kocasının hoşuna gitmeyen şeyle ona muhalefet etmeyen kadın! Diye cevap verdi.”¹⁵⁴

Sözlükte salih/saliha: ahlaklı, dürüst, iyi, elverişli ve faydalı anlamlarına gelir. Bir kişi dinin emir ve yasaklarına imanında, amellerinde, ahlakında, sözlerinde, fiillerinde ve davranışlarında doğru bir şekilde riayet ediyorsa, hayırlı, faydalı, yararlı ameller işliyorsa, bu kişi “Salih” vasfını kazanır.¹⁵⁵

Saliha kadın ile kastedilen ahlaklı, dürüst ve dindar kimselerdir. Böyle bir kimsenin evliliğinde eşini mutlu edebileceği beklenir. Ev ortamında huzur ve uyum bulamamak, kişi için en büyük mutsuzluktur. Bu sebepten, huzur ve uyumu sağlayacak eş bir insanın dünyada sahip olabileceği en büyük nimettir denilebilir.¹⁵⁶ Dolayısıyla salih/saliha dediğimizde dinin emir ve yasaklarına uyan, dindar kimseyi anlayabiliriz.

İslam’da erkeğin kadın üzerinde hakları vardır. Aynı zamanda kadının da erkek üzerinde önemli hakları vardır. Kadın eşine karşı sorumluluğunu unutmadan elinden geldiğince yerine getirmeye gayret göstermelidir. Eşine makul çerçevede itaat etmeli, onun haklarını korumalı, onun izni olmadan evinden dışarı çıkmamalı, eşinin izni olmadan eve yabancı insanları almamalıdır, evinde israf hususunda hassasiyet göstermeli ve her türlü ihanetten uzak durmalıdır. Evdeki temizliğe özen göstermelidir. Kadının dikkat etmesi gereken önemli hususlardan bir diğeri de çocuklarını iyi terbiye etmesi, bu hususta bilgisini, başarısını ve yeteneğini geliştirmesidir. Eşiyle olan ilişkisinde hassasiyet göstermelidir. Çünkü kocasını mutlu etmek için çaba gösteren kadın aslında kendini mutlu etmiş olur.¹⁵⁷ Tabii burada sadece erkeğin kadın üzerindeki haklarından bahsettik. Kadının da aynı

¹⁵⁴ *Kütüb-i Sitte*, c.IX, s. 283.

¹⁵⁵ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.575.

¹⁵⁶ Ahmet Davudoğlu. (1978). *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, c.VIII, İstanbul, s.7128.

¹⁵⁷ İsmail Hakkı Bursevî. (2005). *Ruhu'l-Beyan*, Hüseyin Kayapınar vd. (Çev), c.III, Erkam Yayınları, İstanbul, s.555.

şekilde erkek üzerinde hakları olduğu unutulmamalıdır. Erkeğin kendi üzerine düşen görevlerini yerine getirdiğini farzederek söyle bir sonuca ulaşabiliriz: Kadın kendi payına düşen görevleri yerine getirdiği zaman, eşler arasında oluşması hedeflenen mutluluk konusunda kendi payına düşeni yapmış olur. İşte “*kadın görevlerini yerine getirdiğinde aslında kendini mutlu eder*” derken, hedeflenen mutluluk konusunda kendi payına düşeni yerine getirerek mutluluğun meydana gelmesinde katkıda bulunduğu için mutlu olacağını anlamamız gerekir.

Kur’an-ı Kerim kocasına makul çerçevede itaat eden kadını salih kadın olarak niteler. İtaatsizlik kelimesini de itaat kelimesinin tersi olan nüşûz sözcüğü ile ifade eder. Nüşûz kavramı, kadının kocasını sevmemesi ve nefret etmesi, ona asi olması, kocanın eşine eza, cefa ve zulmetmesi, anlamlarına gelir. Nüşûz kavramı Kur’an’da beş yerde geçmiş ve üst üste koymak,¹⁵⁸ bir yerden kalkmak,¹⁵⁹ kadının kocasına isyanı, başkaldırması ve kocanın eşine eziyet etmesi¹⁶⁰ anlamlarında kullanılmıştır. Evlilik hayatında asıl olan eşlerin karşılıklı olarak birbirlerine saygı duymaları, birbirlerinin haklarına riayet etmeleri ve iyi geçinmelidir. Allah kadınların salih itaatkâr ve iffetini koruyan olmalarını, erkeklerin ise eşleri ile iyi geçinmelerini, onlarla dost ve sevgili olmalarını, arkadaşlık kurmalarını, hoşlanmadığı davranışlar da sabretmelerini tavsiye etmiştir.¹⁶¹ Bununla birlikte eşler arasında huzursuzluk çıkabilir. Huzursuzluğu başlatan tarafa göre Allah bunu çözecek öneriler sunmuş, taraflara sabrı ve evlilik birliğini kurmada fedakâr olmayı, olumlu ve iyimser davranmayı, eşiyile iyi geçinmeyi, bütün bunlar mümkün olmuyorsa güzellikle ayrılmayı tavsiye eder.¹⁶² Mutluluk bağlamında ele aldığımızda, Salih/Saliha olmanın tersi olan nüşûzdan hem kadının hem erkeğin olumsuz etkileneceği unutulmamalıdır.

Erkeklerin maddi ve manevi özellikleri ile ekonomik rolleri, onların aile reisi olmalarını tabii kılmıştır. Aile küçük bir toplumdur. Toplum düzenle yaşar. Düzen ise bir reisin, bir idarecinin var olmasını zaruri kılar. İslam’da devlet başkanından aile reisine kadar her idareci, ilahi talimatlardan yola çıkarak hareket etmek, yönetmek mecburiyetindedir. Şu halde onlara itaat, bu talimata itaat demektir. İdare

¹⁵⁸ Kur’an-ı Kerim, Bakara Suresi 2/257.

¹⁵⁹ Kur’an-ı Kerim, Mücadele Suresi 58/11.

¹⁶⁰ Kur’an-ı Kerim, Nisa Suresi 4/34-128.

¹⁶¹ Kur’an-ı Kerim, Nisa Suresi 4/19-25-34.

¹⁶² Kur’an-ı Kerim, Nisa Suresi 4/34-35-128.

eden veya edilen bu talimatın dışına çıkar, itaatsizlik ederse (ister kadın ister erkek) müeyyide uygulanır. Ayrıca kadına da, kocasından şikâyetçi olması halinde hakem ve hâkime başvurma, hakkını arama imkânı vermiştir.¹⁶³ Dolayısıyla evlilikte mutluluğun temini; dinin, eşlerin birbirilerine karşı vazifeleri konusunda kendilerine çizdiği sınırlara riayet etmekle mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

Kadının erkeğe makul çevrede itaat etmesini beklemek için erkeğin de bir kısım vazifelerinin bulunduğu bilinmesi gerekir. Örneğin eşinin kendisine itaat etmesini bekleyen kocanın eşinin güvenini ve sevgisini kazanması gerekir. Çünkü güven temin edildikten sonra itaat gelir, insan güvendiği kimseye bağlanır. Öğretmenler öğrencilerinden, komutanlar emri altındaki askerlerinden, liderler de kendi halklarından itaat isterler. Fakat gönüllü itaatin sevgiye, gönülsüz itaatin ise korkuya dayalı olduğu unutulmamalıdır. Çünkü itaatte gönüllülük yoksa ve korku üzerine bir itaat tesis edilmişse, korku nesnesi ortadan kalktığında bağlılık da biter. Çünkü bu itaat içten gelerek yapılan bir itaat değil güvensiz bir itaattir. Söze uymayı sağlayan asıl unsur sevgidir. Bunun için dinler ve inanç sistemleri mensuplarında gönüllü bağımlılığın oluşmasını hedeflerler. İyi yöneticilerin, çalışanlar üzerinde etkili olmak ve çalışma verimi elde etmek için istedikleri de samimiyet ve içtenliktir. Çünkü kalpten bağlılık, güven doğurduğu için bu tür ilişkilerde devamlılık söz konusudur. Bu durumda otorite kaybolursa bile itaat devam eder. Ama güçle sona erdiği zaman samimiyet de sona eriyorsa, o zaman bu samimiyeti yoklamak gerekir.¹⁶⁴ Mutluluğun meydana gelmesi için, eşlerin birbirlerine kalpten ve samimi bir şekilde davranmaları gereklidir.

Hız. Peygamberin birbirlerini seven iki kişinin nikâhlanmalarının önemini anlatan hadisi şöyledir:

*“Sevişenler için nikâh kadar sevgiyi arttırıcı bir şey görmedik veya görülmedi.”*¹⁶⁵

Toplumun temel taşlarından biri olarak nitelendirilen ailenin oluşumunda evliliğin önemi insanlar arasında giderek fark edilmektedir. Kişiye maddi manevi doyum vermesi ve onun yaşadığı çevreye uyum sağlayarak bu çevreye yararlı bir

¹⁶³ Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi 4/34.

¹⁶⁴ Tarhan. (2014). *Duyguların Psikolojisi*, s.82.

¹⁶⁵ *Kütüb-i Sitte*, c.XVII, s.187.

birey olabilmesinde, içinde bulunduğu evlilik ilişkisinin önemli katkıları olduğunu söyleyebiliriz. Evliliğin işlevlerini şöyle sıralamak mümkündür:¹⁶⁶

- Bireyin cinsel yaşamını sağlıklı ve meşru yoldan düzenlemesine yardımcı olur.
- Nesep karışmasını önler, çocuğa yasal ebeveyn sağlar.
- Cinsiyet rollerini ve iş bölümünü belirler.
- Ekonomik üretim ve tüketim etkinliklerini düzenler, yaşam koşullarının yükseltilmesinde ekonomik destek sağlar.
- Bireylere güven, korunma, dayanışma içinde olduklarını hissini verir.
- Sevme ve sevilme arzularına cevap verme olanağı sunarak duygusal destek sağlar.
- Miras, sosyal güvenlik gibi yasal hakların elde edilmesini sağlar.
- Bireylere toplumsal statü sağlar.

Evliliğin bu işlevlerinin yanında, sağlam temellere dayanan, evliliğin lüzumsuzluğu ya da zararlarını ortaya koyan bir çalışma görülmektedir. Ayrıca yukarıda sayılan bu işlevleri, insan mutluluğuna katkı yapmaları muhtemel hususlar olarak görmek gerekir.

Bir yaklaşıma göre evlilik kurumu temel üç motivasyona dayanır:¹⁶⁷

Biyolojik Motivasyon: Uzun süreli birlikte yaşama ve kendi neslini devam ettirecek çocuklara sahip olma arzusu, karşı cins ile ilişkinin bireye verdiği haz, yalnızlıktan kurtulma ve kendini geleceğini koruma altına alma isteği.

Psikolojik Motivasyon: Karşı cins tarafından beğenilme, sevilme, sevme, seçilme, kendi çocukları ile sürekli beraber olmadan duyulan haz ve güven.

Sosyal Motivasyon: Toplumun beklentilerine ve kurallarına uyma sonucu yaşamının verdiği rahatlık, toplum tarafından kabul edilen değerlere uyma sonucu kazanılan saygınlık hazzı ve kendine güvendir.

¹⁶⁶ Altan Eşsizoglu vd., (2012). *Aile Yapısı ve İlişkileri*, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları, s.63-64.

¹⁶⁷ Eşsizoglu vd., (2012). *Aile Yapısı ve İlişkileri* s.64.

Evlilik, dindar birey için dinin bir emrini yerine getirme de, dini motivasyon olarak sayılabilir.

Toplum tarafından düzenlenen, ailenin temel işlevleri dediğimiz görevler beş başlık altında ele alınabilir.¹⁶⁸

- 1- Biyolojik işlev: Ailenin varlığını korur, neslin devamını sağlar
- 2- Ekonomik işlev: Aile üyelerinin her türlü maddi gereksinimlerine cevap verir.
- 3- Koruyuculuk işlevi: Aile üyelerini her türlü maddi ve manevi zararlara karşı korur.
- 4- Psikolojik işlev: Ailedeki duygusal dengenin geliştirilmesine imkân verir.
- 5- Eğitim işlevi: Aile üyelerinin yetiştirilmesi ve sosyalleştirilmesini sağlar

Görüldüğü gibi evlilik ve aile kurmanın birçok faydasından bahsetmek mümkündür. Bu faydalar sadece karı kocayı değil bütün toplumu ilgilendiren, evlilik gerçekleştiğinde bütün topluma faydası dokunan hususlardır diyebiliriz.

Kapitalist sistem, aile kurumunu olması gereken fonksiyonunun dışında, erkek hâkimiyeti-kadın hâkimiyeti çatışması üzerine kurulu bir mücadele alanına sürüklemektedir. Özgürleşme ve bireyselleşme adına aile kurumu kurban edildi. 1960'larda tüm dünyada başlayan nikâhı eski zamanların bir değeri kabul eden akımlar, evlilik dışı birlikteliğe teşvik etti ve insanlarda aile kurumuna ihtiyaç bulunmadığı şeklinde bir algı oluşturmaya çalıştı. Buna uyan batının, bu düşüncüyü sahiplenmenin bedelini toplumsal yozlaşma olarak ödediğini söylemek mümkündür. İnsanlık tarihine baktığımızda, zamanımızdaki kadar boşanmanın yaşandığı ikinci bir dönem görmemekteyiz. Bugün batıda her iki evlilikten birisi boşanmayla sonuçlanırken, Türkiye'de de boşanma oranları her geçen yıl, bir önceki yıla göre arttığı görülüyor.¹⁶⁹ Evlilik kurumunun içini boşaltmak ya da gereken önemi vermemek insanları telafisi zor sonuçlara götürebilir. Örneğin bebekken terk edilen bir çocuğun; büyüdüğünde anne ve babasının istekleri dışında dünyaya geldiğini,

¹⁶⁸ Bekir S. Gür ve Türker Kurt. (2011). Türkiye'de Ailelerin Eğitim İhtiyaçları, *Aile ve Toplum Dergisi*, c.VII, Sayı 27, s.34.

¹⁶⁹ Tarhan. (2011). *Evlilik Psikolojisi Öncesiyle Sonrasıyla Evlilik*, ss.15-16.

onlar tarafından kabul görmediğini ve bebekken terk edildiğini öğrendiğinde, bu çocuğun sağlam bir kişiliğe sahip olmasını ve ortaya çıkan durumun telefı edilebilir olduğunu söylemek zordur.

Evlilik günümüzde gitgide bireyselleşmekte ve eşler evlilik ilişkisinde kimin ne yapacağını önceden belirlemek istemektedirler Bundan dolayı bugün modern evlilikte, eş seçiminde ve eşler arasındaki ilişkide özgürlük, cinsellikte eşitlik ve yakın ilişki gibi özellikler ön plandaki hususlardır. Ayrıca eşler ailelerinin önerisini mi, yoksa arkadaşlarının yaptıklarını mı ölçüt olarak alacaklarını bilemediklerinden, kaygıları artmakta ve ikilem yaşamaktadırlar.¹⁷⁰ Eş adayları, aralarındaki aşkın ve sevginin giderek azalacağından ilişkilerinin evlilikten sonra sıradanlaşacağından hiç bir zaman evlenmeden önceki gibi kalamayacağından da endişe etmektedirler. Çünkü eşler evliliğin ilk yıllarında romantik duygular yaşamışlar ve bunun evlilikten sonrada devam etmesini istemektedirler. Bu endişe popüler kültürün aile kurumuna bakış açısından ve “cinsel özgürlük” adı altında evlenmenin gereksiz olduğu, kişinin hayatını yaşaması gerektiği şeklindeki düşüncenin meşru bir fikirmiş gibi insanlara kabul ettirilmek istenmesinden meydana gelmektedir. Son yıllarda bu bakış açısı “evlilik aşkı öldürür” şeklindeki sloganla ifade edilmektedir. Bu sözün ve bakış açısının insanlar tarafından doğruymuş gibi algılanması, evliliğin anlamını, işleyişini, eşlerin arasındaki iletişimin dinamiklerini bilmemekten kaynaklanmaktadır¹⁷¹ Yani kuralsızlığın getirdiği bir karmaşadan söz etmek mümkündür. Hâlbuki dinin evlilik konusunda ortaya koyduğu kuralların somut ve aklen mümkün olduğunu, bu kurallara uyulduğunda yukarıda zikredilen, problemmiş gibi görünen hususların çözümüne önemli katkı yapabileceklerini söylemek mümkündür.

İslam’a göre doğal ve fitri bir gereklilik olan evlilik hem kadın hem erkek için huzur ve mutluluk kaynağıdır. Ayrıca aile, yeni nesillerin sağlıklı olarak yetişebildiği en uygun ortamdır. Bundan dolayıdır ki İslâm, evliliği teşvik etmiş ve kolaylaştırma yoluna gitmiş, iffetli bir toplum oluşturmak için evlilik dışı ilişkileri şiddetle yasaklamıştır. İslam’ın çizdiği sınırlar dâhilinde yapılan bir evlilikle eşler, hem dini bir vecibeyi yerine getirmiş olacak, hem de ırzlarını ve nesillerini koruma altına alacaklardır. Müslüman bireyin mutluluğu, dinin emrettiği şekilde bir evlilik yapmak; huzurlu bir toplum ve sağlam temeller üzerine kurulmuş aile yuvalarıyla

¹⁷⁰ Eşsizoğlu vd., (2012). *Aile Yapısı ve İlişkileri* s.64.

¹⁷¹ Tarhan. (2011). *Evlilik Psikolojisi, Öncesiyle Sonrasıyla Evlilik*, s.53.

sağlanacaktır. Diğer bir ifade ile ailenin korunması toplumun da kurulması ve geleceğe ümitle bakabilmesi anlamına gelecektir. Evlenen herkes mutlu ve huzurlu bir evlilik yapmak ister. Bunun için bu hususta gerekli çaba gösterildikten ve şartlar yerine getirildikten sonra, aile huzurunun devamı için ayrıca dua da edilmelidir.¹⁷²

Kur'an-ı Kerim'de aile ile ilgili yüz civarında ayet yer almaktadır. "Aile" kavramı Kur'an'da ana baba, akraba, ehil, zevc, zürriyet kelimeleriyle ifade edilmektedir. (bkz. Kur'an 2/215, 4/36, 6/151, 13/38, 16/90, 17/23). Kur'an'da evliliği ve evlilik sözleşmesini ifade eden kelime ise "nikâh" terimidir. (bkz. Kur'an 2/221, 230, 4/3, 22-25). Bunun yanında Hz. Peygamber'in hadislerinde de aile hayatına ilişkin önemli oranda hadisin yer alması, İslam dininin evliliği ne kadar önemseydiğini ve evliliğe teşvik ettiğini göstermektedir. Kur'an'ın insanın yaratılışı ve neslinin devamı ile ilgili verdiği bilgiler, başlangıçtan beri insanların aile birliği içerisinde bulunduğunu göstermektedir. *"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın meydana getirip yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının"*¹⁷³ ayeti buna işaret etmektedir. Ayrıca Kur'an, erkek ve kadının yalnızlığının karşı cinsle giderildiğini belirtmektedir: *"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır."*¹⁷⁴ Ayette geçen huzur ve sükûneti insanın psikolojik yönünü göz ardı ederek sadece cinsel anlamda rahatlatma olarak değerlendirmek yanlış olur. Eşler açısından değerlendirildiğinde evlilik ve aile hayatı, hem eşlerin meşru yolla cinsel ihtiyaçlarını karşılamasını, hem de birbirlerine maddî ve manevî destek olarak hayat arkadaşlığı kurmalarını sağlar. Bunun neticesinde de insanların fitratında var olan nesli devam ettirme arzusu da gerçekleşmiş olur.¹⁷⁵

Günlük yaşayışımızda yapacağımız küçük bir iş için bile tecrübelerimize dayanarak kural ve kaideler çerçevesinde hareket ederiz. Durum böyle iken evlilik gibi önemli bir konunun kurlsız bir şekilde yapılması düşünülemez.

¹⁷² Hadislerle İslam. (2014). c.IV, s.39.

¹⁷³ Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, 4/1.

¹⁷⁴ Kur'an-ı Kerim, Rum Suresi, 30/21.

¹⁷⁵ Nedim Bahçekapılı. (2008). İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, ss.30-31.

İslam, bireylerin evlenmelerini emreder. Bunun için hem insanlara tavsiyede bulunmuş hem de evliliğin devamı için kurallar koymuştur. Bu kuralların bir kısmı emir olarak bireyin ve toplumun menfaati için yerine getirmesi gereken kurallar iken, diğer bir kısım kurallarda emir olmayıp yalnızca bireyin ve toplumun menfaatine sayacağımız hususlardır. Evlilikte mutlu bir yuva kurmak için eş seçiminin önemli olduğu, eş seçiminde göz önüne alınması gereken kriterler bulunduğu görülmektedir. Ayrıca dinin, aktarılan hadisler bağlamında, mutlu ve huzurlu bir evlilik için kural ve kaideler koyduğu bu kurallara uymanın eşleri mutlu bir evliliğe götüreceğini söylemek mümkündür.

Akraba Ziyareti ve Mutluluk

Akraba ilişkileri (sıla-i rahim) ile amca, hala, teyze, dayı ve bunların çocukları, kayınvalide, kayınpeder ve kayınbirader gibi yakınlarına karşı bireyin yerine getirmekle mükellef kılındığı insani, ahlaki ve sosyal görevler ifade edilir. Birçok ayette ve hadiste, akraba ile ilişkilerin sürdürüp kesilmemesi ve onların haklarını gözetilmesi emredilmektedir. *Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının...*¹⁷⁶ *Allah, adaleti, ihsanı ve yakınlarla bakmayı emreder.*¹⁷⁷ *Akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa, yolcuya haklarını ver*¹⁷⁸ anlamındaki ayetler sila-i rahim'in önemini belirtilmiş ve bu görevin nasıl yapılacağını ifade edilmiştir. Sila-i rahim görevi iki maddede özetlemek gerekirse:¹⁷⁹

- Söz konusu akrabaları ziyaret etmek, onlara maddi ve manevi yardımda bulunmak, sevinçli ve acılı günlerinde onların yanlarında bulunmaktır.
- Davranışlarıyla ve sözleriyle onlara herhangi bir zarar vermemek, onları kötülemek, unutmamak ve dargın durmamaktır.

İnsanlar tarih boyu cemiyet halinde yaşamışlardır. Çünkü insan toplumsal bir varlıktır ve bu da bize onun kendi başına değil, ancak başkalarıyla birlikte yaşayabileceğini göstermektedir. Birlikte yaşamak insanın sıkıntılarının azalmasına

¹⁷⁶ *Kur'an-ı Kerim*, Nisa 4/1.

¹⁷⁷ *Kur'an-ı Kerim*, Nahl 16/90.

¹⁷⁸ *Kur'an-ı Kerim*, İsra 17/26.

¹⁷⁹ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.593.

ve dertlerini paylaşmasına yardım eder. Toplumla barışık olarak yaşayan insanlar, kendini toplumdan soyutlayarak yalnız yaşamayı tercih edenlere göre daha sağlıklı ve daha mutludurlar. Dinimiz de yalnız yaşamayı değil, toplum içine karışmaya ve birlikte yaşamaya teşvik etmiştir. Örneğin cemaatle kılınan namazın sevabının diğer namazlardan yirmi yedi derece fazla olmasının anlamı da budur. Yine İslam'da başka insanlarla karşılıklı haklara riayet ederek yaşama teşvik edilirken, akrabalarla ilişkilerin geliştirilmesine ve koparılmadan sürdürülmesine ayrı bir önem verilmesi de bu sebeptendir. Zira insan akrabasına hayatının her safhasında ihtiyaç ve özlem duyar. Bireyin başına bir felaket ya da olumsuz bir durum geldiğinde yanında öncelikle yakınlarını görmek ister. Sevinçli anında da yakınlarının yanında bulunmasından ve sevincini onlarla paylaşmaktan hoşlanır. Birlikte yaşama arzusu Allah'ın insan fitratına yerleştiği bir duygudur.¹⁸⁰ İslam dini de toplum içinde yaşamayı ve akrabalar başta olmak üzere komşulara ve diğer insanlara iyi davranmayı emretmiştir. İslam'ın bununla bireysel ve toplumsal mutluluğu hedeflediğini söyleyebiliriz. Bugün sosyolojide de insanın toplumsal bir varlık olduğu ancak bir toplum içinde hayatını sürdürebileceği dile getirilir.

İnsanın mutluluğu yakalamasında iki önemli adım vardır. Birincisi; kişinin kendini tanıması, duygularını fark edip yönlendirmesi ve kendini tanımasıyla birlikte de söz konusu duygularıyla harekete geçmesidir. İkincisi, diğer insanlarla iletişime geçerek güzel ilişkiler kurması ve böylelikle karşı tarafın da duygularını fark etmesidir.¹⁸¹ Sıla-i rahim psikolojik olarak, bireylerin ihtiyaç duyduğu ruhsal huzuru sağlaması, bedensel acıları azaltılması ve Allah ile bağ kurulması yoluyla sıkıntıların giderilmesi gibi hususlar dolayısıyla kişilerin yaşamında tesir bırakmaktadır. Bu durum psikolojik açıdan şöyle de açıklanabilir: İnsanlar başkalarıyla samimi ilişkiler kurdukları zaman karşılıksız olarak olumlu ilgi görüyorlar ve onların kendilerine değer verdiğini hissederler. Benlik ve tecrübe arasında bütünleşme ve uyum ortaya çıkıyor. Bu da kişilerin mutluluğu üzerinde etkili oluyor.¹⁸² Kendi duygularını fark eden bireyin bunlara hakim olması dolayısıyla kendi lehine ya da aleyhine gelişebilecek süreçleri kontrol altına alması olarak düşünülebilir. Karşıdaki insanın duygularının bilmesi ise sağlıklı bir iletişim için gereklidir, denilebilir.

¹⁸⁰ Abdullah Kahraman. (2012). Sıla-i Rahim, *Somuncu Baba Dergisi*, İstanbul, s.61.

¹⁸¹ Tarhan. (2014). *Duyguların Psikolojisi*, s.105.

¹⁸² Bâkır G. Binab, İslam ve Psikoloji Açısından Sıla-i Rahmin Etkileri ve Eğitimsel Uygulamaları, <http://journals.miu.ac.ir/backend/uploads/a9e32233e3cdebef7abe60f5930ddabf66bb204e2.pdf>, (15.02.2015)

Modern yaşantının bütün olumsuz etkilerine rağmen, sosyal ilişkiler birey için mutluluğu sağlamada önemli bir role sahiptir.¹⁸³ Hümanist ahlâkî savunnlardan birçoğunun ne sürmüş olduğu gibi, insan tabiatının insanı insan yapan niteliklerinden biri de şudur: İnsanın gelişmesi ve mutluluğu elde etmesi ancak başka insanlarla ilişki kurarak ve onlarla dayanışma halinde yaşayarak gerçekleşebilir. Bununla birlikte, başka insanları sevmek, insanı aşan bir olay, insanın kendini zorlaması sonucu meydana gelen bir duygu değildir. Bu, insan tabiatında bulunan, adeta ondan fişkran bir duygudur. Sevgi, insana göklerden inen üstün bir g olmadığı gibi, ona zorla kabul ettirilen bir görev de değildir: sevgi, insanın dış dünya ile olumlu ilişki kurmasını sağlayan ve dış dünyayı kendi duygularına hitap edecek, kendisini mutlu edecek bir mekna dönüştüren, insanın kendi gücüdür.¹⁸⁴

H. Peygamber'den akrabalar arasında olması gereken ilişkiler konusunda şöyle bir hadis nakledilmiştir:

*“Nesebinizden sla-i rahim yapacaklarınızı ğrenin. Zira sla-i rahim akrabalarda sevgi, malda bolluk, mrde uzamadır.”*¹⁸⁵

H. Peygamberin muhtelif hadislerinde sla-i rahimle ilgili üzerinde en çok durulan konular; akrabalar arası dayanışma, ruh sağlığı üzerinde kişisel ve ailev güzel ilişkilerin etkisi, ahlken doğru davranışlarda bulunma, günahlardan arınma, manevi ve ekonomik gelişme kalkınma ve benzerleridir. Sla-i rahim, olumlu sonuçları diğer bütün hayırlardan daha çabuk insana ulaşan bir ameldir. Yani sevinçli ve kederli bir günde akrabalarımızın yanında olmamız ya da onların bizim yanımızda yer almaları bizler ve onlar için huzur ve rahatlık kaynağıdır ve belki de nihaî hllerde kolaylıkla insana nasip olmayacak bu huzur ve mutluluk onlarla birlikte olmakla hemen gerçekleşen bir duygudur.¹⁸⁶ Yukarıda sayılan sla-i rahimin insan psikolojisine yaptđđı olumlu katkıları, dinin bu konu üzerinde neden hassasiyetle durduğunun göstergesi sayılabilir.

¹⁸³ Kemal Sayar. (2006). *Ruh Hâli, Bireysel Mutluluk-Sosyal Mutluluk*, Timaş Yay., İstanbul, s. 76.

¹⁸⁴ Erich Fromm. (1994). *Erdem ve Mutluluk*, Ayla Yörükan (ev), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, s.25.

¹⁸⁵ *Kütüb-i Sitte*,c.XIII, s.270.

¹⁸⁶ Binab, a,g,m,

<http://journals.miu.ac.ir/backend/uploads/a9e32233e3cdbef7abe60f5930ddabf66bb204e2.pdf>
(15.02.2015)

Sıla-i rahim bireysel ve toplumsal olarak iki yönüyle incelenebilir. Bireysel açıdan ele alındığında sıla-i rahim, insanın bireysel olarak duygusal ilişkilerine teveccüh etmesini sağlamaktadır. Kişiler arasında karşılıklı irtibat kurulduğunda bu ilişkiyi ortaya çıkaran sebepler ve sonuçlar, daha geniş şekilde toplumu etki altında bırakır. Toplumsal açıdan da bir toplumun bireylerinin ilişkileri, kan bağına dayalı akrabalık bağları üzerine kurulduğunda, toplumun ortak hedeflere yönelik birlikte hareket etme isteği artacaktır. Bu yüzden ilişkilerde kopma değil, toplumun insanî hedeflerine ve ideallerine doğru birlikte hareket etme gerçekleşecektir. Bu iki esas hem akrabalık ilişkilerin genişlemesine, hem de toplumda bulunduğu karşılığın yayılmasına zemin hazırlar. Bu ilişkilerin sonucunda da her halükarda bireyin toplumdaki konumu daha iyi seviyelere ulaşacaktır.¹⁸⁷

Dolayısıyla İslam dinine göre, akrabalık ilişkilerini sürdürmek farz bu ilişkileri koparmak ise haram kılınmıştır. Buna göre akrabasını unutmayan onlar ile dinin emrettiği çerçevede ilişkisini sürdüren kimse sevap; bunları göz ardı edip aksi davranan kimse ise günah kazanmış olur.¹⁸⁸

Dinin sıla-i rahim dediğimiz akrabalar arası ziyaretin şu sonuçlarının insanın mutluluğunu sağlamada etken oldukları söylenebilir:

İnsanı yalnızlıktan kurtarması: Mutlu ve mutsuz anlarında yanında sevdikleri bulunan bireyler mutluluklarını diğer akrabalarıyla paylaşarak onları da bu mutluluğa ortak ederler. Bir olumsuzluk meydana geldiğinde de onlarla mutsuzluklarını paylaşırlar ve bir nebze olsun rahatlarlar.

Otokontrol sağlaması: Toplum içinde yaşayan birey, kendini toplumun bir parçası sayar. Akrabalar tarafından kabul görmek ve dışlanmamak için onların kabul görmeyeceği davranışlardan kendini alıkoyar.

İnsanı sosyalleştirmesi: Sıla-i rahimin kendisi sosyal bir davranıştır. Dolayısıyla akrabayla ilişkinin kesilmeden devam ettirilmesi, insanın sosyalleşmesine katkıda bulunur.

¹⁸⁷ Binab, *a,g,m*,
<http://journals.miu.ac.ir/backend/uploads/a9e32233e3cdbef7abe60f5930ddabf66bb204e2.pdf>
 (15.02.2015)

¹⁸⁸ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007) s.593.

Konuyla ilgili hadisler incelendiğinde akraba ziyaretleriyle dinin bir emrinin yerine getirmesi sonrasında, dindar bireyde Allah rızasını kazandığı düşüncesinin meydana gelmesiyle, psikolojik rahatlama ve mutluluk meydana gelmesi, sıla-i rahimin olumlu sonuçlarından sayılır.

İyilik Yapmak ve Mutluluk

İslam dini, adaleti, iyilik yapmayı, yakınları koruyup gözetmeyi emrederken, başkalarına kötülük yapmayı, kötülüğü yaymayı ve azgınlık yapmayı yasaklamıştır.¹⁸⁹ Görüldüğü gibi iyilik yapmak İslam dininin bir emri sayılmış, kötülük yapmayı da yasaklamıştır.

Kuran-ı Kerim'e göre İnsanlara iyi davranmak, iyi insan ve iyi Müslüman olmayı gerektirmektedir. İyi insan olabilmek için bu yolda elden gelen gayreti sarf etmek, insanlara iyi davranabilmek için onlarla ilişkiler kurarak, sevgi ve saygı duyabilmek gereklidir. Hakiki iman, insanı bencillikten alıkoyar ve toplum yararını düşünmeye sevk eder. Yaptıklarını Allah rızasını gözeterek gerçekleştiren kişi, yaptığı iyilik ve olumlu davranışlarla imanını kuvvetlendirmiş olur. Allah rızasını gözeterek davranışlarını bu şekilde gerçekleştiren mümin, diğer insanları da kendisi gibi düşünür, onlarla iyi ve hoş ilişkiler geliştirerek, empati kurarak onların da kendisi gibi aynı lezzetlere ulaşmaları için gayret sarf eder.¹⁹⁰

Ahiret hayatı ebedi, bu dünyada insana verilen ömür ise çok kısadır. Hem dünyada hem de ahirette gerçek mutluluğa ulaşmak dinin sınırlarını çizdiği bir hayatı yaşamak ve olumlu davranışları çoğaltmakla mümkündür. Akıllı olan, ileriye görebilen bir kimse; kısa olan dünyada, insanlara iyilik yapmaya, kendisini ebedi mutluluğa kavuşturacak salih amelleri artırmaya / insanlara hizmet etmeye çalışır. İnsanlara iyilik etmek, dinin bir emri olduğundan, bireyin dünyada huzurlu ve mutlu bir hayat sürmesine, ahirette de azaptan kurtulmasına ve Cennet nimetlerine kavuşmasına vesile olur. Hayatını insanların mutluluğuna adayan kişiler, bu dünyada mutluluğu yakalamış ve ahirette de gerçek mutluluğa kavuşmayı hak etmiştir. Yine unutmamak gerekir ki sahip olduğumuz makam ve imkânlar bir emanettir ve geçicidir. Bunları hep insanların yararına kullanmak gerekir. Çünkü bunların bize

¹⁸⁹ *Kur'an-ı Kerim*, Nahl Suresi 16/90.

¹⁹⁰ Yılmaz ve Karacoşkun. (2012). Dini Davranışlar ve İnançla İlişkisi, *Din Psikolojisi*, s.169.

hizmet için verildiğini düşünmeliyiz. Böyle yaparsak hem mutlu hem de kazançlı oluruz. İnsanlara iyilik yaparak, hem onları psikolojik olarak memnun etmiş oluruz hem de insanların mutlu olmalarını sağladığımızda kendimizi de mutlu hissederiz.¹⁹¹ Dolayısıyla iyilikte, karşılıklı olarak her iki tarafın mutlu olduğunu söylemek mümkündür. İyilik yapan dindar kişi hem Allah'ın bir emrini yerine getirmiş hem de bunun mükâfatının beklentisi içerisinde yaptığı bu iyilikle vicdanı rahatlamış bir psikolojiyle kendini mutlu hisseder. Kedisine iyilik yapılan kimse de yalnız olmadığını, dünyada iyi insanların var olduğunu, zor zamanlarında kendisine iyilik yapacak insanların varlığını bilerek kendisine yapılan iyilikle mutlu olur.

Hz. Peygamber, insanlarla olan ilişkilerde dikkat edilecek hususları hadiste şu şekilde dile getirmiştir:

*“Sevindirir, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın.”*¹⁹²

Maddî ve manevî olarak başkalarına faydalı olmak, onlar için yararlı işler yapmak insana huzur ve mutluluk verir. Çünkü karşılık beklenmeden yapılan bir iyiliğin en büyük mükâfatı, bu işin sonunda bireyde meydana gelen gönül sıcaklığıdır.¹⁹³

Vicdan sahibi her birey olumsuz bir durumda, bu olumsuzluğa müdahale etmek ve olumsuzluğu karşılıksız olarak ya da Allah rızasını ümit ederek ortadan kaldırmak ve vicdanen rahatlamak ister.

Kur'an-ı Kerim, dinî gelişimin üst düzeyini yakalayan insanların özelliklerini *"Onlar, Allah'ı ve Ahiret'i tasdik eder, iyiliği yayar, kötülükleri önler ve hayırlı işlere yarışırmasına koşarlar"*¹⁹⁴ ayetiyle ifade etmiştir.

Başkalarının mutluluğunu sağlamak için çalışan insanların mutluluk hissi diğer insanlarınkinden çok daha fazladır. Yapılan araştırmalarda başkasına yardımcı olan, diğer insanların derdiyle dertlenen, bir başkasının sızısını, acısını, onun ıstırabını dindirmeye koşan insanların uzun vadeli mutluluk hislerinin diğer kişilere

¹⁹¹Mehmet Soysaldı, Mutlu Olabilmenin Şartları, <http://web.firat.edu.tr/msoysaldi/mutlu.pdf>. (27.12.2014)

¹⁹² *Kütüb-i Sitte*, c.VI, s. 315.

¹⁹³ Richard Carlson. (2004). *Huzurlu Olmak İstiyorsanız Ufak Şeyleri Dert Etmeyin, Hepsi de Ufak Şeylerdir*, Esat Ören (Çev), Alkım Yayınları, İstanbul, s.33.

¹⁹⁴ *Kur'an-ı Kerim*, Al-i İmran Suresi 3/114.

göre daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. “*Olumlu düşünün*” hep söylenen bir sözdür, çok kolayca söylenen bir ifadedir. Fakat olumlu düşünmek sanıldığı kadar kolay değildir. Çünkü burada iyimserlik dediğimiz bir şey var. İyimserlik, dünyayı bulduğumuzdan daha iyi bir noktaya getirebileceğimizin inancına sahip olmaktır.¹⁹⁵ Böyle bir inancın, zoru başarmanın, insanlara faydalı olan bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmanın insana mutluluk vereceği unutulmamalıdır. İyilik her zaman bir karşılık beklenerek yapılmaz. Bazen insan vicdanen rahatlamak ve kendini daha iyi hissetmek için insanlara iyilikte bulunur.

İnsanlara iyi davranmanın yolu, onlara karşı hoşgörülü olabilmekten geçer. İyi bir iletişimin kurulabilmesi için karşıdaki insanın kusurlarının görülmemesi ve affedebilmesi gerekir. Çünkü insanlar genellikle eleştirilmekten hoşlanmazlar. Şayet bir eksiklik veya kusur söz konusu ise, övgüyle söze başlanmalı, samimi bir ortam tesis edildikten sonra, muhatabın olumsuz davranışları, usulünce düzeltilmeli ve ikaz yolunda gayret sarf edilmelidir.¹⁹⁶

Bir insanla iletişim kurmak için o insanla olan ilişkilerimizde öncelikle aramızdaki iletişim kanallarının açık olması gerekir. Bize karşı kusur işlemiş olan bir insanın, kusurunu anlamasını sağlamaya çalışmak için, yapılması gereken o insana kötülük yapmak ya da misliyle karşılık vermek değildir. O insana yapılan iyilik hem hatasını anlamasına hem de pişman olmasına vesile olabilecektir.

Kanaatimizce iyi olmak iyilik yapmak, sonradan kazanılan bir durum değildir. K. Kerim’de Tin suresinde, insanın en güzel şekilde yaratıldığı ifade edilmektedir. Hz. Peygamber’de güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiğini beyan etmiştir. Dolayısıyla insanın fitratında bir miktar ahlakilik ve güzelliğin var olduğunu söylemek mümkündür

İnsanlara iyilik yapmak, onlara iyi davranmak İslam dinin bir emridir. Dinin bu hususu emretmesinin sebebi kavgaların, kötülükle sonuçlanacak durumların, kinin, husumetin, küslüklerin önüne geçmek, gerek toplumda gerekse bireysel ilişkilerde huzurun ve mutluluğun oluşmasını temin etmek olarak görülebilir.

¹⁹⁵Kemal Sayar, Modern Dünyada İnsanın Mutluluk Arayışı, http://www.tiav.org.tr/ortak_icerik/tiav.org.tr/Konferans/kemalsayar-mutluluk-son.pdf. (11.12. 2014)

¹⁹⁶ Yılmaz ve Karacoşkun. (2012). Dini Davranışlar ve İnançla İlişkisi, *Din Psikolojisi*, s.169.

Hz peygamberin konuyla ilgili hadisi incelendiğinde insan ilişkilerinde iyinin güzelin insanı mutlu kılacak hususların gözetilmesinin gerekliliği; insanlara zorluk oluşturacak, mutsuzluklarına sebep olabilecek durumlardan da kaçınılmasının vurgulandığı görülmektedir. Dolayısıyla ilgili hadis bağlamında iyinin ve güzelin gözetilmesi; nefretin, zorlukların ortadan kaldırılmasının bireysel ve toplumsal mutluluğa katkıda bulunacağı söylenebilir.

Merhamet ve Mutluluk

“Merhamet ve rahmet kelimeleri; acımak, esirgemek, korumak, affetmek, bağışlamak, nimet vermek, ikamet etmek” gibi anlamlara gelmektedir. “İsim olarak; hayır, iyilik, ihsan, nimet ve kalp inceliği” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁹⁷

Merhamet, başkasının güçsüzlüğüne, sıkıntısına ve derdine ilgi duyma, onun durumuna acıma ve şefkat gösterme, onun duyduğu ıstıraba ortak olmadır. Herhangi bir derdi ve sıkıntısı olan kişilerin derdiyle dertlenme, üzüntüsüyle üzülme ve ona yardımcı olmaya çalışmadır. Lâyük olmadıklarını sandığımız bir durumdan rahatsızlık duyduklarını gördüğümüz kimselere karşı duyduğumuz şefkat, iyi niyetle karışık bir üzüntüdür. Merhamet, her türlü zulmü yaratıkların hiçbirine reva görmeden, içlerinde kimseye zararı dokunmayan zayıf insanların zayıf hallerine acıyıp, yardım isteklerini duyarak ve yardımlarına yönelmedir. Merhametin karşıt anlamları sertlik, acımasızlık, alaycılık, kıskançlık, soğukluk, ilgisizlik, yürek katılığı ve duyarsızlıktır.¹⁹⁸ Merhamet, olumsuz bir duruma duyarsız kalamayan, acıma duygusu körelmemiş insanın vasfıdır. Dolayısıyla merhamet göstermenin karşılığını ancak bu sıfatlar karşılar. Özellikle insan söz konusu olduğunda, merhamet gösterilecek bir durumda, bundan kaçınan bireyin normal bir psikolojiye sahip olduğunu söylemek zordur. Olması gereken ise bütün canlılara merhamet ve şefkat göstermektir.

Tarih boyunca insanların ortak değeri olarak kabul edilen merhametin, günden güne hayatımızın her alanından hatta dünyamızdan çekilmeye başladığına şahit oluyoruz. İnsanla en derin anlamına kavuşan bu kıymetli duygudan boşalan yeri; şiddet, öfke ve zorbalık gibi insanoğlunun ortak aklı tarafından asla tasvip

¹⁹⁷ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). ss.426-427.

¹⁹⁸ Hayati Hökelekli. (2008). Merhamet, *Dem Dergisi*, Dem Yayınları, Sayı 4, İstanbul, s.78.

edilmeyen olumsuz duyguların doldurduğunu görmek, üzücü olduğu kadar düşündürücü bir durumdur. Bugün şiddet, kültür, inanç, ırk ve coğrafya tanımaksızın bütün dünya halklarını kasıp kavurmaktadır. Bireyin bizzat kendisine uyguladığı fiziksel ve duygusal şiddetten başlayarak ikili ilişkilere sıçramakta, aile ve yakın çevre diyaloglarına uzanmakta, kurumların ve şehirlerin dokusuna işlemekte, nihayetinde uluslar arası ölçekte bir kısmını çok derin olmakla birlikte diğer tüm insanları da bir şekilde etkilemektedir.¹⁹⁹ Bilim ve sanayinin gelişmesiyle insanlar daha çok çalışma ve daha çok kazanmaya teşvik edilmiştir. Daha çok kazanmak için insanların birbirinin hukukunu ve toplumsal değerleri hiçe saydığını, daha fazlasına sahip olmanın insanı daha mutlu edeceğini düşündüklerini görüyoruz. Daha fazla kazanma hırsının da insanı merhametsizliğe ve duyarsızlığa sürüklediğine şahit oluyoruz. Örneğin daha fazla kazanmak isteyen çiftçi, bir yılda iki ürün kaldırmak için tarladaki anızı yakmakta ve binlerce hayvanın yanarak ölmesine sebep olmaktadır. Daha fazlasına sahip olmak isteyen fabrikatör, işçiyi işten çıkarmakla tehdit edip daha fazla çalıştırmakta kazandığının az bir kısmını kendisine vermek istemektedir.

Hz. Peygamber insanlarda merhametin bulunması gerekliliği hususunda, bu gerçeği bir hadislerinde şöyle ifade etmektedir

“Merhamet, ancak şakî²⁰⁰ nin kalbinden çıkarılabilir.”²⁰¹

Hz. Peygamber bu hadisinde, mahlûkata karşı merhamet ve şefkat hissini ancak, şakî kimsenin kaybedeceğini ifade buyuruyor. Şakî, ebedi olarak hüsrana uğrayan, ahiret mutluluğunu kaybeden kimsedir.²⁰² Burada öne çıkan durum, merhametsiz kimsenin ahiret mutluluğunu kaybettiği hususudur.

Kur’an, iman edip birbirine sabır ve merhamet tavsiye edenlerin ahiret mutluluğuna ereceğini bildiriyor.²⁰³ Kötü yola düşmüş bir kadını, susuzluktan ölmek üzere olan bir köpeğe su verdiği için Allah’ın bağışladığını haber veren Hz. Peygamber,²⁰⁴ kedisini hapsedip açlıktan ve susuzluktan ölümüne sebep olan kadının

¹⁹⁹ Mehmet Görmez. (2011). Takdim, *Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi*, DİB Yay., Ankara, s.7.

²⁰⁰ Şakî; Said (mutlu) kelimesinin zıddı, Bkz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.611.

²⁰¹ *Kütüb-i Sitte*, c.VII, s. 260.

²⁰² *Kütüb-i Sitte*, c.VII, s. 260.

²⁰³ *Kur’an-ı Kerim*, Beled Suresi, 90/17-18.

²⁰⁴ *Buharî*, Şüreb 9.

cehennemi hak ettiğini hadisinde bize bildirmiştir.²⁰⁵ Bu ayet ve hadislerde dinin merhamet hususunda ne kadar hassas olduğunu, dolayısıyla dindar bireyin ahiret mutluluğunu kazanması için merhametin önemin açık olarak dile getirildiğini görüyoruz.

Merhamet; insana mağlup olan hasmın hata ve kusurunu af ettirebilen ulvi bir duygu; hatta düşmanları dost ettiren bir erdem olarak görülebilir. Merhamet, insanı hayvanlara bile şiddetten alıkoyan, hayvanlara bile yumuşaklıkla davranmaya teşvik eden bir duygudur denilebilir. Yaygın anlamıyla merhamet; daha çok, başkasının mutluluğu karşısında değil, mutsuzluğu karşısında ortaya çıkması gereken bir duygudur. Bu bakımdan merhamet bir üzüntü ortamında, şefkat ise bir sevinç ortamında ortaya çıkan duygulardır. Merhamet ve şefkat duyguları kişiyi küçümsemek yerine ona yardım etmeye yönelir. Çünkü hayat çok güçtür ve insanlar küçümsemenin gerekli ve doğrulanmış olamayacağı kadar mutsuzdurlar.²⁰⁶ Tevazuda, büyüklenme ve kendini beğenme ile elde edilemeyecek bir gücün saklı olduğu; paylaşımda, bencillikle ulaşılamayacak bir mutluluğun olduğu; merhamette, acımasızlıkta olmayan bir verimliliğin olabileceği unutulmaktadır. Bazen başarının, zekânın, aklın, ancak tevazu elbisesi içerisinde güzel görüldüğü hatırlarımızdan çıkabilmektedir. Zihinlerin öğrenilmiş merhametsizlikle kodlandığı bir dünyada “*her koyun kendi bacağından asılmakta*”, “*gemisini kurtaran kaptan sayılmakta*”, “*bize dokunmayan yılan bin yıl yaşamaktadır.*” Hâlbuki mutluluğunu başkaları ile paylaşabilen, diğer insanların mutlu olması için elinden gelen gayreti göstermekten çekinmeyen; hayata, zor durumda, çaresizlik içinde onların gözüyle bakabilen, onların zor halleriyle ihtimal dâhilinde kendisinin de karşılaşabileceği zor hali görebilen kişinin gerçekten merhamet sahibi olduğunu söyleyebiliriz. Merhameti, diğergamlığı, tevazuyu kendine sürekli davranış haline getirebilen bireylerin sayısının arttırılması için derin bir şuur yenilemesine ve köklü bir anlayış değişikliğine ihtiyaç duyulduğu aşikârdır.²⁰⁷

Dolayısıyla insanlar ihtiyaç duyduklarında onlara merhamet etmenin faydası, karşıdaki insana olduğu kadar bizi de mutlu edecektir. Kendilerine iyilik yapılan

²⁰⁵ *Buharî*, Edeb,18.

²⁰⁶ Hökelekli. (2008). *a,g,m*, s.79.

²⁰⁷ Oğuzhan Tan. (2011). *Fıtrata Yabancılaşma, Öğrenilmiş Merhametsizlik, Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi*, DİB. Yayınları, Ankara, ss.31-33.

insanlar, bu iyiliğe büyük olasılıkla iyilikle karşılık vereceklerdir ve yeri geldiğinde o da başkalarına iyilik yapmaya çalışacaktır. Yine muhtaç bir insana yapılan merhametin insanda oluşturacağı vicdan rahatlığı bireyi mutlu etmeye yetecektir. Diğer canlılara da merhamet göstermek, aynı şekilde insanda vicdan rahatlığı meydana getirecektir. Buradan yola çıkarak, merhametin hadisler bağlamında hem bireysel hem de toplumsal mutluluğa katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Kanaat ve Mutluluk

*“Elindekenden hoşnut olma durumu, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum, kanma, inanma, kanış, kanı, inanç, düşünce, akla yatma,”*²⁰⁸
*“Tokgözlülük, gönül zenginliği,”*²⁰⁹ *verilene razı olmak anlamına gelen kanaat, dini bir kavram olarak kişinin elinde bulunanla yetinmesi dünya nimetlerinden kısmetine düşene razı olması demektir.*²¹⁰

Bu dünyada mutlu olabilmenin şartlarından birisinin de kanaat etmek olduğunu söyleyebiliriz. Kanaat, insanın sahip olduğu nimetlerle yetinmesi, bizim bir müdahalemiz olmadan, Allah’ın hakkımızdaki ezeli rızık taksimine razı olmasıdır. Kanaat eden kişi, hırs ve nefsin isteklerine set çektiği için hayatını huzur içerisinde geçirir. Kanaatsizlik ise insanı daima daha fazlanın peşinden koşturduğu için stres ve sıkıntıya sokar. Kanaatsiz insanın hayatta mutlu olacağını söylemek zordur. Gerçek mutluluğa ulaşmak isteyen dindar bireyler, dinin kendilerine çizdiği sınırlara riayet edip hayatlarına bu prensipleri uygulamış kimselerdir. Elindekini kıymetini bilmeyen ve kanaat etmeyen kişi, ne istediği hedeflere ulaşabilir ne de mutluluğa erişebilir. Ayrıca kanaat etmek her türlü iyi ahlakın da kaynağıdır denilebilir.²¹¹ Dolayısıyla elindeki ile yetinmeyen kişi hep daha fazlasına sahip olmak isteyecektir, bu doyumsuzluk kendisini psikolojik olarak rahatsız edecektir.

İslam düşünürlerinden Mâverdî kanaatin üç mertebesinin bulunduğunu belirterek bunları şu şekilde sıralar:²¹²

²⁰⁸ *Türkçe Sözlük*. (1998). Kanaat Mad. c.II, s.777.

²⁰⁹ Mustafa Çağrı. (2006). Kanaat, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Editör; İbrahim Kafi Dönmez, MÜİFV Yayınları, c.II, İstanbul, s.1063.

²¹⁰ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). ss.358-359.

²¹¹ Soysaldı, a,g,m, <http://web.firat.edu.tr/msoysaldi/mutlu.pdf>. (11.12.2014)

²¹² Mâverdî. (1982). *Edebü’-d-Dünya ve’-d-Din*, terc. Ali Akın, Temel Neşriyat, İstanbul, ss.224-225.

- Dünyevi imkânlar hususunda aşırıya kaçmamak ancak yaşamak için gerekli olduğu kadarıyla yararlanmak
- Günlük ihtiyaçları karşılayacak miktarla yetinmek ve daha fazlasını istememek
- İhtiyaçtan fazlasına sahip olmaktan memnuniyet duymak fakat açgözlülük yapmamak

Kanaat deyince dünyadan el etek çekme anlaŐılmamalıdır. Kanaat denildiğinde açgözlülük yapmak, elindekiyle yetinmemek, başkasının elindekine göz dikmemek anlaşılmalıdır. Dolayısıyla Maverdi'nin saydığı her  c mertebede de bu hususun vurgulandığını görüyoruz.

Kanaatle ilgili olarak Hz. Peygamber'den Şöyle bir hadis nakledilmiştir:

*"İslam hidayeti nasip edilen ve yeterli miktarda maişeti olup, buna kanaat edene ne mutlu!"*²¹³

Peygamber Efendimizin; *"İnsanoğunun bir vadi dolusu malı olsa ikincisini ister"* beyanında tespit ettiği gibi insan, hep daha fazlasını ister. Belki de insan, bir duygu yanılması olarak insan daha fazlasına sahip olmayla kendisinin daha çok mutlu olabileceğini, bu zenginliğin hayatını ebedileŐtireceĐini zanneder. Fakat insan tıpkı deniz suyu içmiŐ gibi, arzularını tatmin etmek için çabaladıkça daha fazla susuzluk hisseder. Dolayısıyla meydana gelen bu tatminsizlik onu sıkıntıya ve mutsuzluğa sokar. Bunun tam tersi de mümkündür. Yani insanın dünyalık olarak istediklerini elde etmesi, aşırı doyuma ulaşması da kendisinde bunalım meydana getirebilir. AŞırı doyumun bir süre sonra bıkkınlığa, ondan sonra da, artık hayattan alacağı herhangi bir Şey kalmadığına kanaat getiren kimselerde intihara neden olduğu görülmektedir. Refah seviyesi yüksek Avrupa  lkelerinde (orneğin İskandinavya  lkeleri), refah seviyesinin yüksek olmasına rağmen intihar olaylarındaki fazlalık bunun göstergelerindedir.²¹⁴ İntihar kanaatsizliğin insanı götüreceği en  c noktalardan biri sayılabilir. Ayrıca kanaatsizlik beraberinde ag zl l Ğu, merhametsizliği, bencilliği, adaletsizliği de getirecek ve bunların nihayetinde de bireysel ve toplumsal mutsuzluğa sebep olabilecektir.

²¹³ *Kütüb-i Sitte*, c.XIII, s.398.

²¹⁴ Muhsin Toprak. (2008). Bunalım ve İntiharı  nlemede Dinin Rolü, *Yeni  mit Dergisi*, Sayı 79, İstanbul, s.4.

Hız. Peygamber, farkında olmadan sahip olduğumuz aynı zamanda mutluluğumuz için de yeterli sayılabilecek hususları şu şekilde ifade etmiştir:

*“Sizden kim nefisinden emin, bedeni sıhhatli ve günlük yiyeceği de mevcut ise sanki dünyalar onun olmuştur.”*²¹⁵

Hız. Peygamberin hadisi mutlu olmak için gerekli asgari şeylerin neler olduğunu haber vermektedir. Aslında göz ardı ettiğimiz bu unsurlar son derece önemlidir ve üzerinde düşünüldüğünde paranın her zaman insana temin edemeyeceği hususlar olduğu görülebilir. Örneğin sıhhat herhalde insanın sahip olabileceği en önemli zenginliklerdendir ve düşündüğümüzde bizi mutlu edebilecek hususlardandır.

Kur’an’da, insanlar dünya hayatının süs ve cazibesine aldanarak ahireti unutmamaları için uyarılmış,²¹⁶ dünya hayatının değersizliği ve geçiciliği (ölümlü olduğu) vurgulanmış ve ahiret hayatının tercih edilmesi²¹⁷ gerektiği sık sık anlatılmıştır.

Ölüm konusuna doğru bir bakış açısı geliştiren kişi, kıymet verdiği birçok şeyin anlamsız olduğunu fark eder, hırslarını kontrol ederek ve paylaşarak mutlu olmanın daha insanca olduğunu fark eder.²¹⁸ Hadiste geçimini yapacak kadar mala sahip olan kişinin kanaat ediyorsa mutlu olacağından söz ediliyor. Kanaat etmeyen kimsenin gözü sürekli daha fazlasında olabileceğinden ve istediklerini elde etme hususunda zorluk yaşaması da ihtimal dâhilinde olduğundan, bu durumun kendisinde psikolojik olarak rahatsızlık meydana getirebileceği unutulmamalıdır.

Huzur ve mutluluk iç içe iki duygudur. Fakat aynı zamanda birbirlerinden ayrı ve farklı duygulardır. Her ikisinde de istekler ve ulaşılabilirlikler söz konusudur. Ulaşabildiklerimizin ve hedeflediklerimizin oranıyla ilgilidir bu kavramlar. İsteklerimiz ve ulaşabileceklerimiz arasında bir denge kurmuş olmak mutluluğumuz için gerekli hususlardandır. İsteklerimiz ve arzularımız, erişebileceklerimizden az olmalıdır. Yani yapabildiklerimiz hedeflediklerimizin önüne geçebilmelidir. Çünkü arzularımızın tam olarak tatmin edilmesi zordur. İnsan sürekli değişim ve gelişim içerisinde olduğundan, doğal olarak insanın amacı da hep

²¹⁵ *Kütüb-i Sitte*, c.XIII, s. 397.

²¹⁶ *Kur’an-ı Kerim*, Âl-i İmran Suresi 3/14.

²¹⁷ *Kur’an-ı Kerim*, Ankebût Suresi 29/64.

²¹⁸ Tarhan. (2014). *Duyguların Psikolojisi*, s.141.

ileriye gitmek ve daha iyiye ulaşmaktır. Peki, durum böyle iken insanın elindekiyle yetinmesi kanaat etmesi faydalı olabilir mi? İnsanın geleceğiyle ilgili elinde garantisi olmadığından mutluluk da gelip geçebilir, yarın mutsuz olabiliriz, bugün hoşumuza giden bir durum, ilerde sıkılmamıza yol açabilir. Hasta için en büyük mutluluk sağlıktır, parası olmayan için zenginliktir. Bütün bunlar da zamanla değişebilir. Huzur ise daimidir. Sağlam bir inanca sahip olma, sıkıntılar karşısında hemen pes etmeme, erdemli olma, kaygılardan arınma, şükretme, kutsala bağlanma (Kişi neye inanıyorsa onun için kutsal odur) birey için huzura açılan kapı olabilir.²¹⁹ Yani insanın sahip olduklarını düşünerek kanaat etmesi, dünyanın geçici olduğunu düşünerek erdemli bir hayat sürmesi hem kendisini hem çevresini mutlu edebilecektir.

Ünlü mütefekkir Seyit Kutup'a göre bireyin temel ihtiyaçları hususunda İslam dininin görüşünü şu şekilde özetlenebilir: *İslâm, iktisadi hayatı kendisine temel edinen bir sistemden daha fazla ekonomiye önem verir ve insanın geçmişi düşünür. Bireyin ve toplumun ekonomik ihtiyaçlarını takdir etmekle birlikte İslâm, insanoğlunun maddeye bağlanıp kalmasının aleyhindedir. İslam sadece bu dünyaya önem verip ahiretin unutulmasını istemez. Ancak insanoğlunun nefsi isteklerini ve yüksek arzularını da dikkate alır... İslam, kesin olarak bilir ki kişinin kendisine yetecek dengeli bir maişeti ve zaruri ihtiyaçları temin edilmezse hiçbir kanun, nizam ve verilen güvenceler bir anlam taşımaz. Böyle bir duruma düşmüş bir insanın ruhsal potansiyeli zayıflar ve akli muhakemeden yoksun kalır. İşte bu tür durumlardan korkulduğu içindir ki İslam manevi teşviklerin yanı sıra maişet temini için de maddi / ekonomik tedbirler alır.*²²⁰ Dolayısıyla İslam'da, kanaat hususunda bireyin dünyadan soyutlanmadığı, temel ihtiyaçların karşılandığı, bununla birlikte aşırıya kaçılmadan itidalli bir dünya hayatının hedeflenmesi gerektiği şeklindeki bir görüşün ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

İnsan psikolojisi söz konusu olduğunda, kanaatin insan psikolojisi üzerinde olumlu etkilerinden söz etmek mümkündür. Çünkü insanın elindekilerle yetinmemesi, kendisini hep daha fazlasını elde etmek için arzu ve isteklerinin peşinden sürükler. Fakat insan, arzu ve isteklerini her zaman yerine getirmeye

²¹⁹ Deniz Sütel, Mutluluğun Felsefesi, <http://www.egitirim.gen.tr/site/arsiv/55-21/357-mutlulugun-felsefesi.html>. (12.12.2014)

²²⁰ Seyyid Kutup, *İslam'ın Dünya Görüşü*, Ali Arslan (Çev), Arslan Yay., 3. Baskı, İstanbul, s.195.

muktedir olamayabilir. İşte bu durumda kişi isteklerini elde etmek için bazen bireysel ve toplumsal değerleri göz ardı edebilir. Bu durum kendisinde psikolojik bir huzursuzluk meydana getirebilir. Bazen de bütün çabalarına rağmen isteklerini elde edemez ve bu durumda da birey psikolojik olarak yine isteklerini elde edememenin rahatsızlığını hissedecektir.

Dolayısıyla ilgili hadisler incelendiğinde, kanaat sahibi olmanın insan psikolojisini olumlu etkilediğini ve insan mutluluğuna katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Şükür ve Mutluluk

Sözlükte; yapılan iyiliği dile getirmek, karşılığını vermek ve yapılan iyiliğin sahibini övmek gibi anlamlara gelen şükür, ahlak kavramı olarak, yapılan iyiliğin kadrini ve kıymetini bilip makbule geçtiğini dile getirmek, iyilik edeni övmek, verilen nimete karşı nankör olmamak demektir. Kul, Allah'ın kendisine lütuf olarak verdiği nimetlerini unutmaz, dile getirir ve O'nu överse, kendisine şükretmiş olur. Bununla birlikte esas şükür insanın kendisine verilen nimeti, nimet verenin istediği şekilde yerli yerince kullanmaktır. Bu da nimeti kendisine kimin bahsettiğini bilme, elde edilen nimetten dolayı mutluluk ve minnet duyma, nimete karşılık olarak yapılması gerekeni dil, beden ve kalp ile yerine getirmek suretiyle olur. Bir kimseye yaptığı iyiliğinden dolayı teşekkür etmek bir erdemdir ve ahlaki bir görevdir. Bize iyilikte bulunanı övmek ve ona dua etmek de bir teşekkür şeklidir. Dolayısıyla bir nimete kavuşulması sonrasında veya bir musibet geçirilmesi sonucu selamete kavuşulması sebebiyle yapılan secdeye şükür secdesi denir.²²¹ Şükür secdesi de Allah'ın insana verdiği nimete karşı yerine getirdiği bir teşekkür çeşididir denilebilir. İşte dindar bireye göre Allah, insanın mutluluğuna sebep olacak sayısız nimetler bahsedebilir. Bu nimetlere karşı mutluluk duyan birey de karşılık olarak; dili ile teşekkür eder, bedeni ile ibadet eder ve kalbi ile zikrederek bu nimetlerle duyduğu mutluluğu ifade eder.

İnsan ömrü boyunca birçok defa varoluşunun nedeni olan, kendisini yaratan, ona birçok yetenek güç ve imkânlar bahşeden Allah'a duasında teşekkür ederek, şükranlarını sunar. Ayrıca doğum, düğün veya özel günlerinde, ya da herhangi bir

²²¹ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). ss.622-623.

sevinç ve mutluluk anında da Allah'a verdiklerinden dolayı şükranların ifade edildiği dualar yapılır. Böylece birey aynı zamanda kendini, kendi benliğini kabul etmekte, Allah'la kurduğu sevgi bağına güçlendirmiş olmaktadır.²²² Allah'la kurulan sevgi bağının ise bireyin mutluluğuna vesile olan durumlardan olduğu söylenebilir.

Şükretme davranışı insanda doğuştan itibaren var olan bir duygudur. Her şeye gücü yeten, en sıkıntılı anlarda kulunu yalnız bırakmayan, onu üstesinden gelemeyeceği zorluklarla imtihan etmeyen, taşıyamayacağı yük yüklemeyen, kuluna bildiği ve bilmediği şükre değer sayısız nimetleri veren Allah'a, teşekkür şükretmenin insandaki psikolojik temellerini oluşturur. Örneğin, bireyin psikolojik olarak kendini iyi hissetme anları, sevme ve sevillebilme duygusuna sahip olma, pek çok sorun ve sıkıntıları bir şekilde üstesinden gelme, çalışınca çalıştığının karşılığını alabileceğini bilme, şükürün var olmasının gerekliliğini ortaya koyar. Bunların yanında sıradanmış gibi gözüken insanın farkında olmadan hayatını yaşadığı temel biyolojik ve psikolojik donanımları da, insana olağanüstü hizmet veren ve şükretmeyi gerektiren mekanizmalardır. Örneğin yeme-içme, görme, duyma, hissetme, yiyecekleri sindirebilme, vücudun savunma mekanizmaları vb. biyolojik yapımız hayatımızı kolaylaştırıp güzelleştiren, yaşanır kılan ve şükretmemizi lüzumlu hale getiren unsurlardır.²²³ Yine bireyin farkında olmadan başına gelebilecek türlü sıkıntıdan kendisini muhafaza eden yaratıcısının bu tür bir nimetine mutluluğu, şükürü gerektiren hususlardan sayılabilir.

Hz. Peygamberden şükür hususunda şöyle bir hadis nakledilmiştir:

*“Resûlullah sürurlu bir hadiseyle veya sürur(mutluluk) veren bir hadiseyle karşılaşınca Allah'a şükretmek üzere secde ederdi.”*²²⁴

İkramda bulunan herkes yaptığı bu ikrama karşılık kendisine teşekkür edilmesini bekler. Yaratılışı bir ağaca benzetirsek teşekkür o ağacın meyvesidir, diyebiliriz. Dolayısıyla şükür etmemek, bize sunulan nimetlere karşılık nimet sahibine nankörlük ve onu yok sayma anlamına gelir.²²⁵ Şükür aynı zamanda nimeti veren yaratana karşı minnet duymayı da gerektirir. Dolayısıyla şükür, kalbin,

²²² Hökeleli. (2010). *Din Psikolojisi*, s.195.

²²³ Mustafa Doğan Karacoşkun. (2009). Şükür Psikolojisi, *Somuncubaba Dergisi*, İstanbul, s.53.

²²⁴ *Kütüb-i Sitte*, c.VIII, s.239.

²²⁵ Nevzat Tarhan. (2009). *İnanç Psikolojisi Ruh Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu*, Timaş yayınları, 10. Baskı, İstanbul, s.104.

yaratanın verdiği vermediği her türlü nimete karşılık duyduğu huzuru, mutluluğun ve coşkunun bir dışavurumudur. Bu özelliği ile şükür etmek insanın mutlu olduğunun bir göstergesidir.²²⁶ Şükürün, yaratana verdiklerinden ve vermediklerinden dolayı sevincin, mutluluğun ve kabulün bir göstergesi olduğu söylenebilir.

Yüce Allah K. Kerim’de, kullarından, verdiği nimetlere karşılık çokça şükretmelerini istemiş ve bu hususta şöyle buyurmuştur:

“Şu bir gerçektir ki ey insanlar, Biz sizi dünyaya yerleştirip orada size hâkimiyet verdik. Orada sizin için birçok geçim vasıtaları yarattık. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!”²²⁷

Diğer bir ayette, şükretmenin Allah tarafından nimet olarak karşılık bulacağı şu şekilde dile getirilmiştir:

“Eğer şükrederseniz, Ben nimetlerimi daha da artırım!”²²⁸

İnsanın farkında olarak yaptığı şükür ile bilinçsizce yaptığı şükür arasında fark vardır. Teşekkürün bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde gerçekleşmesi, insan ile hayvan arasındaki farkı ortaya koyabilecek bir husustur. Çünkü bir canlının bilinçsiz bir şekilde rızık peşinde koşması, birer şükürdür. Örneğin akvaryumdaki balığın ağzı açık bir şekilde dolaşması, iştah ve istekle rızık takibi yapması, verilen ikramı sevme işaretidir. Bu da dolaylı bir teşekkürdür denilebilir.²²⁹ Her insanın az da olsa sahip olduğu bir miktar bolluk bereket rahatlıktan dolayı şükretmesini gerektirecek hususlardan söz edilebilir. Elde edilmiş nimetler, insanda bu nimetleri bahşedene karşı şükür ve minnettarlık meydana getirmiyorsa: onun mutlu olduğundan şüphe edilir. Çünkü kişiye yaratani tarafından karşılıksız diyebileceğimiz bir şekilde verilmiş nimetlere karşı şükürsüzlük, kişide tatminsizlik ve ruhi sıkıntıya sebep olacağı aşikârdır.²³⁰

Müminin psikolojisini olumlu anlamda şekillendiren bir olgu olarak görülebilecek olan şükür, Allah’a karşı sevgi, minnettarlık ve şükran duygusunun

²²⁶ Yıldız. (1997). *Kur’an’da Mutluluk*, s.106.

²²⁷ *Kur’an-ı Kerim*, A’raf Suresi 7/10.

²²⁸ *Kur’an-ı Kerim*, İbrahim Suresi 14/7.

²²⁹ Tarhan. (2009). *İnanç Psikolojisi Ruh Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu*, s.104.

²³⁰ Yıldız. (1997). *Kur’an’da Mutluluk*, s.107.

ifadesidir denilebilir. O'na karşı duyulan tevazu ve saygı, hayranlık ve sevgiden uzak değildir. İşte teşekkür ettiği varlığa karşı insan, hem saygı hem de sevgi duyar. İnanan insan kendisine bir iyilik dokunduğunda bunun karşılığı olarak şükreder. Kader inancına sahip bir insan iyi bir iş başardığında ya da güzel bir eylemde bulunduğu ya da başına olumsuz bir şey geldiğinde bunun kendisine Allah'tan geldiğini bilir. Bunların Allah'tan geldiğini bilen birey rahatlar ve karşılığında mükâfat olabileceğini kabullenir ve mutlu olur.²³¹ İşte Kur'an'da Allah'ın insandan çokça şükretmesini istemesinin çeşitli sebepleri olabilir. Örneğin şükür insanda açgözlülük vb. durumları ortadan kaldırarak insanın sahip olduğuyla yetinmesine ve psikolojik olarak rahatlmasına sebep olabilir. Yine Allah'a inanan birey, O'na şükrettiğinde, Allah'ın kendisini birçok olumsuz durumdan koruyacağını umarak mutlu olur.

Yapılan bir araştırmada²³² bireylerin hayat memnuniyeti ile şükür düzeyleri arasında oldukça anlamlı pozitif ilişki bulunmuştur, bireylerin şükretme düzeyleri arttıkça hayat memnuniyeti düzeylerinin de arttığı görülmüştür.

Şükürsüzlüğün insandaki tezahürü hırs ve doyumsuzluktur. Şükürün insandaki tezahürü ise eldekiyle yetinme, kanaat etme, razı olma ve memnuniyettir. Kişi sahip olduğu asgari şeyler için yaratanına şükrederken, bir yandan da sahip olmadığı daha büyük şeyler için ümitsizliğe kapılmadan ve hırs göstermeden çalışır ve kendisine yeni şükür kapıları açar. İnsan madde, ruh ve zaman boyutlarıyla duayı yaşamının bir parçası haline getirmeyi başarır, hayatın akışında daha değerli ve faydalı bir konuma yükselmiş olur.²³³

Şükür dediğimizde sadece sahip olduğumuz maddi zenginliklerimizi anlamamalı sahip olduğumuz maddi-manevi, bildiğimiz bilmediğimiz tüm varlıkları anlamalıyız. Örneğin vücudumuzda var olan hayati bazı sıvılardan haberimiz olmadığı halde hayatımızı devam ettiriyoruz. Dindar birey sahip olduğu ve olmadığı bütün varlıklar için şükreder. Her şeye gücü yeten ve kullarının kötülüğünü istemeyen Allah kulun kendisinin faydasına olan nimetleri vermiş ve zararına olan şeyleri de vermemiştir. İşte bundan dolayı şükretme gereksinimi duyar, bu

²³¹ Yılmaz ve Karacoşkun. (2012). *Dini Davranışlar ve İnançla İlişkisi*, Din Psikolojisi, s.168.

²³² Ali Ayten vd, (2012). Dini Başa Çıkma, Şükür Ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.XII, Sayı 2, s.76.

²³³ Tarhan. (2009). *İnanç Psikolojisi Ruh Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu*, s.104.

gereksinim de insanı psikolojik olarak rahatlatır. Dolayısıyla şükürün, hem hayatını var kıldığına inandığı yüce yaratıcıya bir vefa hem de kendisini psikolojik olarak rahatlatacak olan bir durum meydana getirebileceği unutulmamalıdır. Şükürsüzlüğün de insanı bunun tersi durumlar olan; elindeki ile yetinmeme, tamah ve hırs gibi durumlara götüreceği unutulmamalı, bireyin her zaman istediklerini elde etme imkânı olmadığından bu durumun kişiyi olumsuz bir psikolojiye götürebileceği göz ardı edilmemelidir. Konu ile ilgili hadislerden hareket ederek, şükürün insan psikolojisini olumlu etkilediğini ve insanın mutluluğuna katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Ülfet ve Mutluluk

Sözlükte arkadaşlık, dostluk, anlaşma, alışma, kaynaşma gibi anlamlara gelen ülfet, tasavvufta, iyi geçinmek, insanlarla ünsiyet etmek, samimi olmak, herkesle anlaşmak demektir. İnsan sosyal bir varlıktır, yalnız başına yaşaması çok zordur, ancak insanlarla hoş geçinerek ve toplum içinde hayatını sürdürebilir. Hz. Peygamber de, kendisine peygamberlik vazifesi verildikten sonra insanlardan kaçmamış, tam aksine onlarla iyi ilişkiler kurmuş beraber yaşamış; Müslümanların da birbirleriyle hoşça geçinmelerini ve insanlardan soyutlanmadan toplum içinde kaynaşmalarını arzu etmiştir.²³⁴

Toplum halinde yaşayan insanların birbirleriyle karşılaştıklarında –her toplumda farklı olsa da yaptıkları ilk şeylerden biri tokalaşmadır. Sözlükte tokalaşmak anlamına gelen musâfaha ise ahlaki bir terim olarak, birbirleriyle karşılaşan iki insanın selâmlaşmadan sonra, karşılıklı el sıkışması demektir.²³⁵

Dostluk, sevgi, anlaşma, tebrik, bağlılık, samimiyet gibi duyguların ifadesi olarak insanların karşılıklı el sıkışmaları birçok kültürde mevcut olan bir uygulamadır. Tokalaşmanın Arapça karşılığı olan musafaha “bir şeyin yan tarafı” anlamındaki safh kökünden türemiştir. Tokalaşmada eller karşılıklı avuç içleri birbirine degecek şekilde tutulduğundan buna musafaha denilmiştir. İslâm’da Müslüman kardeşliğini güçlendirmek için selâmlaşma, musafaha ve güler yüzlülüğe teşvik edilmiştir. Selâmlaşmanın bir parçası sayılan tokalaşma Hz. Peygamber’in

²³⁴ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.670.

²³⁵ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.472.

sünnetinde yer alan adabı muaşeret kaidelerindedir. Kur'an'da musafaha kelimesi yer almamakla birlikte safh ve bu kökten türemiş fiiller “bağışlama, hoşgörülü olma anlamında” yedi ayette, sekiz defa geçmektedir. Hz. Peygamber muhtelif hadislerinde tokalaşmanın kalpteki kin duygusunu gidereceğini ve insanlar arasında muhabbet ve sevgi meydana getireceğini bildirmiştir.²³⁶ İslam, insanlar arasında sevgi ve muhabbet meydana getiren selamlaşma ve onun bir parçası olan tokalaşma üzerinde önemle durmuştur.

Hz. Peygamber'in, tokalaşmanın insanlar arasında yakınlaşma ve sevgi meydana getirdiğini beyan ettiği hadisi şu şekilde nakledilmiştir.

*“Musâfaha edin ki, kalplerdeki kin gitsin, hediyeleşin ki birbirinize(karşı aranızda) sevgi doğsun ve aradaki düşmanlık bitsin.”*²³⁷

Hediyenin dilimizdeki karşılığı armağandır. Hediye, umumiyetle karşılık beklemezsizin iyi niyet, samimiyet ve sevginin ifadesi olarak insanların birbirlerine yaptıkları maddî bağışlara ya da eşya bağışına denir. Hediye de normalde karşılık beklenmeden bağışlanır. Fakat hediye alan taraf da elinden geldiği kadarıyla bir mukabelede bulunur, hiç olmazsa kendisine teşekkür eder. Dolayısıyla hediyenin olduğu yerde hediyeleşme yani karşılıklı bir insani kaynaşma, hissî bir teati, en azından sevgi ve dostluk alışverişi başlıyor demektir. Hediyeleşmenin insanlar arasında sıcak ilişkiler kurulmasına vesile olduğu sevgi ve muhabbeti arttırdığı aşikârdır.²³⁸ Hediye verilen kişi samimiyetin bir ifadesi olarak kendisine değer verildiğini kabul ederek mutlu olur. Hediye verilen de kendi gücü nispetinde mukabelede bulunur. Arada dostluk sevgi meydana gelir.

Hazreti Peygamber toplumsal ilişkilere önem vermiş, bu hususta toplumsal ilişkilerin sürdürülmesinde kişilerin özel durumlarını dahi dikkate almış ve onların gönlünü alacak ayrıcalıklarda bulunmuştur. Mesela kendisine hediye edilen kaftanları ahabına dağıtan Hz. Peygamber, kaba davranışlar ile bilinen Mahreme bin Nevfel adındaki kişi için bir tanesini ayırmıştır. Oğluyla birlikte peygamberimizin huzuruna gelen Mahreme'ye, Hz. Peygamber, eliyle kaftanı gösterip, bunu senin için

²³⁶ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (2014). *Musafaha* Mad., (Heyet: M. Yaşar Kandemir vd.) TDV. Yayınları, İstanbul, s.217.

²³⁷ *Kütüb-i Sitte*, c.IX, ss.420-421.

²³⁸ *Kütüb-i Sitte*, c.XVI, s.161.

sakladım açıklamasında bulunarak, bu kişinin ortaya koyacağı can sıkıcı davranışlarının önünü almak için böyle bir uygulamada bulunmuştur.²³⁹ Burada Hz. Peygamber, hediyelenin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuş, meydana gelebilecek olumsuz bir durumun önüne geçmeyi hedeflemiştir.

Hz. Peygamber, insanları hediyelenmeye teşvik etmekte, hediyein kalplerdeki bazı kötü duyguları, kini gidereceğini belirtmektedir. Yani hediyelenme suretiyle her çeşit menfi duygunun kalplerden temizleneceğini haber vermektedir. Öyle ki, maddî değeri küçük bir şeyle bile olsa hediyelenmenin önemli olduğunu bildirmiştir. Hz. Peygamber hediyein, paçanın parçası olsa bile küçümsenmemesini tavsiye etmiştir. Bundan da anlaşılacağı üzere, hadis, ne kadar az olursa olsun hatta değersiz bir şeyle de olsa hediyelenmeye davet etmektedir. Çünkü hediyelenmede sevginin artması, kuşkuların gitmesi, maişet hususunda yardımlaşma vardır. Hediyein az veya küçük olması daha anlamlıdır. Çünkü hediye az ya da küçük olduğunda yükü daha hafifletici olur, hediye edene de maddi olarak daha kolay olur, çünkü külfeti azdır. Çünkü çok olan hediyeye mutlaka dileğimizi yerine getireceği garantisini vermez. Fakat az olup devamlı olan hediyelenme daha fazla etkili olacaktır. aşikârdır.²⁴⁰

Dolayısıyla Hz. Peygamber hadisinde hem musafaha, hem de hediyelenmeye teşvik etmiş, bunun insanlar arasında sevgiye, yakınlaşmaya, mutluluğa vesile olacağını bize bildirmiştir.

Hediyelenmenin önemi çok önceden fark edilmiş; padişahlar ve devlet büyükleri, aralarında samimiyet ve sevgi meydana getirmesi için birbirlerine hediyeler göndermişlerdir. Yine günümüzde kişilerin özel günlerinde kendilerine alınan küçük de olsa bir hediye onun kendisini daha iyi hissetmesine ve mutlu olmasına vesile olduğu görülmektedir. Tokalaşma hususunun ise aynı şekilde günümüzde de önemini muhafaza ettiğini görmekteyiz. Yeni tanışan iki kişinin birbirleriyle tokalaşmaları iyi niyetin bir göstergesi sayılabilir. Yine küskün olan iki kişi barıştırıldığında belki de aralarındaki, kinin, nefretin, husumetin bittiğinin bir göstergesi olarak, aralarında sevgi meydana getirmesi için tokalaşmalarının

²³⁹ *Hadislerle İslam*. (2014). c.IV, s.320.

²⁴⁰ *Kütüb-i Sitte*, c.XVI, s.167.

istenmesi, tokalaşmanın insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkisinin göstergesi sayılabilir.

Hz. Peygamberin ilgili hadislerinden yola çıkarak, hediyeleşme ve tokalaşmanın insanlar arasında sevgi muhabbet, dostluk ve sıcaklık meydana getirdiği bunun da karşılıklı olarak insanların mutluluğuna katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Tevbe / İstiğfar ve Mutluluk

Tevbe kelime olarak, geri adım atmak, vazgeçmek anlamlarında kullanılmaktadır. Dindeki anlamı ise dince uygun görülmeyen bir davranıştan geri dönülmesi, vazgeçilmesi ve bir daha işlenmeyeceğine dair söz verilmesi demektir. Günah olan hareketten vazgeçip, pişmanlığın dile getirilmesidir. Kur'an'da bu pişmanlık kişiyi kendi durumunu ıslah etme çabasına motive ettiren, azimle tamamlanan bir pişmanlık şeklinde dile getirilir.²⁴¹

İslam dini tevbeye çok büyük önem vermiştir. K. Kerim'de "*Deki; Eğer duanız olmasa Rabbimin katında ne ehemmiyetiniz var*"²⁴² buyrulmaktadır. İslam dininde insanın işlediği suçları ve yaptığı kötü davranışları gözetleyen ve aynı zamanda bunları kayıt altına alan bir meleğin bulunduğu inancıyla, kişinin davranışını kontrol altına alması ve günah işlemeyen önce günah işlenmesini önlemenin hedeflendiği söylenebilir. Selam uygulaması, inanan insanların suç işlemesini önleyici bir işlev görmektedir.²⁴³ Dolayısıyla bireyin ve bazen de toplumun huzurunu ilgilendiren suçun, cezalandırılmadan ziyade, suç işlenmeyi önleyecek tedbirlerin alındığı görülmektedir

Dini normun birey tarafından değer kabul edilmesinin ne derece baskın olduğu, o davranışın birey tarafından günah olarak değerlendirilip değerlendirilmediğine bağlıdır. Bu baskınlığın derecesi, bireyin hem Allah'la olan düşüncelerini hem de diğer insanlarla olan düşünce ve ilişkilerini etkileyecektir. İşte birey, dini norm tarafından istenmeyen bir davranışta bulunduğu anda, bundan ötürü

²⁴¹ Yılmaz ve Karacoşkun. (2012). Dini Davranışlar ve İnançla İlişkisi, *Din Psikolojisi*, s.169.

²⁴² *Kur'an-ı Kerim*, Furkan suresi 25/77.

²⁴³ İsmail Güllü ve Muhammet Ali Can. (2014). İslam Dininin Suça Bakışı ve Suçu Önlemeye Yönelik Yaklaşımları Üzerine Bir Analiz, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16 (Özel Sayı 1), s.215.

üzüntü, hayıflanma, korku tarzında duygular ortaya çıkabilecektir. Buna nedamet/pişmanlık duygusu ve suçluluk duygusu denmektedir. Buradaki pişmanlık duygusunun oluşmasında ve bu pişmanlığın şiddetinde, rol oynayan çeşitli faktörler vardır. Pişmanlığın oluşmasında ceza korkusu, mükâfattan geri kalma sıkıntısı, sevgiden mahrum olma endişesi gibi sebepler etkilidir. İşte bu aşamada birey, günah olarak değerlendirildiği davranışının değerlerinden neleri kaybettiğini idrak edince bunu telafi etme ihtiyacı duyacaktır. İnancının gerektirdiği şekilde günahlardan kurtulmak üzere çaba gösterecektir. Burada şu hususu belirtmek gerekir ki davranışın günah olarak değerlendirilebilmesi ve pişmanlık duygusunu oluşmasında en önemli unsur kişinin inanç sistemi olduğu gibi davranışın kötü sonuçlarının ortadan kaldırılması ve aynı hatanın tekrarlanmaması konusunda insana güven veren ve bunun gerçekleşmesini sağlayan yine kişinin inanç sistemi olmaktadır.²⁴⁴ Buradan yola çıkarak şöyle diyebiliriz: Tevbe yapılan hatadan dolayı Allaha iltica etmek ve onun katında tekrar kabul görerek psikolojik rahatlığa ulaşmak için ortadan kaldırılmaya çalışılan bir pişmanlık durumudur.

Psikanalitik kuramda yer alan benlik sisteminde Freud'un, İd, Ego ve Süper ego'yu tanımladığını görürüz. İd'i nefsimiz olarak değerlendirirsek, Süper ego ahlaki vicdanımızdır diyebiliriz. Egonun görevi ise uygun şartlar içerisinde İd'i memnun etmek makul isteklerini yerine getirmektir. Bu kurama göre ancak bu şekilde sağlıklı olan denge kurulabilir.²⁴⁵ Buradaki durum dindeki nefis ile akıl ve vicdan arasındaki ilişkiye benzemektedir. İslam'da nefsin makul olmayan istekleri akıl ve vicdan tarafından frenlenmeye çalışılır. Psikanalitik kuramında da İd'in makul olmayan istekleri Süper ego tarafından engellenmeye çalışılır.

Birey, Allah'ın isteklerine, emir ve yasaklarına uygun davranışlarda bulunamadığı ve bu yasakları çiğnediği zaman, hatalarından, günahlarından duyduğu pişmanlıkla, Allah'ın kendisini affetmesi için O'na dua eder ve kendisini bağışlamasını ister. Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı hareket etmiş olmanın verdiği üzüntü ve pişmanlık, Allah'ın rızasını kaybetme endişesi bireyde bir rahatsızlık meydana getirir. Birey böyle bir durumda pişman olduğunu belirtir, tutum ve davranışlarını düzeltereğine dair Allah'a söz verir, tövbe eder. Allah'tan kendisini

²⁴⁴ Yılmaz ve Karacoşkun. (2012). Dini Davranışlar ve İnançla İlişkisi, *Din Psikolojisi*, s.170.

²⁴⁵ Özlem Güler. (2007). *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss.149-150.

cezalandırmamasını, Cehennemden uzaklaştırıp Cennetle ödüllendirmesini talep eder. Bu bağışlanma isteği ve bağışlanacağı ümidi bireyin günahkârlık ve suçluluk duygusuna kapılmasını önler. Dolayısıyla birey Allah tarafından bağışlanacağı ümidiyle psikolojik bir rahatlama içerisine girer.²⁴⁶ Böyle olmadığı durumlarda kişi vicdanını rahatsız eden bu durumdan kendini kurtarması zorlaşır kimisi için belki imkânsız hale gelebilir. İnsan ise bu suçluluk duygusuyla bir ömür mutsuz bir şekilde yaşamak zorunda kalabilir. Bunun kötü neticeleri de olabilir: örneğin kendini affetmeyen birey kendine ve çevresindekilere zarar verebilir.

Tevbe ettikten sonra birey, istek ve arzularının işitildiğini ve bunlara bir şekilde karşılık verileceğini beklentisiyle mutlu olur. Aksi takdirde bu anlamda ihtiyacın karşılanmamasının bireyde ruhsal ve bedensel bir rahatsızlık ve çöküntü ortaya çıkaracağı kaçınılmaz bir gerçektir.²⁴⁷

Hz. Peygamber, tevbe edip Allah'tan bağışlanma isteyen kişinin durumunu şöyle dile getirmiştir; “*Amel defterinde çok istiğfar bulunana ne mutlu!*”²⁴⁸

Tevbe, bağışlanmak isteyen bir kimse için önemli bir terapi kaynağı olabilir. Kişiyi tevbeye yönelten psikolojik dinamiklere göz attığımızda bireyin kötü davranıştan duyduğu pişmanlığın ve bu davranıştan vazgeçme fikrinin öne çıktığını görürüz. Bunun neticesinde bireyde yeni bir yaşam tarzına sahip olma, iyi bir kişilik geliştirmenin meydana geldiği görülecektir. Tevbe bu yönüyle kişinin kendini affetmesini de içermektedir. Terapi süreçlerinde çok değerli görünen geçmiş yaşam öfkelerinden, kırgınlıklarından uzaklaşmak tevbede var olan, sonu pişmanlıkla bitecek davranışlardan vazgeçme ve kendini affetme sürecine benzemektedir.²⁴⁹ Dolayısıyla kişide affedildiği yönünde oluşan kanaat, hem kişiyi bir daha bu tür olumsuz davranışlarda bulunmaktan alıkoyacak hem de affedilmiş olmak bireyde mutlu bir psikoloji meydana getirecektir.

²⁴⁶ Hökelekli. (2010). *Din Psikolojisi*, s.195.

²⁴⁷ Feriha Baymur. (1972). *Genel Psikoloji*, İnkılâp yayınları, İstanbul, 1972, s.95.

²⁴⁸ *Kütüb-i Sitte*, c.XVII, s.512.

²⁴⁹ Elif Kara. (2009). Dini ve Psikolojik Açından Bağışlayıcılığın Terapötik Değeri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.II, Sayı 8, s.222.

Tevbe, kişinin olumlu yönde bir değişim süreci yaşamasıdır. Bu değişimde; farkındalık, kendini affetme, başkalarına yararlı eylemler gerçekleştirme, kararlı olmak üzere dört aşama vardır.²⁵⁰

Tevbe kişinin davranışlarını değiştirme sürecidir de denilebilir. Birey kendisini vicdanen rahatsız eden bir durumdan kurtulmak, kendisini mutsuz eden bu psikolojiden bir an önce sıyrılmak istemektedir. Tevbeye zemin hazırlayan olgu pişmanlıktır, denilebilir. Pişman olan bireyin de tekrar aynı fiile yönelmesi zordur. Dolayısıyla pişmanlık, insanı tevbeye ve bir daha o fiili işlememeye, bunun sonucunda da davranışlarını değiştirmeye götürebilir.

Tevbe olayından önce kişinin değerlerine ters düşen bir davranışı söz konusudur. Bu davranışın etkili olmasında da bazı motivler etkili olmuştur. Her motivden önce kişide bir ihtiyaç belirir ve kişi bu ihtiyacını tatmin etmeye çalışırken işe kendi değerlendirme merkezi karışır. Bu değerlendirme merkezi ihtiyacı ölçüp biçen ve onun gerçekleşmesini onaylayan bir merkez gibi düşünülebilir. Vicdanı da içinde barındıran bu merkezin işleyişinde kişinin eğitim seviyesinden inancındaki emir ve yasaklara kadar bir kısım etkenler rol oynar. Bir davranış gerçekleşmesi eğer bu merkezin onayından geçmişse herhangi bir çatışma ve sürtüşme olmaz. Gerçekleşen herhangi bir davranış bu merkezin onayından geçmemişse o zaman bu merkezde bir aksama olmuş ve frenleme vazifesi gören bu merkez görevini tam olarak yerine getirememiştir. İşte gerçekleşen bir davranışın günah olarak değerlendirilebilmesi için bu merkezi meydana getiren bölümün bir parçası sayabileceğimiz kişinin inancındaki emir ve yasakların bu davranışla ters düşmesi çatışması söz konusudur. Çünkü birey dini normlarla ters düşen bu davranışını günah olarak niteler. Birey bu çatışma durumunda inandığı varlık ile arasında bir kopukluk olduğunun kanısına varır. Yani var olan “Ben” ile istenen ben (ideal ben) arasında meydana gelen farkı görür ve böylece günahının idrakine varır. Böylece söz konusu davranışını inandığı ilahına karşı bir başkaldırı olarak değerlendirir. Bütün bu aşamalardan geçip bireyin bu seviyeye ulaşması kolay değildir. Bu seviyeye gelene kadar bireyin bir davranışının günah olarak değerlendirilebilmesi için bastırma, akla uydurma vb. mekanizmalar etkili olur. Bundan sonra davranış, değer in kuvvet derecesine göre kritik edilir. İşte bu düzeyden sonra bireyde hayıflanma, üzüntü,

²⁵⁰ Öznur Özdoğan. (2005). *İsimsiz Hayatlar, Manevî ve Psikolojik Yaklaşımla Arınma ve Öze Dönüş*, Lotus Yayınları, Ankara, ss.87-96.

koru vb. duygular ortaya çıkabilir. Buna nedamet, pişmanlık suçluluk duygusu denilebilir. Bu pişmanlığı oluşturan ceza korkusu, mükâfattan geri kalma sıkıntısı, sevgiden mahrum olma vb. sebepler bireyde davranışını telafi etme ihtiyacı doğurur. Birey de bu durumdan kurtulmak için çaba gösterir ve tevbeye yönelir.²⁵¹

Bağışlanma kavramı dinî yönden önemli bir kavram olduğu gibi, psikolojik açıdan da önem verilen bir kavramdır. Dinler, genel olarak bireyin bir günah işlediğinde tevbe edip yaratıcısından bağışlanma dilemesini emir ve tavsiye etmektedir. Psikoloji bilimi ise bir yandan bireylerin tevbe sürecini incelemekte, diğer yandan bağışlamaya yeni açılımlar getirmektedir. Bireyler arasındaki bir durum söz konusu olduğunda bağışlama hem suçlu hem mağdur açısından önemli bir süreçtir. Bağışlama suçlu için geçmiş hatalardan arınmak, mağdurdan özür dileme ve kendisinden helallik isteme, dolayısıyla dinin de üzerinde önemle durduğu kul hakkından kurtulma; mağdur kişi için ise kendisine acı veren kişi ve olayları affetme yoluyla zihinden çıkarmak ve geçmişte bırakmak, psikolojik olarak rahatlamak anlamında önemli görülmektedir. Başkasını bağışlamak ve içinde kendisine haksızlık edene karşı duyduğu öfkeyi serbest bırakmak kişinin kendi tevbesi içerisinde yer almamaktadır. Tevbe anlayışında mağdur kişi hakkını helal etmediği müddetçe suçlunun Allah tarafından bağışlanmayacağını bilmektedir. Bu anlayışla mağdur kişinin kendisinin değersiz olduğunu ve belki de bunu hak ettiğini düşünmesinin önüne geçilebilir. Tüm dinler bireysel haksızlıklar söz konusu olduğunda, haksızlığa uğrayan bireyin tevbe eden suçluyu bağışlamaya teşvik etmektedirler. Bu şekilde hem suçlu hem mağdurun içsel huzurunu temin hem de toplumsal huzurun sağlanması için önemli bir süreç müspet bir şekilde tamamlanmış olur.²⁵²

Mağdur açısından olayı değerlendirmek belki çoğu zaman ıskalanan bir durumdur fakat mağdurun durumu da en az suçlunun durumu kadar üzerinde durulması gereken bir husustur. Bireysel haklarda mağdurun suçluyu affetmesi önemlidir. Çünkü mağdur affetmediği müddetçe kişi suçluluk psikolojisinden kurtulmayacaktır. Yine mağdurun affetmesi kendisine güvenini arttıracak ve kendisini psikolojik olarak mutlu hissedecektir.

²⁵¹ Peker, *Din Psikolojisi*. (2010). ss. 135-136.

²⁵² Kara. (2009). *a,g,m*, s. 228.

Konumuzla ilgili olarak Hz. Peygamberin hadisleri incelendiğinde; suçlu için tevbe etmek, kutsalla kurulan bağ ve affedilme beklentisi, vicdanen kendisini rahatsız eden bir durumdan kurtulma, kendisini olumlu yönde değiştirme gibi hususların insanın mutluluğuna vesile olabilecek önemli etkenler olduğu görülmektedir.

Dini Başa Çıkma ve Mutluluk

Sözlükte, dayanma, dayanıklılık gibi anlamlara gelen sabır ahlaki bir kavram olarak başa gelen musibetlerden dolayı Allah'tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, yakınmamak, sızlanmamak, nefse ağır gelen da hoş gitmeyen şeyler karşısında dünyada ahiret yararını düşünerek, ruhi dengeyi bozmamak için insanın kalbinde bulunmakta olan sükûnet ve dayanma gücü demektir.”²⁵³

Ahlâkı iyileştirmeye kaynaklık etmesi sebebiyle sabrın, insan üzerinde psikolojik, ahlâkî ve bireysel birçok faydası bulunmaktadır. Şayet insan, yaşamın zorluklarına, başa gelen bela ve musibetlerine, aşırı istek ve arzularımıza ve nefsin şehvetlerine sabrederek karşı koymayı başarabilirse psikolojik bunalımlardan emin bir şahsiyete, güçlü bir iradeye sahip olur ve sabırlı bir insan olarak mutluluğa ve kurtuluşa erebilir.²⁵⁴

Kur'an-ı Kerim'de sabrın öneminden şu şekilde bahsedilir: “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele!*”²⁵⁵

İnsan hayatı boyunca pek çok sıkıntıya muhatap olur. Kur'an'a göre, insan başına gelen bela ve musibetlerin baskısından, sıkıntısından ancak Allah'a teslimiyet ve tevekkülle kurtulabilir. Sebeplere başvurarak üzerine düşeni tam olarak yaptıktan sonra gerçek manada Allah'a tevekkül eden kişi, hem bu dünyada hem de ahirette mutluluğa ve kurtuluşa erebilir.²⁵⁶ Teslimiyet ve tevekkülün olmadığı yerde insan kendi gayretiyle bir şeyler yapmaya çalışacak, başaramadığında psikolojik rahatsızlıktan intihara kadar olan süreçlerden birini yaşayabilecektir.

²⁵³ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.567.

²⁵⁴ Recep Önal. (2008). Kur'an'da İmani ve Ahlâkî Bir Tavır Olarak Sabır, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XII, Sayı 2, s.466.

²⁵⁵ *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 2/155.

²⁵⁶ Soysaldı, a,g,m, <http://web.firat.edu.tr/msoysaldi/mutlu.pdf>. (27.12.2014)

Müminin sabırlı olması ile ilgili olarak bir hadisinde Hz. Peygamber:

*“Müminin başka hiç kimsede bulunmayan ilginç bir hali vardır; onun her işi hayırlıdır. Eğer bir genişliğe (nimete) kavuşursa, şükreder ve bu onun için hayırlı olur. Eğer bir darlığa (musibete) uğrarsa, sabreder ve bu da onun için bir hayır olur”*²⁵⁷ buyurarak sabreden insanın dünyada ve ahirette hayır ve mükâfata kavuşacağını dolayısıyla mutlu olacağını bildirmektedir.

İnsanın sabırsız davranmasına psikolojik yönden baktığımızda, çoğunlukla iç ben (nefis)’in fizyolojik ihtiyaçlarını, psikolojik ihtiyaçlarını ve psikososyal ihtiyaçlarını gerçekleştirme isteğinin kendisi bu tür bir davranışlara sürüklediğini söylemek mümkündür. Psikanaliz ekolü bu yönelimi bilinçaltı mekanizmasının yoğun bir şekilde kendini gerçekleştirme isteği olarak açıklar. Buna göre insanın davranışa dökmek istediği arzu ve emelleri temelde hazza ulaşma ve elemden kaçma prensibine dayanır. İşte bu arzu ve isteklerini gerçekleştirmek isteyen insan organizması da kendine haz verecek duruma bir an önce ulaşmak, elem verecek durumdan da çarçabuk kurtulmak ister. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere insanın aceleciliği, kendi bilgileri çerçevesinde, akıyla ölçüp biçtiğinde olumlu, yani yaptığında kendisine haz verecek davranışları bir an önce yapma, olumsuz yani yapıldığında kendisini rahatsız edeceğini hissettiği davranışlardan da hızlı bir şekilde uzaklaşma isteği şeklinde tarif edilebilir.²⁵⁸ Fakat acele bir şekilde karar vermek, hakkında karar verilen şey üzerinde yeterince düşünmeden hareket etmek anlamına gelir ki böyle bir durumun sonucu her zaman istendik şekilde sonuçlanmayabilir ve insanı mutsuz edebilir.

Hz. Peygamber sabrın önemiyle ilgili olarak bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

*“Bahtiyar, fitneden kaçınan kimse ile belalarla karşılaşınca sabreden kimsedir. Ne mutlu ona!”*²⁵⁹

Fitne, “sözlükte denemek, imtihan etmek, yakınmak ve bir şeyden çok hoşlanmak, görüş ayrılığı, kargaşa, delilik, dalalet, sapıtmak, şaşırma, aldatmak,

²⁵⁷ Müslim, Zühd, 64.

²⁵⁸ Yılmaz ve Karacoşkun. (2012). Dini Davranışlar ve İnançla İlişkisi, *Din Psikolojisi*, s.157.

²⁵⁹ *Kütüb-i Sitte*, c.XIII, s.186.

*şiddet, işkence, öldürmek, bela, musibet, kötülük, mihnet*²⁶⁰ anlamlarında kullanılmaktadır.

Birçok anlama gelen fitnenin tüm anlamlarını göz önüne aldığımızda tamamının olumsuz hususlar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu durumlardan birisiyle karşılaşan kimsenin, söz konusu olumsuzluğun ortadan kalkması için elinden gelen gayreti sarf ettikten sonra Allah'a tevekkül ederek sabretmesi kişinin psikolojisini olumlu etkileyebilecektir.

Bireylerin hayatlarında olumsuzluklar söz konusu olduğunda yapılan açıklamalar ikna edici olmadığı zaman, dinî açıklamalar daha makul karşılanmaktadır. Hayatın kontrolden çıktığını düşündüğümüz zaman, Kutsalın kontrolünün devam ettiği düşünülmekte, eski alternatifler geçerliliğini kaybettiği zaman din, insana yeni alternatifler bulma konusunda yol gösterici olmaktadır. Yani bu durumda, dinî başa çıkma, insanın bireysel gücünün sınırlı olduğuna atıfta bulunarak bazı alternatifler önermekte ve dinî olmayan başa çıkmayı tamamlayıcı görev görmektedir. Dini başa çıkma, her şeye gücü yeten bir otoritenin varlığına inanmak, bireyin Tanrının kendisini kabulünü hissederek, sorunlara onun gücüne dayanarak meydan okuma sonucunu beraberinde getirmektedir. Bütün dinlerde Tanrının tabiatüstü güçlere sahip olduğu inancı bulunmaktadır. İnanan insanın Tanrıyı yanında ve yardımında hissetmesiyle bireysel gücünü Tanrının kendisini kabulüyle birleştirmesi ise, onu rahatlatabilmekte ve mevcut potansiyellerini kullanmasına imkân tanımaktadır. Tanrıyla kurulan bu ilişki sonunda, çok az bir başarı sağlansa bile, inanan bireyin psikolojik dengesi için önemli bir işlev göreceği aşikârdır. Zira inanan insan, olumsuz bir durumla karşılaştığında Allah'ın kendisine bağışladığı diğer nimetleri düşünerek, kendisini yoksunluk ve terk edilmişlik duygularının oluşturacağı olumsuz etkilerden koruyabildiği gibi, hak etmediğini düşündüğü haksızlıklarla karşılaşsa bile, inancı sayesinde bu gibi olumsuz durumları da dirençle karşılayabilir. Dinî inançlar yapıları gereği ölümü ve ölüm sonrası "âdil dünya" inancını bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla dinin işlevinin sadece tamamlayıcı bir görevden ibaret olduğu gibi bir durum akla gelmektedir. Ancak dinin, insan hayatının diğer alanlarına olan katkılarıyla birlikte, dinî olmayan başa çıkma yollarını da teşvik ettiği unutulmamalıdır. Fakat din, dini olmayan başa çıkma yollarının yeterli olmadığı

²⁶⁰ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.188.

durumlarda, psikolojik bir destek sağlayıp, insanı psikolojik olarak desteklediği düşünülürse, dinin bu konudaki önemi daha iyi ortaya konulmuş olur.²⁶¹

İnsan yaşamı boyunca birçok tecrübe edinir. Başına olumsuz bir şey geldiği zamanda tecrübelerinden yola çıkarak bu durumdan kurtulmak ister. İşte tecrübeleriyle olumsuzlukları aşmayı başaramadığı zaman din, insana yeni alternatifler bulma konusunda yol gösterici olmaktadır.

Yapılan araştırmalarda, olumlu başa çıkma ile hayat memnuniyeti arasında olumlu ilişki olduğu görülmüştür. Bireylerin başlarına gelen herhangi bir olumsuz durumu hayra yorarak, yaşadıkları sıkıntılar karşısında sabır, olumsuzlukları metanetle karşılama, içlerinde buldukları zor durumlarda; Allah'a yönelerek, yaptıklarından kendini hesaba çekerek, Allah'tan yardım dileyerek bu konuda eğilimleri arttıkça, hayat memnuniyeti düzeylerinin de arttığı anlaşılmıştır. Olumsuz dini başa çıkma ile hayat memnuniyeti arasında ise anlamlı ilişki tespit edilememiştir. Yani insan başına gelen bir olumsuz durumda sabır göstermediğinde, hayattan memnuniyeti de bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.²⁶² İnsan hayatı boyunca gücünün yetmediği pek çok olumsuz durumla karşılaşır. Başa gelen ve üstesinden gelinemeyen durumlarda bireylerin Allah'a yönelerek ondan yardım dilemesi ya da başa gelen olayın bir imtihan olduğu inancının, insanı rahatlattığı ve mutlu ettiği söylenebilir.

Sabır, sıkıntılara dayanarak göğüs germe, Allah'a tevekkül ederek başımıza gelen sıkıntılara katlanmak anlamında kullanılan bir ahlak terimidir. Kur'an-ı Kerim'de insanların rahatlık ve bolluk zamanlarını olabileceği gibi sıkıntı ve darlık zamanlarının da olabileceği gösterilmiş ve insanların bu yollarla denendikleri/imtihan edildikleri bildirilmiştir. Her insanın hayatında sıkıntılar, huzursuzluklar ve rahatsızlıklar bulunacağına ve hayat mücadelesiz geçmeyeceğine göre; sabır, bir yaşama zaruretidir. İnsanlar sabırlı olmayı; başa gelen zorluklar karşısında eli bağlı kalmak, sıkıntılı zamanlarda her hangi bir girişimde bulunmayarak beklemek şeklinde anlamaktadırlar. Oysa Kur'an-ı Kerim'in bu konu ile ilgili ayetleri incelendiğinde, sabrın gerçekte, Allah'ın inayetine güvenerek sıkıntılara metanetle karşı koymak, elimizden gelen gayreti sarf ettikten sonra

²⁶¹ Hökelekli. (2010). *Din Psikolojisi*, s.75.

²⁶² Ayten, vd. (2012). *a,g,m*, s. 76.

elimizde olmayan hususlar konusunda ümitsizliğe düşmeden, Allah'a tevekkül etmenin verdiği moral gücüyle hareket etmek olduğu görülecektir. Gazali, sabır terimini; bencil istek ve tutkulara karşı koyma şeklinde tanımlar ve bu erdemın bütün yaratılmışlar içinde yalnızca insana verilmiş bir ayrıcalık olduğunu belirtir. Çünkü hayvanlar akıl gücüne sahip olmayıp sadece içgüdüleriyle davrandıklarından iç ve dış baskılar, sıkıntılar karşısında sabır gösteremezler.²⁶³ Dolayısıyla sabır bir yönüyle nefsin arzu ve isteklerine koyma konusunda sabretme iken diğer yönüyle başa gelen olumsuzluklara karşı gücü nispetinde karşı koymak ve sonrasında tevekkül etmek şeklinde anlaşılmalıdır.

Hökekleli(2010)'ye göre, esasen üç tür dinî başa çıkma yönteminden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi kendini yönetme modelinde birey, Allah'ın kendisine kendi sorunlarıyla başa çıkma yeteneğini verdiğine inanır. İkinci başa çıkma yöntemi olan, takdire uymada ise birey, başa gelen olumsuz durumu Allah'ın takdirine bırakarak pasif bir şekilde başına gelen bu duruma sabreder. Üçüncü başa çıkma yöntemi ise, işbirliği yoluyla başa çıkma yöntemidir. Bu yöntemde göre sorunların çözümünden bireyin kendisi sorumludur ancak birey elinden gelen gayreti gösterdikten sonra Allah'ın kendisine yardım edeceği inancıyla huzur bularak süreci daha kolay atlattır.²⁶⁴ Burada makul olan yukarıda da bahsedildiği gibi insan olumsuz bir durumunda elinde gelen gayreti sarf ettikten sonra Allah'a tevekkül eder ve sabretmeye başlar. Allah'ın kendisine yardım edeceği umuduyla mutlu olur.

Dolayısıyla dinî başa çıkmada, meydana gelen sorunlarda, Allah'ın bu sorunların çözümüne yardım ettiği hissi, bireyi sorunlar karşısında sabırlı olmasını ve işin üstesinden daha kolay gelmesini sağlamaktadır. Yani dinî inanç sayesinde insanların, duygusal bir rahatlık ve sakinlik, sosyal destek, daha düşük düzeyde ölüm kaygısı taşıdıkları ve geçirdikleri hastalıklarda bir hikmet arama yollarıyla önemli derecede rahatladıkları görülmektedir. Ancak başa çıkma sürecini sadece dinî açıdan ele almak doğru değildir. Bazı kişiler, başlarına olumsuz bir şey geldiğinde, bunu Allah'ın kendilerini terk ettiği ya da yaptığı hatalar dolayısı ile Allah'ın kendilerini cezalandırdığı şeklinde algılayabilmektedirler. Bu sebeplerden dolayı başa çıkma süreci hem bireyi hem de onun yakın çevresini derinden etkiler, yaşananlar kişinin kendi hayatı ile ilgili bilişsel ve duygusal değerlendirmelerini olumlu ya da olumsuz

²⁶³ Çağrııcı. (2006). *Sabır*, İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, ss.1708-1709.

²⁶⁴ Hökekleli. (2010). *Din Psikolojisi*, s.76.

yönde belirginleştirmesine hatta değiştirmesine neden olur. Bu durum, bireyin ve yakınlarının fiziksel ve ruhsal sağlıkları üzerinde belirleyici rol oynar. Ancak bireylerin karşılaştıkları zorluklara atfettikleri anlam ve bu zorluklarla başa çıkmada kullandıkları yollar, kişinin hayat memnuniyeti üzerinde, dolayısıyla mutluluğu üzerinde etkili olmaktadır.²⁶⁵ Bu sebepten, kişinin ve çevresinin mutluluğunu etkileyen böyle bir sorunun üstesinden gelebilmek için insanlar hem dini hem de dini olmayan başa çıkma yöntemlerini kullanarak olumsuz durumları daha kolay atlama yoluna gitmelidir.

Baş çıkma konusunda dinin, bu sürece sağladığı katkı, insanın yetersizliği ile ilgili problemlere bir çözüm sunması olarak anlaşılabilir. Zira insan, başına gelen olumsuz bir durumda bu işin üstesinden gelmek için ne kadar çalışırsa çalışsın, belli sınırları aşamamakta yani insan, kendi gücünün sınırları içerisinde kalmaktadır. Baş çıkılmaz durumlarla karşılaşıldığı zaman ise, dinin; sabır, hikmet, ıstırap, ümit, sınırlılık, ilahi amaç, kader vb. çözümleri olumsuzluğu daha kolay atlatılır hale getirmektedir. Toplumsal desteğin diğer biçimleri yetersiz kaldığı zaman, dinin sunduğu psikolojik destek daha etkili bir hale gelmektedir.²⁶⁶ Dini, kaygıya karşı basit bir savunma aracı olarak görmek, dinî hayatın çok amaçlı tabiatını küçümsemek anlamına gelir. Dolayısıyla din, özellikle zorluklarla mücadele konusunda bireye sunduğu katkının yanında hayatın diğer aşamalarında insanın birçok sorununa çözüm bulmaktadır. Zor olan ve ıstırap veren gerçeklerle karşılaşan insanların kaygılarını yatıştırarak koruyucu bir işlev de icra etmektedir. Ancak din, kaygıyı azaltan bir metottan daha öte bir şeydir. Çünkü insanlar sadece rahatlamak için değil, kutsalla samimiyet kurmak, hayatı anlamlandırmak, kendini gerçekleştirmek ve ruhsal olgunluğa ulaşmak amacıyla da dine yönelebilmektedirler.²⁶⁷

İnsanlar, başlarına gelen olumsuz durumlarda dini baş çıkma yöntemlerini kullanarak en az hasarla sürecin üstesinden geldiğini görürüz. İşte böyle durumlarda insanlar, başlarına gelen olumsuz durumu, dinin konuya bakış açısı üzerinden değerlendirecek, baş çıkma sürecini olumlu sonuçlandırdıkları görülmektedir.

²⁶⁵ Ayten, vd. (2012). *a,g,m*, s.46.

²⁶⁶ Hökelekli. (2010). *Din Psikolojisi*, s.75.

²⁶⁷ Hökelekli. (2010). *Din Psikolojisi*, s.76.

Kader inancı, bireyin ruhsal bunalımdan korunmasını, huzura ve mutluluğa kavuşmasını sağlayan faktörlerden biridir. Kader inancı, insanın başına gelen olumlu ve olumsuz durumların tamamının yüce yaratıcının da takdiri olduğuna teslimiyet göstermektir.²⁶⁸ Başa gelen olumsuzluklarda bunun Allah'tan geldiğine, Allah'ın adil olduğuna, merhamet sahibi olduğuna, insanları bağışlayan olduğuna, iyilik ve ahlakın kaynağı olduğuna inanma ve bunun neticesinde sabır göstermekle onun rızasının kazanılacağına olan inanç, insanı psikolojik olarak rahatlatarak ve mutluluğuna katkıda bulunacak bir husustur denilebilir.

Sözlükte; ölçmek, ölçüt, tahmin etmek, takdir ederek tayin etmek, gücü yetmek ve kudret anlamına gelen kader, din ıstılahında; Allah'ın gelecekte olacak şeylerin tamamının, zamanını ve yerini, özellik ve niteliklerini, nasıl meydana geleceklerini ezelde bilip bu şekilde sınırlaması ve takdir etmesine denir.²⁶⁹

Hz. Peygamberin, dini başa çıkma yöntemlerinden biri olan kadere rıza gösterme konusunda ki bir hadisi şu şekildedir:

*"Âdemoğlunun saadet sebeplerinden biri de Allah'ın hükmettiğine rıza göstermesidir. Mutsuzluk sebeplerinden biri de Allah'a istihareyi terk etmesidir. Keza mutsuzluk sebeplerinden bir diğeri de Allah'ın hükmettiğine razı olmamasıdır."*²⁷⁰

İstihâre sözlükte, hayırlı ve iyi olanı istemek, bir şeyin hayırlı bir şekilde sonuçlanmasını talep etmek anlamlarında kullanılmaktadır. İstihâre bir kimsenin yapmayı planladığı bir şeyin kendisi için hayırlı olup olmayacağını Allah'ın kendisine bildirmesi amacıyla yatmadan önce iki rekât namaz kılarak Allah'a dua etmesidir. İnsanlar çoğu zaman önemli bir karar vereceklerinde veya bir seçim yapacaklarında, dünya ve ahiret bakımından kendileri için hangisinin daha hayırlı olacağını kestiremezler. Bunu anlayabilmek için istihâre ederler ve Allah'tan kendileri için hayırlı olanı dilerler. Bu bakımdan istihâre bir bakıma yapılacak bir

²⁶⁸ Peker. (2012). *Din Psikolojisi*, s.249.

²⁶⁹ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.353.

²⁷⁰ *Kütüb-i Sitte*,c.XIII, s.377.

işin hayırlı olmasını, hayırlı ise gerçekleşmesini Allah'tan dilemek ve O'ndan tercih konusunda yardım istemek demektir.²⁷¹

Hadiste insanın mutsuzluk sebeplerinden biri olarak istihareyi terketmek zikredilmiştir. Sözlükte, hayır ve iyilik istemek, bir şey hakkında hayır talep etmek anlamları göz önüne alındığında Allah'tan hayır ve iyilik istemenin / hayırlı olanı talep etmeyi talep etmemenin insanın mutsuzluk sebeplerinden olduğu sonucu ortaya çıkıyor. Dolayısıyla insanın, gücünün yettiği hususlarda kendi mutluluğunu sağlamak için elinden gayreti göstermesi beklenir. Gücünü aşan durumlarda ise kaderine rıza göstermesi, sabırlı olması, Allah'ın kendisi için takdir ettiğine rıza göstermesi ve Allah'tan dua ile yardım dilemesi beklenir.

Çeşitli belâ, musibet ve hastalıklar nedeniyle zor durumda kalan insanların dini inançlarını içselleştirmeleri sonucunda süreci daha kolay atlattıkları daha az korkma eğilimi gösterdiklerini söylemek mümkündür. Çünkü kaza ve kadere, yani ilâhi iradenin iş başında olduğuna inanmanın, insan psikolojisini yatıştırıcı bir etkisinin olduğu bilinmektedir. Zira bu inanç, insanın başına gelen kötü şeylere belli anlamlar yüklemekte, bağlılarını sabırlı olamaya ve tevekkül etmeye yönlendirmektedir. Mesela çocuklarını kaybeden ebeveynlerin dini inançları, onlara bu olumsuz durumdan bir mana çıkarmaları konusunda yardımcı olabilmektedir. Bu tip değerlendirmeler, yani insanın başına gelen şeyleri bir tür cezalandırılma değil de bir ders olarak yorumlaması ise, pes etmemesine, olayları olgunlukla karşılmasına katkıda bulunabilmektedir.²⁷² Sorunlara dini bir anlam atfederek olayları bu minval üzerinden değerlendirmenin, bireye sorunlarla başa çıkmada psikolojik anlamda kuvvet vereceği unutulmamalıdır.

Hız. Peygamberden dini teslimiyet hususunda şöyle bir hadis nakledilir:

“Hız. Peygamber'in ashabından Ebu Saîd el-Hudrî anlatıyor: Resulullah hasta yatmakta iken yanına girdim. Elimi üzerine koydum, hararetini, yorganın üstünden elimin altında hissettim.

- Ey Allah'ın Resulü! Hararetiniz çok fazla! Dedim.

²⁷¹ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). ss.333-334.

²⁷² Hökelekli. (2010). *Din Psikolojisi*, s.80.

- Biz (peygamberler) böyleyiz. Belalar bize katmerli gelir, buna mukabil ücretleri de katmerli verilir buyurdular.

- Ey Allah'ın Resulü! Hangi insanlar en çok bela çekerler? Dedim.

- Peygamberler! Buyurdular.

- Ey Allah'ın Resulü! Sonra kimler? Dedim.

-Sonra salihler! Buyurdular ve açıkladılar: Onlardan biri fakirliğe öylesine müptelâ olur ki, kendini örten abadan başka bir şey bulamaz. Onlar, sizin bollukla sevindiğiniz gibi fakirlikle sevinirler. ”²⁷³

Hadis’e baktığımızda Hz. Peygamber, meydana gelen olumsuz bir durumda sabretmenin dinen mükâfatlandırılacağını söyleyerek dinin bu tür durumlara bakış açısını dile getirmiş ve durumu içselleştirdiği görülmektedir

Başta gelen olumsuz bir olayı içselleştirme söz konusu olduğunda tasavvuf psikolojisine değinmek konunun farklı bir bakış açısıyla anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Peker(2012)’e göre: “Tasavvuf psikolojisi, insandaki nefis-ruh arasındaki ilişki ve mücadeleye, bu mücadele sonunda kalbin kazandığı özelliklere dayanmaktadır.”²⁷⁴ Karacoşkun ve Şenler(2012)’e göre: “Tasavvuf manevi ilerleme yönünden içsel gelişim süreçlerini içeren bir yoldur. Bu açıdan, gelişmiş, hassas bir psikoloji ifade eder. O, manevi eğilim yönelimleri, bu yöntemler içindeki çeşitli uygulamalar ve bu yolda ilerleyişin psikolojik aşamalarından meydana gelir. Bu dinsel yaşayış içersinde kişi, inandığı değerleri benimseyerek hayatını bu değerlerin üzerine kurmakta onları gönülden yaşamaktadır. Tasavvufta nefsin halleri ve sıfatları Kur’an ayetleri baz alınarak ‘nefis mertebeleri’ adı altında ortaya konulmuştur. Bu kademeler, insanın; düşünce, istek, arzu ve eğitimlerinde ortaya çıkan halleri ifade eder... Yedi seviyeden oluşan bu hallerin son durağında kişi tasavvufun sonsuz tecrübesini tadararak kâmil insan seviyesine erişmektedir.”²⁷⁵ Hz. Peygamberin yaşadığı olaya karşı tutumu, belki normal bir insan için mümkün değildir. Fakat bu, tasavvufta belli bir mertebeye gelmiş dinin emir ve yasaklarını,

²⁷³ Kütüb-i Sitte, c.XVII, s.559.

²⁷⁴ Peker. (2012). *Din Psikolojisi*, s.186.

²⁷⁵ A. Yüksel Şenler ve Mustafa Doğan Karacoşkun. (2012). *Tasavvuf Psikolojisi, Din Psikolojisi*, Editör: Mustafa Doğan Karacoşkun, Grafiker Yay., Ankara, s.216-225.

kaderi içselleştirmiş dindar birey için mümkündür denilebilir. Dolayısıyla normal bir bireyin başına gelen zorluklara sevinmese bile bunu din ile ilişkilendirdiği zaman rahatlayıp huzur bulması beklenir.

Tasavvufta nefsin çeşitli mertebeleri bulunmaktadır. Örneğin: Nefs-i Râziye, manevi gelişimin ince ve daha içsel evresi olarak kabul edilir. Bu evrede nefsin bütün arzu ve isteğinden vazgeçer, kişi kendini fani kabul ederek yaşadığı her olumsuzluğu gönül hoşluğu içerisinde karşılar ve kaderinden şikâyet etmeden, bütün benliğiyle Allah'a yönelerek, Allah'ın vasıflarını kendi ahlaki karakterinin esası yapmaya çalışır. Yine Nefs-i Marziyede de kişi sadece Allah'ı zikretmekle uğraşır ve düşüncesi dışında hiçbir arzu ve isteği olmaz.²⁷⁶

Hz. Peygamberin muhtelif hadislerine baktığımızda insanın başına gelen olumsuz bir durumun, birçok nedeninin olabileceğinden bahsedildiğini görürüz. Dolayısıyla olayları birçok perspektiften değerlendirmek gerektiğini anlarız. Örneğin; insanın başına gelen olumsuz bir durum insanın beceriksizliğinden, yeterince önlem almamasından ya da karşımızdaki insanın müdahalesiyle meydana gelmiş olabilir. Allah bu olumsuzluğun meydana gelmesine fırsat vererek, kulunu bu olumsuzlukla imtihan etmiş, kulun kendi katındaki derecesini yükseltmiş, bu olumsuz durumu kulun işlediği günahlara kefaret saymış olabilir. Bütün bu sebepler bir arada düşünüldüğünde, normal şartlarda fakirliği üst seviyede yaşayan birinin bu yokluğa sevinmesini beklemek zordur. Fakat başına gelen olumsuz durumun Allah katındaki insana kazandıracaklarını bilen ve tasavvufla da yolu kesişen birinin yaşadığı haller, takip ettiği manevi gelişim evreleri, bu hali kabullenmesine ve içselleştirmesine yardımcı olabilir.

Din zorluklarla mücadele sürecinde soruna getirdiği “sabır, hikmet, imtihan, ıstırap, ümit, insan gücünün sınırlılığı, ilahi takdir, sonunda mükâfat, kader” vb. yorumlarla insana sorunlarla başa çıkmada destek olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ilgili hadisler bağlamında dini başa çıkma yöntemlerinin insan psikolojisi üzerinde olumlu etkisi sebebiyle kişinin ve çevresinin mutluluğunu temin konusunda önemli katkıları olduğu söylenebilir.

²⁷⁶ Şenler ve Karacoşkun. (2012). Tasavvuf Psikolojisi, *Din Psikolojisi*, s.226.

İlimle Meşgul Olma ve Mutluluk

K. Kerim, muhtelif surelerinde, çeşitli yöntemlerle insanları tefekküre sevk etmiştir. Bununla birlikte onların kâinat, varlık, insan, hayat ve diğer birtakım konular hakkında ilim sahibi olmalarını istemiştir. Çünkü düşünme, tedbir almayı; tedbir almak da bilgi sahibi olmayı gerektirir.²⁷⁷

Gazzali'ye göre: *“İlim hem kendisinden dolayı hem de ahiret saadetine ulaştırır ve Allah'a yaklaştıran bir araç olduğu için istenilir. Zira Allah'ın huzuruna ancak ilim ile gidilir. İnsanoğlu için en büyük rütbe, ebedî saadet olduğuna göre bu saadete ulaştırır vesile de en büyük fazilettir. Malum olduğu üzere ilim ve ilme dayalı amel olmaksızın bu rütbeye ulaşma imkânı yoktur! Ameller de ancak amelin keyfiyetini bildiren ilim ile yerine getirilebildiğine göre dünya ve ahiret saadetinin anahtarı ve amellerin en faziletlisi ilimdir. Nasıl olmasın ki? Her şeyin kıymeti, neticesiyle ölçülür.”*²⁷⁸

Dolayısıyla ilim, dindar birey için hem ahiret mutluluğu hem de dünya mutluluğunun anahtarıdır. Ahiretin mutluluğunun anahtarıdır; çünkü Allah'a ibadet etmek onun emir ve yasaklarına uymak ancak bilgiyle mümkün olur. Dünya mutluluğunun anahtarıdır; çünkü yapacağımız hemen bütün işlerimizde kolaylık sağlamak, menfaat elde etmek, zararı asgariye indirmek vs. ancak bilgiye sahip olmakla mümkün olabilir.

K. Kerim, ilmi ve ilim sahiplerini sürekli övmekte, ilim öğrenme ve öğretmenin faziletlerini, cahil kalmanın kötülüğünü ve insanı sürükleyeceği olumsuzlukları misallerle anlatmaktadır. İnsanların Allah'a karşı sorumluluğunu bileceği ilme ulaşmalarını istemiş, ancak bu şekilde kişilerin dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşabileceklerini dile getirmiştir.²⁷⁹

Kuran-ı Kerim ilmin sahibi olmayı ve ilmin önemini şu şekilde dile getirmektedir:

²⁷⁷ Yıldız. (1997). *Kur'an'da Mutluluk*, ss.91-92.

²⁷⁸ Gazzali. (2004). *İlme Teşvik*, terc. Ayhan Okumuş, Neda Yayınları, Konya, s.39.

²⁷⁹ Yıldız. (1997). *Kur'an'da Mutluluk*, s.94.

“De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür.”²⁸⁰

Ayette bilenlerin ve bilmeyenlerin aynı olmayacağı gerçeği vurgulanmıştır. Örneğin; Kur'an, insanın Allah'a karşı sorumluluğunu bilmesini ister, bilmek ise ancak ilimle mümkündür.

Her peygamber Allah'tan aldığı emir ve yasaklar doğrultusunda insanlara bir şeyler öğretmiş ve onları eğitmiştir. Bu anlamda Allah'ın mesajını, insanlara tebliğ eden her peygamber, getirdiği dinin ilk öğretmeni olmuştur diyebiliriz.²⁸¹ İnsanı mutlu edecek hususlardan birisi de; kendisine yol gösteren, akli başında, bilgili, eşya ve hadiselerin hakikatlerine vakıf, hesap gününe inanan, dinin hükümlerini bilen ve kendisine iyiliğin ve kötülüğün ne olduğunu öğretecek bir öğretmene sahip olmaktır. Böyle bir öğretmenden mahrum kalmak ise mutluluktan mahrum kalmak anlamına gelecektir.²⁸²

Bir şeyler bilmek, bunu insanlara aktarmak, insanların bu ilimden istifade etmesi sonucu hayatlarında kolaylık meydana getirmek, dindar birey için bunun mükâfatını Allah'tan beklemek, insanda manevi bir doyum meydana getirebilecektir.

Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine verdiği ilmin önemi ile ilgili olarak bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

(Size getirdiğim) bu hayır (K.Kerim'de dâhil olmak üzere dinin bütün emir ve yasakları), bir kısım hazineler mesabesinde dir. Bu hazinelerin anahtarları vardır. Allah'ın, hayır için bir anahtar, şerre karşı da sürgü kıldığı kimseye ne mutlu. Allah'ın şerre anahtar, hayra sürgü kıldığı kimseye de ne yazık!²⁸³

Bilgi insan hayatını kolaylaştıran bir unsurdur denilebilir. Hz. Peygamber, ilmi bir hazineye benzetmekte ve bu ilmin öğrenilmesi ve öğretilmesinin insana hayrın kapılarını açacağını ve mutluluk getireceğini bildirmektedir. Ayrıca söz konusu dini ilimleri diğer insanlara anlatmanın hayır olarak dile getirildiğini,

²⁸⁰ Kur'an-ı Kerim, Zümer Suresi 39/9.

²⁸¹ M. Şevki Aydın. (2001). İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 11, s.60.

²⁸² Ahmet Koç. (1999). *İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi*, İFAV Yayınları, İstanbul, s.99.

²⁸³ *Kütüb-i Sitte*, c.XVI, s.518.

yayılmasına engel olmanın ise şer olarak tarif edildiğini görüyoruz. Yine ilmin yayılmasına sebep olan kişinin de bahtiyar olduğundan bahsedildiğini görüyoruz.

Gazali'ye göre: *“İlim, nimetlerin en faziletlisidir. Onun için ilim öğrenmek, en faziletli nimeti elde etmek, onu öğretmek ise en faziletli nimeti başkalarına aktarmaya çalışmaktır. Sağladığı menfaatin umumiliği açısından bakıldığında ilmin faydaları saymakla bitmez. Onun en büyük faydası ahiret saadetini temin etmektir. Üzerinde çalıştığı maddenin kıymetine göre değerlendirildiğinde de ilimden daha şerefli bir sanat yoktur. Çünkü ilim, insanın kalbine ve bedenine tasarruf etmektedir. Yeryüzündeki mahlûkatın en şerefli insanıdır ve insanın en önemli organı da kalbidir. İlimin öğretilmesi, bir yandan Allah'a ibadetin, diğer yandan da Allah'ın halifesi olmanın gereğidir. Bu haslet, insanı Allah'a halife yapar. Çünkü Allah, âlimin kalbinde en mümtaz nimet olan ilmin kapısını açmıştır. Dolayısıyla bir âlim, kıymetli mücevherleri bekleyen bir hazinedara benzer. Üstelik bu hazinedarın, korumakla mükellef olduğu hazineden insanlara dağıtma yetkisi de bulunmaktadır.”*²⁸⁴

Yukarıdaki ayet ve hadislerle baktığımızda İslam'ın eğitim ve öğretime büyük önem verdiğini görürüz. Dinin tebliğ edilmesi hususuna Hz. Peygamberin ehemmiyet verdiğini ve ilk yıllardan itibaren kendi elinin altında yetişmiş sahabelerin, dini diğer bölgelerdeki insanlara anlatmak için gönderildiğini görürüz. Yine savaşlarda esir edilen askerlerin, on kişiye okuma yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakılması, ilimle uğraşanların savaşlara katılmaktan muaf tutulması ve benzeri uygulamalar, İslam'ın ilme verdiği değer açısından manidardır. İlimin bu denli önemli görülmesinin ve teşvik edilmesinin altında ise ilmin hem dünya hem de ahiret saadetini vesile olduğu gerçeği görülmektedir. Buradan yola çıkılarak ilgili hadisler bağlamında ilmin, hem dünya ve ahiret mutluluğunu hem de birey ve toplum mutluluğunu sağlamada önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Güzel İsimlendirme ve Mutluluk

Bireylerde kişiliği meydana getiren özelliklerden birisi de, şüphesiz ki, o kişiye verilen isimdir. İsim, sadece sosyal bir kişilik olarak bireyi temsil etmez,

²⁸⁴ Gazali. (2014). *İlme Teşvik*, ss.39-43.

majik²⁸⁵ anlamda bir gücü de ifade eder. Onun için yeni doğan bir bebeğe rastgele bir isim verilmeyip, çoğu zaman majik olarak değerlendirilebilecek bir nesnenin adı konur. Aynı zamanda bireye verilen bu isim o kimsenin gelecekte toplumdaki başarısını simgeleyecek, karakterini şekillendirecek, bir öz barındırmasına özen gösterilir. İsim bir bakıma bireyin varlığını ifade etmektedir. Ölmüş kimselerin hatıralarını canlı tutmak, onlara verilen değer bir göstergesi olarak, ölenlerin adlarını yeni doğan çocuklara vermek de mümkündür. Çünkü toplumda ismin ifade ettiği anlam ve niteliğin, isim verilene geçtiğine inanılmaktadır. Örneğin bir çocuğa Demir adı verilirken, aslında bu işin psikolojik temelinde bu ismi taşıyacak çocuğun demir gibi sağlam olacağı inancı, beklentisi yatmaktadır.²⁸⁶ Aslında isme iyi anlamların yüklenmesinin, isim sahibi üzerinde olumlu bir psikolojik etkisi olabilir. Fakat İsim kötü bir şey çağrıştırıyorsa, bu durumda da kişinin olumsuz etkilenmesi beklenir.

İnsanlar doğdukları günden başlayarak ölümlerine kadar pek çok adet, gelenek, görenek ve inanış sahibi olurlar. Bu âdet ve inanmalar, özellikle hayatın bazı dönemlerinde yoğunluk kazanmaktadır. Doğum, evlenme ve ölüm bu dönemin en önemli olaylarıdır. Başlı başına birer büyük "geçiş" olan doğum, evlenme ve ölüm, birçok batıl inancın, büyüsel işlemin, uğur ya da uğursuzluk atfedilen birçok durumun istilâsına uğramış olup, âdeti bunlar tarafından idare edilmektedir.²⁸⁷ İşte olmayan bir şeylerden yola çıkılarak, insanların zihinlerinde olumsuz bir tasavvur oluşturma şeklinde özetlenebilecek bu batıl inançlar, insanın mutsuzluğuna sebep olabilecektir. Örneğin isimler söz konusu olduğunda, olmayan uğursuzluğun bir isme atfedilmesi bireyde psikolojik bir rahatsızlık meydana getirebilecektir.

Hurafe ve batıl inanışlara sahip olmak, bir şeylere uğursuzluk atfetmek, hele bunu bir inanç haline getirmek, hiç kimseye fayda sağlamayacak hususlardır. Hurafe ve batıl inanışların insanları yersiz korkulara, gerçekte olmayan varlıklara inanmaya, bu varlıklara güç atfetmelerine, dolayısıyla olumsuz etkilenmelerine sebep olduğu söylenebilir

²⁸⁵ Majik: Fikirlerin, sözlerin ya da eylemlerin güç kazandığı yönündeki düşünce. Bir nevi akla gelenin başa geleceğine inanmak. Bkz. <https://eksisozluk.com/majik-dusunce--514497>. (02.01.2016)

²⁸⁶ Sedat Veyis Örnek. (1996). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etimolojik Tetkiki*, Atatürk Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, Sayı 174, s.52.

²⁸⁷ Örnek. (1996). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etimolojik Tetkiki*, s.vii

İslam dini, hadiseleri hayra yormayı teşvik eder ki, buna "tefe'ül" denir. Olayları kötüye yormayı kesinlikle yasaklamıştır, buna da "teşe'üm" denmektedir. Hz. Peygamber'in araplarda mevcut olan uğursuzluk inancını reddettiğini gösteren birçok hadis vardır. Uğursuzluk inancı, farklı tezahürler altında pek yaygın olması sebebiyle, Resûlullah bunu ortadan kaldırma sebebiyle pek çok açıklamalarda bulunmuş, bu hususu ortadan kaldırmak için tavırlar takınmıştır. İnsanların kötüye yorma ihtimalini ortadan kaldırmak veya şahsın isminden dolayı psikolojik olarak rahatsız olmasını ortadan kaldırmak için Hz. Peygamber kötü anlamlara gelebilecek isimleri değiştirmiştir.²⁸⁸ Şahıs isimlerinin, toplum tarafından kötü anlamlar çağrıştıracak şekilde değiştirilmesi ya da bir uğursuzluk atfedilmesi nedeniyle ismi taşıyan bireyde psikolojik rahatsızlık meydana getirebilecektir.

Hz. Peygamberin güzel isimlendirme ile ilgili hadisi şöyledir:

“Hz. Peygamberin ashabından Büreyde anlatıyor: Resûlullah (halkın uğursuzluk çıkardığı) hiç bir şeyden uğursuzluk çıkarmazdı. Bir memur göndereceği zaman ismini sorardı, hoşuna giderse sevinirdi ve hatta bunun neşesi yüzünde görülürdü. İsimden hoşlanmazsa bu da yüzünden belli olurdu. Bir köye girecek olsa onun da ismini sorardı, hoşuna giderse sevinirdi, hoşlanmazsa, bu yüzünden okunurdu.”²⁸⁹

Hz. Peygamber sadece anlamı hoş olmayan şahıs isimlerini değil, köy isimleri ve geçit gibi başka isimleri de değiştirmiştir. Hz. Peygamber'in güzel isimle isimlendirmesini; sebebi hayra yorma, uğur sayma gayesine ve güzel isimlendirmeyi müminler arsında yaygınlaşması gayesine yönelik olduğu söylenebilir. Çocuğa güzel isim verilmesini, çocuğun babasının üzerindeki haklarından biri sayacak kadar ehemmiyet vererek, aynı zamanda güzel isimlendirme hususunu emir buyurmuştur. Resulullah'ın iyi isimleri tercih etmesi, kötü isimleri de sevinç izhar etmeye yönelik olarak değiştirmesi, kötü isimden uğursuzluk çıkardığı manasına gelmez. Bilakis bu durum, halk arsındaki isimlerden uğursuzluk çıkarma âdetini kaldırmaya yönelik bir girişimdir.²⁹⁰ Hz. Peygamber'in bu davranışıyla isimleri olumsuz anlama gelen ya da

²⁸⁸ M. Selim Arık. (2006). Hurafe ve Batıl İnançlar Üzerine Bazı Düşünceler, *Diyanet İlmi Dergi*, c.XLII, Sayı 2, s.132.

²⁸⁹ *Kütüb-i Sitte*, c.XI, s.205.

²⁹⁰ *Kütüb-i Sitte*, c.XI, s.206.

halk arasında uğursuzluk atfedilen isimlerin sahiplerinin bundan olumsuz etkilenmelerinin önüne geçmeyi ve onları mutlu etmeyi amaçladığı söylenebilir.

Köse ve Ayten(2009)'e göre: Batıl inançlar genelde toplumun hayal gücünün korku ve özlemler eşliğinde ürettiği kabullerdir. Toplumun bilgi düzeyi ve hâkim dini anlayışıyla uyuşmayan, bu nedenle de anlamsız görünen, ancak bireyin psikolojik olarak kendisine fayda sağlayan batıl inanç ve davranışlar modern dünyada popüler kültürün bir unsuru olarak kendilerine yer bulmaktadır. Günümüz toplumlarında giderek yaygınlık kazanan yıldız falları, rakamlara ve günlere uğur veya uğursuzluk atfedilmesi, bazı maddeleri kutsayarak bu maddelerden bir beklenti içine girilmesi bunların en yaygın olanlarıdır. İnanç kaynaklarında yer almayan ve insanlar tarafından uydurulmuş bu tür inançlar, farklı yoğunlukta da olsa, tüm sosyo-kültürel kesimlerde görülebilmektedir. Batıl inançların evrensel bir yönü olduğu da söylenebilir. Nitekim farklı toplumlarda gerek zihniyet gerekse uygulama açısından birbirine benzer batıl inanç ve davranışları gözlemek mümkündür. Batıl inanç ve davranışların birbirinden farklı nedenleri olabilir. Bunlar arasında bilgi yetersizliği, korku, çaresizlik, belirsizlik, geleceği bilme arzusu ve güvende olma, belli başlı nedenler olarak sayılabilir.²⁹¹ Dolayısıyla günümüzde hurafelerin değişik versiyonlarına hemen hemen bütün toplumlarda rastlamak mümkündür. Nasıl ki hurafelerin farklı farklı çeşitleriyle karşılaşmak mümkünse, aynı şekilde hurafeleri ortaya çıkaran etkenlerin de farklı olduğu söylenebilir.

Batıl inançlara ve davranışlara bakıldığında, bunların kültürel, ekonomik, sosyolojik, psikolojik ve belki de biyolojik olmak üzere pek çok nedeni olabilir. Yani her batıl inanç bir veya birkaç sebebin etkisiyle ortaya çıkmış olduğu görülür. Dolayısıyla bir batıl inancın açıklanma biçimi bir diğeri için geçerli olmayabilir. Köse ve Ayten(2009)'e göre, bu konudaki temel nedenleri şu şekilde sınıflandırabiliriz.²⁹²

- Eşyanın ve olayların mahiyetini bilmemek
- Geleceği bilme arzusu
- Korku ve stres

²⁹¹ Ali Köse ve Ali Ayten. (2009). Batıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Analiz, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.IX. Sayı 3, s.67.

²⁹² Köse ve Ayten, *a,g,m*, ss.54-60.

- Çaresizlik
- Kutsallaştırmanın yön değiştirmesi
- Güvenlik ihtiyacı
- Başarıya ulaşma ve kendinden emin olma
- Gelecekle ilgili belirsizlik duygusu
- Sosyal uyum ihtiyacı
- Sorumluluğu başka güçlere atfetme
- Rüyalardan etkilenme ve hayal gücü

Günümüzde isimlendirme hususunda insanların, eskiye nazaran daha bilinçlendiği söylenebilir. Buradan hareketle insanların eğitim seviyelerinin yükselmesi, bununla paralel olarak dini bilgi seviyelerinin yükselmesiyle bu tür konulara daha az rağbet edecekleri görülmektedir.

Konumuzla ilgili olarak ele aldığımız hadisten yola çıkarak, isimlendirme ve diğer konularda hurafelere inanmanın birey ve toplum psikolojisini olumsuz etkileyeceği görülmektedir. Olumsuz anlamları çağrıştıracak isimler hususunda eğer isim sahibi bir bireyse, bireyin kendisi; bu bir belde ismiyse, orada yaşayan insanların tamamının bundan olumsuz etkilenip mutsuz olacakları, olumlu isimlendirme yapıldığında da birey ve toplumun mutluluk duyacağını söylemek mümkündür.

Açgözlülük ve Mutluluk

Aç gözlülük, mala ve yiyecek içecek şeylere doymak bilmeyen, başkasının elindekine tamah eden²⁹³ kimselerin ruh halini anlatmak için kullanılmaktadır. İnsanların kazanıp daha mutlu bir hayat yaşama isteği her dönemde karşımıza çıkabilecek bir durumdur ve bu normal karşılanabilir. Fakat kazanma bir hırs haline gelip diğer insanların elindekine göz dikme seviyesine ulaşınca burada olumsuz bir psikolojik durumdan bahsedilebilir.

Fromm, istifçi yönelimli kişilerin kişilik psikolojilerini şöyle tarif etmiştir. istifçi yönlenme, insanların dış dünyadan elde edebilecekleri yeni şeylere çok az güvenmelerine neden olur. Bu kişiliğe sahip bireylerin kedilerini güvende

²⁹³ *Türkçe Sözlük*. (1998). c.I, s.7.

hissetmeleri, istifleme ve biriktirmeye dayanır. Ancak ellerinde biriktirdikleri malları oldukları sürece kendilerini güvende hissederler. Onlar harcamanın kendileri için bir tehlike olduğunu düşünürler. Çevrelerini sanki koruyucu bir duvarla çevirmiş gibidirler. Temel amaçları bu duvarla sağlamlaştırdıkları dünyalarına dışarıdan olabildiğince çok şey taşımak, duvarın dışına ise, olabildiğince az şeyin çıkması için çabalamaktır. Cimrilikleri, para ve maddeyle ilgili şeyler konusunda olduğu kadar, duygular ve düşünceler alanında da geçerlidir. Onlar için sevgi, temelde bir maldır. Kendileri kimseyi sevemezler fakat “sevilene” sahip olma yoluyla sevgiyi elde etmeye çalışırlar.²⁹⁴ Dolayısıyla açgözlülük, karaborsacılık, cimrilik vb. durumların yani mala aşırı düşkünlüğün, bir çeşit psikolojik rahatsızlık olduğunu söyleyebiliriz

Karaborsa (İhtikâr), piyasada olmayan veya az bulunan bir malın, gizlice alınıp daha yüksek fiyatlara satılmasıdır.²⁹⁵

İslam dininde yasaklanan fırsatçılık da diyebileceğimiz ihtikar, yalnız kendi çıkarını düşünüp, ona göre hareket edenlerin başvurduğu gayri ahlaki kazanç yollarından birisidir. İhtikâr, malları depolayıp insanların ihtiyaç duymasına ve talep etmesine rağmen elindeki malı satmamak, hali hazırda yüksek fiyata ya da fiyatların yükseleceği başka bir zamana kadar saklamak ve böylece halkı zor durumundan faydalanarak kazanç elde etmek demektir. İktisadî hayatta halkı zora sokmamak esastır. İhtikâr, insanların ihtiyaç duydukları bütün mallar için söz konusudur.²⁹⁶ Dolayısıyla ihtikarın bir tür bencillikle açgözlülüğün iç içe geçmiş hali olduğunu söyleyebiliriz.

Dürüst davranmak, işletme yöneticileri başta olmak üzere, işverenlerin, çalışanların, esnafın, müşterilerin gözetmesi gereken en temel ilkedir. Çünkü dürüstlük, iş ahlâkı konusunda gözetilmesi gereken en önemli ilkedir. Bu, hem dini bir vecibe hem de vicdani bir erdemdir. Gerek çalışma hayatında gerek iş hayatında dürüst davranmayan, buradan doğacak zarara öncelikle kendisi muhatap olur. Ayrıca işvereni ve işçisi dürüst olmayan bir toplumda helâl kazançtan, sosyal ve ekonomik ahlâktan, maddi ve manevî kalkınmadan da bahsedilemez. Dürüstlüğün zıddı olan aldatma, hile, yalan, fahiş fiyat, karaborsacılık ve rüşvet gibi tutum ve davranışlar iş

²⁹⁴ Erich Fromm. (1994). *Kendini Savunan İnsan*, Necla Arat (Çev), Say Yay., 4. Baskı, İstanbul, s.72.

²⁹⁵ Türkçe Sözlük. (1988). c.II, s.791.

²⁹⁶ Orhan Çeker. (2010). İslâm'da Ticarî İlkeler, *Din ve Hayat TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi*, TDV Yay., Sayı 10, İstanbul, s.51.

ahlâkını temelden sarsan, komple toplumu ilgilendiren hususlardır.²⁹⁷ Karaborsacılık ne dinin tasvip ettiği ne de toplum ahlakı ve vicdanı tarafından kabul edilecek bir durumdur.

Bazı dönemlerde ürünün yetişmemesi, kuralık ya da başka sıkıntılar dolayısıyla halkın ihtiyaç duyduğu maddeler üzerinde karaborsacılık yaparak daha çok kazanç elde etmek isteyen, mutluluğunu insanların sıkıntısında arayan karaborsacının karanlık ruhi yapısını²⁹⁸ Hazreti peygamber şöyle açıklar:

*İhtikâr (karaborsacılık) yapan kişi ne kötüdür. Allah fiyatları ucuzlatsa üzülür, pahalandırırorsa sevinir.*²⁹⁹

Hz. Peygamber döneminde, karaborsacılık, istifçilik, aldatıcı reklâm, ölçü-tartıda adaletsizlik, kalitede hile, dinin haram kıldığı malların satışı, fahiş kâr, mevcut olmayan ya da miktarı bilinmeyen şeylerin alım-satımı gibi; haksız rekabet, rantçılık ve kumar unsuru içeren gayri ahlâkî alım satım akitleri yasaklanmıştır. Malın az olduğu durumlarda, ürün kıtlığı zamanlarında, tüketicinin bilgisizliği halinde, kalite ve sağlık standartlarına ilişkin düzenlemelerin gevşekliği gibi şartlardan satıcıların kişisel çıkar sağlamasına haksız iktisap ve karşılıksız kazanç yasağı gereğince izin verilmemiş, nadir birkaç örnek dışında da bu kurallar herkes için geçerli olmuştur.³⁰⁰ Birey ve toplumu koruyarak onların mutluluğunu temin etmeye çalışan din, alış veriş söz konusu olduğunda da bireyi ve toplumu koruyacak tedbirler almış ve bu hususta katı bir tutum takınmıştır diyebiliriz. Örneğin, fahiş kar yasaklanmıştır.

Çağdaş toplum; mutluluk, bireysellik ve kişisel menfaat üzerinde daha fazla durduğu halde, insana hayatının amacının mutluluk, değil, -bazı değerlerin göz ardı edilmesini görmezden gelmiş- başarı ve kazanmak olduğunu telkin etmiştir. Dolayısıyla para, saygınlık ve güçlü olma isteği, hem insanı bir şeyler yapmaya götüren bir itici güç hem de insan hayatının amacı haline gelmiştir.³⁰¹ Amacın doğru tespit edilmemesi, insanın farklı yollara sapmasına ve mutluluğu diğer varlıklarda

²⁹⁷ Hüseyin Yılmaz. (2010). İslâm ve İş Ahlâkı, *Din ve Hayat TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi*, TDV Yay., Sayı 10, İstanbul, s.43.

²⁹⁸ *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (2007). s.302.

²⁹⁹ *Kütüb-i Sitte*, s.28-29.

³⁰⁰ Cengiz Kallek. (2010). Sahabenin Teşebbüs Ruhu Ve İş Ahlâkı, *Din ve Hayat Dergisi*, TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi, TDV Yay., Sayı 10, İstanbul, ss.16-17.

³⁰¹ Fromm. (1994). *Erdem ve Mutluluk*, s.30.

aramasına sebep olduğu söylenebilir. Aslında başarı ve kazanç da amaçlanabilir fakat bu insan hayatının amacı olmamalıdır. Bu tür bir istek hayatın amacı kabul edildiğinde, birey bunu ne pahasına olursa olsun elde etmeye çalışacak, bu durumda çevresindeki insanların haklarını çiğneyebilecek ve onları mutsuz edecektir. Elde edemediğinde de hayatının amacını gerçekleştirememenin verdiği mutsuzluğu yaşaması söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla insan mutluluğu açgözlülük yaparak daha çok elde etmekle değil, elindekiyle yetinerek ve diğer insanları zor durumda bırakmadan birlikte yaşamın insana mutluluk getirebileceğinin farkındalığıyla elde edebilir.

Aşırı açgözlülüğün ve cimriliğin doğal sonucu, bencilliktir. Bencillik, bireyin diğer insanların da kendisi gibi isteklerinin olabileceğini göz ardı ederek, her şeyi yalnızca kendisi için istemesi durumudur. Bencillik, bir tutum olarak, aynı zamanda bireyin kişilik yapısının bir bölümü olarak meydana getirir. Bencil kişiye, sahip olduğunu başkalarıyla paylaşmak değil, daha fazlasına sahip olmak haz verir. Çünkü bencillik cimrilikten beslenir. Birey için sahip olmak tek hedef olunca kişi giderek daha açgözlü ve ihtiras sahibi olmaya başlar. Çünkü bencil ve cimri kişi, ne kadar çok şeye sahip olursa, o kadar mutlu olacağını sanır. Böylelikle kişi, herkese karşı bir düşmanlık beslemeye başlar. Kandırmak istediği müşterileri, iflasa sürüklemeye çalıştığı rakipleri, sövmürmeyi arzuladığı işçileri, hep onun daha az şeye sahip olmasına sebep oldukları için, bencil kişinin düşmanı durumundadırlar. Böyle düşünen bir insan sağlıklı düşünemediği için, örneğin müşteri ve işçileri olmazsa kendi kazancı olmayacağını muhakeme edemediği ve arzuları sonsuz olduğu için hiçbir zaman rahat ve huzur bulamaz. Onun yaşamının çoğu, kendisinden çok şeye sahip olanları kıskanmak ve daha az varlığı olanları da, kendi elindekini bu az varlığa sahip olanlardan muhafaza etme ve onları hor görme refleksiyle hareket etmeyle geçecektir.³⁰² Dolayısıyla olumsuz diyebileceğimiz insan yönelimleri birbirlerini tetikleyecek ve daha büyük olumsuzluklar ortaya çıkabilecektir. Örneğin; karaborsacılık, istifçilik insanı cimriliğe itecek; cimrilik berberinde açgözlülüğü ve bencilliği getirecek, bu da birey ve toplum psikolojisi açısından son derece olumsuz bir sürece yol açabilecektir.

³⁰² Fromm. (2003). *Sahip Olmak Ya da Olmak*, ss.24-26.

Madde için geçerli olan teoriler, mutluluk için de geçerlidir demek, üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Çünkü maddiyatla mutluluğun elde edilebileceği gibi bir düşünce, insanı yanıltabilir. Maddi dünyada “kaynakların sınırlılığı” teorisi diye bir durum söz konusudur. Bu teoriye göre mutluluğun kaynağı olan maddiyatın sınırlı olması, beraberinde mutluluğun da sınırlı olması gerektiği gibi bir algı meydana getirmiştir. Yine bu teoriye göre, dünyada insanı mutlu kıldığı düşünülen maddi varlıkların az olduğu, dolayısıyla herkesi mutlu etmeye yetmeyeceği düşünüldüğünden, kaynakların adil bir şekilde paylaşılması da mümkün değildir. Böyle bir düşünce insanın yanılmasına sebep olabilir. Çünkü böyle bir durum mutluluğu elde etme konusunda beraberinde bencilliği doğurabilecektir. Oysa İnsanın manevi dünyasının, maddi dünyasından çok daha zengin olduğu söylenebilir ve mutluluğun asıl kaynağını burada aramak gerekir. Çünkü mutluluğun kaynaklarını sanıldığı gibi sadece maddiyatla sınırlamak bireyi yanıltabilir. Kendi iç dünyasında mutluluğu elde edemeyen birey dış dünyadaki maddi nimetlerle belki eğlenebilir, ancak mutluluğu kesin olarak yakalayabilir diyemeyiz. “Ötekinin mutluluğu olmayınca benim de mutluluğum olmayacak” bilgisine sahip olan insan mutlu olmaya namzet insandır denilebilir. Çünkü mutluluk paylaşılmak için vardır ve paylaşıldıkça çoğalır ve bir anlam kazanması beklenir. Sadece kendi rahat ve refahlarına odaklanarak, sahip olduklarını koruma refleksiyle hareket edip paylaşmamak, bireyi yalnızlığa götürür bunun da onu mutsuz edebileceği söylenebilir.³⁰³

Açgözlülük dediğimizde bir şeyin azlığından dolayı insanın o şeye tamah etmesi değil, tamah edilen nesnenin yetecek kadar bulunması söz konusu olduğu halde, kişinin sahip olduğu ve kendisine yetecek olanla yetinmemesi, daha fazlasına sahip olma güdüsüyle hareket etmesi anlaşılmalıdır. İnsan, hayatının amacının ne olduğu ve mutluluğun ne şekilde elde edilebileceği üzerinde akliselim ile düşünmeli, doğru kararı vermelidir.

Hız. Peygamberin hadisinden yola çıkarak açgözlülüğün ve bunun sonucu diyebileceğimiz ihtikârın (karaborsacılığın) bireyi bencillik, tamahkârlık, hırs, vurdumduymazlık vb. olumsuz yönelimlere götürdüğünü, insanın mutluluğunu olumsuz etkilediği görülmektedir. İleriki aşamalarda psikolojik bir rahatsızlık halini

³⁰³ Oğuzhan Tan. (2011). *Öğrenilmiş Merhametsizlik, Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi*, DİB Yayınları, Ankara, ss.31-32.

alabilecek olan açgözlülüğün, kişinin kendisiyle birlikte çevresindeki insanları da olumsuz etkileyebilecek ve onları da mutsuz edebilecek olumsuz bir yönelim olduğunu söylemek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarihten günümüze insanın hep peşinden koştuğu elde etmeye çalıştığı duygulardan biri de mutluluktur. Felsefi ekollerin, fikri düşüncelerin ve insan yaşamıyla ilgili olarak ortaya konan çalışmaların hemen tamamı mutluluğa ulaşılması için değişik görüşler ortaya koymuşlar ve mutluluğun önemini dile getirmişlerdir. Fakat mutlulukla ilgili olarak ortaya konan bütün düşünceleri tek tek ele aldığımızda, her birinin eksik yönlerinin olduğunu söylemek mümkündür.

Hadislerinden yola çıkılarak hazırlanan bu çalışma ile Hz. Peygamberin hadisleri mutluluk bağlamında ele alınmış ve mutluluk konusuna ilişkin önemli değerlendirmeler tespit edilmiştir. Buna göre, Hz. Peygamberin mutlulukla ilgili hadisleri göz önüne alındığında dünya mutluluğu ve ahiret mutluluğu diye birinin diğerini beslediği, iki ayrı dünyadan bahsedildiğini söylemek mümkündür. Dünya mutluluğu hususunda hadislere baktığımızda, ahiret mutluluğunu elde etmek için insana dünya hayatının verildiği, asıl elde edilmesi gereken mutluluğun ahiret mutluluğu olduğunu görürüz. Dünya mutluluğunu göz ardı etmemekle beraber, ahiretin mutluluğunun elde edilmesi için de bazı kural ve kaideler konulmuştur. Örneğin: insanın nefsi istekleri, arzu ve beklentilerini karşılayacak imkânlar temin yoluna gidilmiş, bununla insanın dünya mutluluğu hedeflenmiştir. Dünya mutluluğu için bireyden yerine getirmesini istediği bir takım davranışların, insanlar arasında düzen ve adaletin yerleşmesine hizmet ettiği dolayısıyla bu şekilde sosyal mutluluğun temin edildiği söylenebilir.

Hız. Peygamberin mutlulukla ilgili hadisleri göz önüne alındığında, bireysel mutluluk göz ardı edilmemekle beraber, toplumsal huzur merkeze alınmış ve toplumsal huzurun bireysel huzura tercih edildiği görülmüştür.

İbadetlerin; insanın ruh sağlığını koruması, başkalarına karşı şefkat ve merhamet duygularını geliştirmesi sonucu iç huzuru sağlaması, sevgi ve saygı ile insanlar arasındaki bağlarını tesis etmesi, iradeyi güçlendirmesi, günahkârlık ve kutsalla kurulan ilişki sonucu suçluluk duygularını yok etmesi ve bireyde kendine güven meydana getirmesi gibi insan psikolojisi üzerinde olumlu sonuçları olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ibadetlerin insana mutluluğu sağlamada önemli bir fonksiyon icra ettiklerini söyleyebiliriz.

Dünya ve içindekileri kazanmak, onlara hâkim olmak gibi olumsuz yönelimlere sahip bireylerin kendilerini merkeze alarak diğer insanların varlığı, duyguları, istek ve arzularını görmezden gelmeleri sonucu diğer insanların mutluluğunu olumsuz etkileyecekleri söylenebilir.

Varoluşla ilgili sorunlara çözüm olması neticesinde içsel huzuru temin etmesi, ölümün yok oluş olmadığı inancı, suç ve adaletsizliklerin karşılık bulacağı düşüncesi, sevdikleriyle tekrar buluşmanın ümidi vb. hususlardan dolayı ahiret inancının insan psikolojisi üzerinde olumlu etki bıraktığı ve insanı mutlu ettiği görülmektedir.

Ahiret inancındaki cezadan kaçma ve mükâfata ulaşma isteği sonucunda bireylerin davranışlarını olumlu yönde düzeltmeleri, toplumda sosyal adaletin ve huzurun oluşmasına sebep olduğu söylenebilir.

Hız. Peygamberin evlilikle ilgili hadislerine baktığımızda; evlenmenin mutluluğu temin etmede önemli bir fonksiyon icra ettiği görülmektedir. Evlenilecek eşte, ahlakın ön planda tutulmasının gerekliliği vurgulanırken; insan, güzellik, servet vs. durumların mutluluğu her zaman temin etmeyecekleri, mutluluğu asıl temin edecek hususun, eşin ahlakı ve dindarlığı olduğunu söyleyebiliriz. Eşlerin ortak hedeflere sahip olmalarının mutluluk için önemi, üzerinde durulması gereken bir konudur.

İnsanı yalnızlıktan kurtarması, insan üzerinde otokontrol sağlaması, sosyal bir davranış olması münasebetiyle insanı sosyalleştirmesi neticesinde akraba ziyaretlerinin insanın ve toplumun mutluluğunu temin etmede önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Yine akraba ziyareti dinin emrettiği bir husus olduğundan; bu emrin yerine getirilmesi neticesinde Allah rızasını kazanma düşüncesi dindar bireyi mutlu edecek bir husustur.

İyilik yapmanın; kavgaların, kötülükle sonuçlanacak durumların, kinin, husumetin, küslüklerin önüne geçmesi ile gerek toplumsal, gerek bireysel ilişkilerde huzurun ve mutluluğun oluşmasına sebep olduğu görülmüştür.

Merhametin, insanda naif bir vicdanın gelişmesine sebep olması, insanlar arasında muhabbet, sevgi ve dostluk meydana getirmesi, insanı sosyalleştirmesi diğergamlığı öğretmesi vb. sebeplerden dolayı insan psikolojisi üzerinde olumlu etki bıraktığı dolayısıyla hem bireysel hem de toplumsal mutluluğa katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

İnsan psikolojisi söz konusu olduğunda, kanaatin insan psikolojisi üzerinde olumlu etkilerinden söz etmek mümkündür. İnsanın sahip olduklarıyla yetinmesi, aşırı arzu ve isteklerini frenlemesi, diğergamlığı öğretmesi, dünya malının geçiciliğini öğretilip erdemli bir hayata yönlendirmesi vb. sebeplerden dolayı bireyin toplumun mutluluğunu temin hususunda önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Şükretme, insanı psikolojik olarak, hem hayatını var kıldığına inandığı yüce yaratıcıya bir vefa hem de kendisini psikolojik olarak rahatlatarak olan bir durum meydana getirebilecek bir süreçtir. Şükretme; bireyde özsaygı meydana getirmesi, insanın elindeki ile yetinmesi, tamah ve hırs gibi durumlardan alıkoyması, bireye vefakârlığı öğretmesi vb. olumlu yönlerinden dolayı insanın mutluluğunu sağlamada pozitif etkiye sahiptir denilebilir.

Hz. Peygamber hadisinde hem musafaha hem de hediyeleşmeyi teşvik etmiş, bunun insanlar arasında sevgiye, yakınlaşmaya, mutluluğa vesile olacağını bize bildirmiştir. Hediyeleşmenin önemi çok önceden fark edilmiş, padişahlar ve devlet büyükleri, aralarında samimiyet ve sevgi meydana getirmesi için birbirlerine hediyeler göndermişlerdir. Dolayısıyla hediyeleşme ve tokalaşmanın insanlar

arasında sevgi muhabbet, dostluk ve sıcaklık meydana getirdiği ve bireylerin arasında mutluluğa vesile olduğunu söyleyebiliriz

Yeni tanışan iki kişinin birbirleriyle tokalaşmaları, iyi niyetin bir göstergesi sayılabilir. Yine küskün olan iki kişi barıştırıldığında belki de aralarındaki kinin, nefretin, husumetin bittiğinin bir göstergesi olarak ve aralarında sevgi meydana getirmesi için tokalaşmalarının istenmesi, tokalaşmanın insanlar arasında sevgiyi var ettiğinin bir işareti ve insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkisinin göstergesi sayılabilir.

Tevbe etmek suçluluk duygusu taşıyan birey için, kutsalla kurulan bağ ve affedilme beklentisi, vicdanen kendisini rahatsız eden bir durumdan kurtulma, kendisini olumlu yönde değiştirme gibi hususlar dolayısıyla, bireyi suçluluk duygusundan kurtarıp kendisiyle ve çevresiyle barışık bir psikoloji sahibi yapacaktır. Bu sebeple Hz. Peygamberin hadislerine baktığımızda tevbenin insanın mutluluğuna olumlu katkı yapacağını söylemek mümkündür.

Baş a çıkma süreci; bireyin karşılaştığı olumsuzluklar dolayısıyla zorlandığında, bu olumsuzluklara dini anlamlar yüklemesi ve sabretmesi, kendisini ruhi bunalımdan koruması, kendisiyle barışık hale getirmesi, iradesini güçlendirmesi sebebiyle mutlu hissettirecek, mutluluğuna katkı yapacak önemli bir süreç olarak görülmektedir.

Dinin, zorluklarla mücadele sürecinde soruna getirdiği “sabır, hikmet, imtihan, ümit, insan gücünün sınırlılığı, ilahi takdir, sonunda mükâfat, kader” vb. yorumlarla, insana sorunlarla baş a çıkmada destek olduğu söylenebilir. Dolayısıyla hadisler göz önüne alındığında dini baş a çıkma yöntemlerinin insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkisi sebebiyle kişinin ve çevresinin mutluluğunu temin konusunda önemli katkıları olduğu söylenebilir.

Bilgi, insan hayatını kolaylaştıran bir unsurdur denilebilir. Bir şeyler bilmek, bunu insanlara aktarmak, insanların bu ilimden istifade etmesi sonucu hayatlarında kolaylık meydana getirmek ve dindar birey için bunun mükâfatını Allah’tan beklemek, insanda manevi bir doyum meydana getirebilecektir. Dolayısıyla ilim, dindar birey için hem ahiret mutluluğu hem de dünya mutluluğu için önemlidir

denilebilir. Ahiretin mutluluğunun anahtarıdır; çünkü Allah'a ibadet etmek onun emir ve yasakların uymak ancak bilgiyle mümkün olur. Dünya mutluluğunun anahtarıdır; çünkü yapacağımız hemen bütün işlerimizde kolaylık sağlamak, menfaat elde etmek, zararı asgariye indirmek vs. ancak bilgiye sahip olmakla mümkün olabilir. İşte buradan yola çıkarak hadislerin bilgi sahibi olmayı önemseydiği söyleyebiliriz. Ayrıca hadislerden yola çıkarak bilgi sahibi olma ve bunu diğer insanlara aktarmanın insan mutluluğuna katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Hız peygamberin hadislerine baktığımızda isimlendirme ve diğer konularda hurafelere inanmanın birey ve toplum psikolojisini olumsuz etkilediği görülmektedir. İsimlerde, eğer isim sahibi bir bireye aitse, bireyin kendisi; bu bir belde ismiyse, orada yaşayan insanların tamamının bundan olumsuz etkilenip mutsuz olacakları unutulmamalıdır. Dolayısıyla konumuzla ilgili ele aldığımız hadislerde, olmayan bir kısım olumsuzlukların isimlere atfedilerek bu tür hurafelere inanmanın insan ve toplum psikolojisi üzerinde olumsuz etki bıraktığını söylemek mümkündür.

Hız. Peygamberin açgözlülük konusunu ele alan ilgili hadislerine baktığımızda; açgözlülüğün bireyi bencillik, tamahkârlık, hırs, vurdumduymazlık vb. olumsuz yönelimlere götürdüğü, dolayısıyla öncelikle açgözlülük yapan bireyin kendi mutluluğunu olumsuz etkilediği görülmektedir. İleriki aşamalarda psikolojik bir rahatsızlık halini alabilecek olan açgözlülüğün, kişinin kendisiyle birlikte çevresindeki insanların da olumsuz etkilenmesine sebep olacak ve onları da mutsuz edebilecektir.

Hız. Peygamberin mutlulukla ilgili hadisleri bütün olarak göz önüne alındığında, mutluluğa vesile olabilecek bir kısım hususların aynı zamanda İslam dinin emrettiği hususlar olduğu, bu emir ve yasakların yerine getirilmesiyle bireyin hem bu dünya hem de ahiret mutluluğunu elde edeceğinin vurgulandığı görülmektedir.

İnsanlar arası ilişkilerde mutluluk ilgili olarak ele alınan hadislerin iyilik yapma, akraba ziyareti, merhamet kanaat, ülfet, gözü tokluk vb, önemi toplum tarafından kabul görmüş konular olduğu görülmektedir. Fakat toplum tarafından önemi kabul görmüş olan bu hususların çeşitli vesilelerle gözardı edildiğini söylemek mümkündür. Aslında küçükmüş gibi görünen bu hususların, toplum ve birey

üzerinde hiç de küçümsenmeyecek etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, kanaat etmek maddiyat olarak insana küçük bir getiri sağlar fakat kanaatsizliğin insanı götüreceği açgözlülük, hem birey hem toplum için mutsuzluk kaynağıdır, denilebilir.

Mutluluk ile haz karşılaştırıldığında, hazcı anlayışı savunan psikologların insan mutluluğu için öne sürdükleri hususların, insana geçici bir mutluluk sağladıkları görülebilir. Örneğin hazcılarının öne sürdükleri cinsellik ya da zevk veren maddelerin kullanımı gibi hususların, insana geçici bir zevk sağladıklarını söylemek mümkündür. Fakat Hz. Peygamberin hadislerinde bahsedilen hususların insan hayatına anlam katan, geçici olmayan, hem bireysel hem de toplumsal mutluluğa vesile olan olgular olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin merhamet, kanaat, şükür, tevbe, ülfet gibi insan psikolojisini ilgilendiren hususlardan insan haz da duyabilir fakat uzun vadede söz konusu hususların insana ve topluma mutluluk sağladıklarını söylemek mümkündür. Dolayısıyla Hz. Peygamberin hadislerinde hazcılıktan ziyade mutluluğun esas alındığını, ayrıca pozitif bir psikolojiden bahsedildiğini görmek mümkündür.

Erich Fromm sevgi ile ilgili olarak olgun sevgiden bahseder. Bu sevgi sadece bireysel sevgi değil aynı zamanda canlı olan her şeye duyulan sevgi ile mümkün olabilecek bir husustur. Buna göre toplumun diğer bireylerine sevgi duymayan birinin, kendi yakınında bulunan bireylere sevgi duyması mümkün değildir. Fromm bu hususta iki karakter tipinden bahseder. Bunlar biyofili ve nekrofil tiplerdir. Nekrofil cansız olana duyulan ilgiyi ifade eder. Biyofili ise canlı olan her şeyi sevmek anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamda Hz. Peygamberin hadislerine baktığımızda biyofili insan karakterinin ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Örneğin iyilik yapmak, merhamet etmek, tok gözlü olmak –diğer hadisler incelendiğinde bu hususların sadece insanları değil bütün canlıları kapsadığı görülebilir- vb. sosyal olgular göz önüne alındığında insan ve canlı sevgisinin ön planda olduğu görülebilir. Dolayısıyla hadisler bir bütün olarak ele alındığında, canlı olan her şeye karşı sevgi duymanın, onlara karşı merhametli olmanın teşvik edildiği, bunun yolunun da insani ilişkileri geliştirmekle mümkün olabileceğinin vurgulandığı görülür.

Dolayısıyla Hz. Peygamberin hadislerinden yola çıkarak, mutluluğun çok büyük emekler sarf edilerek ya da sırf maddiyatla elde edilebilecek bir husus olmadığı görülmektedir. İnsanın aklını kullanarak, vicdanının sesini dinleyerek ve empati kurarak mutlu olabileceğini söylemek mümkündür. Aynı konunun, dinin diğer temel kaynağı olan Kur'an ve diğer önemli kaynakları esas alınarak psikolojik bağlamda çalışılmasıyla, elde ettiğimiz bulguların, daha anlamlı hale geleceği kanaatindeyiz.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Ahatlı, Erdinç. (2007). Oruç; İrade ve Sabır Eğitimi, *İslam'a Giriş -Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar-*, Editör; Bünyamin Erul, DİB. Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.

Akarsu, Bedia. (1998). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, 8.Baskı, İstanbul.

Altıntaş, Hayrani. (1997). İslam Ahlakı ve Dini Davranışlar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XXXVI, 36, Sayı 1.

Altuntaş, Halil. (2011). *Başkaları İçin Ağlayabilmek*, DİB Yayınları, Ankara.

Arık, M. Selim. (2006). Hurafe ve Batıl İnançlar Üzerine Bazı Düşünceler, *Diyanet İlmî Dergi*, c.XLII, Sayı 2.

Aydın, Ali Rıza. (2004). *Birey ve Din, Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar*, İnsan Yayınları, İstanbul.

Aydın, M. Şevki. (2001). İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 11.

Ayten, Ali. (2006). William James ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c.XIX, Sayı 3.

Ayten, Ali, vd. (2012). Dini başa çıkma, şükür, şükür ve hayat memnuiyeti ilişkisi: hastalar, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerine bir araştırma, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.XII, Sayı 2.

Bahçekapılı, Nedim. (2008). İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1.

Binab, Bâkır Gubarî, İslam ve Psikoloji Açısından Sıla-i Rahmin Etkileri ve Eğitimsel Uygulamaları, <http://journals.miu.ac.ir/backend/uploads/a9e32233e3cdeb7abe60f5930ddabf66bb204e2.pdf> (15.02.2015)

Biricik, Duygu. (2012). Pozitif Psikoloji Nedir?, *Bilim ve Teknik Dergisi*.

Baymur, Feriha. (1972). *Genel Psikoloji*, İnkılâp Yayınları, İstanbul.

Bolay, S. Hayri. (1993). *Aristo Metafiziği ile Gazali Metafiziğinin Karşılaştırılması*, M.E.B. yay., İstanbul.

Budak, Selçuk. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Bursevi, İsmail Hakkı. (2005). *Ruhu'l-Beyan*, Hüseyin Kayapınar vd. (Çev), Erkam Yayınları, İstanbul.

Carlson, Richard. (2002). *Huzurlu Olmak İstiyorsanız Ufak Şeyleri Dert Etmeyin, Hepsi de Ufak Şeylerdir*, Esat Ören (Çev), Alkim Yayınları, İstanbul, 2004.

Cevizci, Ahmet. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Çağrı, Mustafa. (2006). Kanaat, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Editör; İbrahim Kafî Dönmez, MÜİFV Yayınları, c.II, İstanbul.

Çağrı, Mustafa. (2006). Sabır, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, M.Ü.İ.F.V., Yayınları, c.IV, İstanbul.

Çeker, Orhan. (2010). İslâm'da Ticarî İlkeler, *Din ve Hayat TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi*, TDV Yay., Sayı 10.

Davudoğlu, Ahmet. (1978). *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul.

Demirci, Mehmet. (2002). Kur'an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12.

Devellioğlu, Ferit. (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., 19. Baskı, Ankara.

Dini Kavramlar sözlüğü. (2007). Editör: İsmail Karagöz, DİB Yayınları 3.Baskı, Ankara.

Dilaver, Faruk. (2014). *Mutlu Evlilik*, Destek Yayınları, İstanbul.

Doğru, Bahar Gerçek, Düşünme Sanatı ve Mutluluk, <http://indigodergisi.com/2013/10/düşünme-sanatı-ve-mutluluk> (12.12.2014).

Dölek, Adem. (2003). Sünnet Işığında Hırs Hastalığı Ve Korunma Yolları, *HRÜ. İlahiyat Fak. Dergisi*, c.XI, Sayı 6.

Esenyel, Melek Zeynep. (2012). İnsanın, İnsan Olmak Bakımından İşlevi Nedir?: Aristotelesçi Bir Bakış, <Http://Kaygi.Home.Uludag.Edu.Tr/Issues/1812/2012-18-16.Pdf>. (01.07.2015).

Eşsizöğlü, Altan, vd. (2012). *Aile Yapısı ve İlişkileri*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay., Ankara.

Frankl, Viktor E. (2009). *İnsanın Anlam Arayışı*, Selçuk Budak (Çev), Okuyanıs Yayınları. 3. Baskı, İstanbul.

Freud, Sigmund. (2014). *Uygarlığın Huzursuzluğu*, Haluk Barışcan (Çev), Metis Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

Freud, Sigmund. (1993). *Yaşamım ve Psikanaliz*, Kamuran Şipal (Çev), Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Fromm, Erich. (1994). *Erdem ve Mutluluk*, Ayla Yörükan (Çev), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.

Fromm, Erich. (1994). *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, Y.Salman ve N.İçten (Çev), Payel Yayınları, İstanbul.

Fromm, Erich. (1999). *Sevme Sanatı*, Selçuk Budak (Çev), Öteki Yayınları, 7. Baskı, Ankara.

Fromm, Erich. (1997). *Sahip Olmak ya da Olmak*, Aydın Arıtan (Çev), Arıtan Yay., İstanbul.

Fromm, Erich. (1994). *Kendini Savunan İnsan*, Necla Arat (Çev), Say Yay., 4. Baskı, İstanbul.

Gazali. (2014). *İlme Teşvik*, Tercüme Ayhan Okumuş, Neda Yayınları, Konya.

Görmez. (2011). Mehmet, Takdim, *Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi*, DİB Yayınları, Ankara.

Gözlügöl, Said Vakkas. (2013). Birleşmiş Milletler Uluslararası Silah Ticareti Antlaşması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 23.

Gül, Esan. (2006). *Huzura Daha Yakın*, Çıra Yayınları, İstanbul.

Güler, Özlem. (2007). Tanrı Algısı Ölçeği, *AÜİF. Dergisi*, sayı 1.

Güler, Özlem. (2007). *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güllü, İsmail ve Can, Muhammet Ali. (2014). İslam Dininin Suça Bakışı ve Suçu Önlemeye Yönelik Yaklaşımları Üzerine Bir Analiz, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S. 16 (Özel Sayı 1).

Güneş, Kadir. (2010). *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep yayınları, İstanbul,.

Gür, Bekir S. ve Kurt Türker. (2011). Türkiye'de Ailelerin Eğitim İhtiyaçları, *Aile ve Toplum Dergisi*, c.VII, Sayı 27.

Hadislerle İslam. (2014). Editör: M. Emin Özafşar, DİB Yayınları, Özgün Matbaacılık, Ankara,.

Horozcu, Ümit. (2012). Ruh Sağlığı ve Din, *Din Psikolojisi*, Editör: Mustafa Doğan Karacoşkun Grafiker Yay., Ankara.

Hökelekli, Hayati. (2008). Merhamet, *Dem Dergisi*, Dem Yayınları, Sayı 4.

Hökelekli, Hayati. (2010). *Din Psikolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Hökelekli, Hayati. (2011). *Din Psikolojisi*, TDV. Yay., 9. Baskı, Ankara.

İbn Miskeveyh. (1983). *Ahlâkı Olgunlaştırma*, Abdülkadir Şener, vd. (Çev), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İskenderoğlu, Muammer. (2005). Thomas Aquinas'ta Mutluluk, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 11.

Jasarevic Armin. (2014). Bosnalı Gençlerde Din ve Mutluluk İlişkisi Üzerine Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bursa.

Kahraman, Abdullah. (2012). Sıla-i Rahim, *Somuncu Baba Dergisi*, Şubat Sayısı.

Kallek, Cengiz. (2010). Sahabenin Teşebbüs Ruhu Ve İş Ahlâkı, *Din ve Hayat Dergisi, TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi*, TDV Yay., Sayı 10.

Karacelil, Süleyman. (2013). Din Eğitiminde Motivasyonun Önemi, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.VI, Sayı 4.

Karacoşkun, Mustafa Doğan. (2014). Cenneti Yeryüzünde Aramak, *Somuncu Baba Dergisi*, Sayı 168.

Karacoşkun, Mustafa Doğan. (2012). *Erich Fromm ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Karacoşkun, Mustafa Doğan. (2012). Modern Psikolojide Dine Yaklaşımlar, *Din Psikolojisi*, Editör: Mustafa Doğan Karacoşkun Grafiker yay., Ankara.

Karacoşkun, Mustafa Doğan. (2012). Psikoloji Bilimi ve Tarihçesi, *Din Psikolojisi*, Editör: Mustafa Doğan Karacoşkun Grafiker yay., Ankara.

Karacoşkun, Mustafa Doğan. (2010). Ruhun İâşe ve İbâtesi: İbadetler, *Köprü Dergisi*, Sayı 109.

Karacoşkun, Mustafa Doğan. (2012). Şark-İslâm Klasîği Pendname'ye Göre Kişilik Tipleri ve Mutluluk Yolları, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.12, Sayı 1.

Karacoşkun, Mustafa Doğan. (2009). Şükür Psikolojisi, *Somuncubaba Dergisi*, Sayı 100.

Kara, Elif. (2009). Dini ve Psikolojik Açıdan Bağışlayıcılığın Terapötik Değeri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.II, Sayı 8.

Kayıklık, Hasan. (2006). Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç Davranış Etkileşimi, *İslam Araştırmaları Dergisi*, c.III, Sayı 19.

Kılıç, Recep. (2010). *Ahlakın Dini Temeli*, TDV Yayınları, 7. Baskı, Ankara.

Kierkegaard, Niels Christian. (1997). *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, M. Mukadder Yakupoğlu (Çev), Ayrıntı Yay., İstanbul.

Koç, Ahmet. (1999). *İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi*, İFAV Yayınları, İstanbul.

Köse, Ali ve Ayten Ali. (2009). Batıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Analiz, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.IX. Sayı 3.

Kur'an-ı Kerim. (2010). DİB Yayınları, 6. Baskı, Ankara.

Kur'an-ı Kerim. (2012). TDV Yayınları, 10. Baskı, Ankara.

Kuran-ı Kerim. (2012). Tercüme Ali Bulaç, Çıra yayınları, İstanbul.

Kutup, Seyyid, *İslam'ın Dünya Görüşü*, Ali Arslan (Çev), Arslan Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan (Çev), Akçağ Yayınları, İstanbul.

Maslow, Abraham. (2013). *İnsan Olmanın Psikolojisi*, Okhan Gündüz (Çev), Kuraldışı yay., 2.Baskı, İstanbul.

Mâverdü. (1982). *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, Tercüme Ali Akın, Temel Neşriyat, İstanbul.

Meydan Larousse. (1992). "Mutluluk" Mad. c.XVI, İnterpress Basın ve Yay, İstanbul.

Necati M. Osman. (2008). *Hadis ve Psikoloji*, Mustafa Işık (Çev), Fecr Yay., 2. Baskı, Ankara.

Önal, Recep. (2008). Kur'an'da İmani ve Ahlâkî Bir Tavrı Olarak Sabır, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XII, Sayı 2.

Örnek, Sedat Veyis. (1996). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Atatürk Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, sayı 174.

Özdemir, Ahmet. (2010). Silm ve Sulh Kavramları Açısından Kur'an Barışı, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XII, Sayı 2.

Özdoğan, Öznur. (2005). *İsimsiz Hayatlar, Manevî ve Psikolojik Yaklaşımla Arınma ve Öze Dönüş*, Lotus Yayınları, Ankara.

Paçacı, Mehmet. (2007). Ahiret; Ebedi Hayat, *İslam'a Giriş -Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar-*, Editör; Bünyamin Erul, DİB Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.

Peker, Hüseyin. (2010). *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay., 5. Baskı, İstanbul.

Sağlam, İsmail. (2006). *Anne-Baba Dindarlığının Çocuklar Üzerindeki Etkisi, Dindarlık Olgusu*, Kurav Yay., Bursa.

Sambur, Bilal. (2005). *Bireyselleşme Yolu Jung'un Psikoloji Teorisi*, Elis Yayınları, Ankara.

Sayar, Kemal, Modern Dünyada İnsanın Mutluluk Arayışı, http://www.tiav.org.tr/ortak_icerik/tiav.org.tr/Konferans/kemalsayar-mutluluk-son.pdf. (11.12.2014)

Sayar, Kemal. (2006). Ruh Hâli, *Bireysel Mutluluk - Sosyal Mutluluk*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Serinsu, Ahmet Nedim. (1997). Kur'an ve İnsanın Anlam Arayışı, *Uluslar arası Din Eğitimi Sempozyumu*, 20-21 Kasım.

Sezen, Abdulvahid. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Çanakkale Savaşlarıyla İlgili Bilişsel Algı ve Yorumlama Biçimleri, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.X, Sayı 2.

Shetty, Salil. (2012). Sokaklardan Öncülük Etmek, *Uluslararası Af Örgütü Raporu*, İstanbul.

Soysaldı, Mehmet. Mutlu olabilmenin Şartları, <http://web.firat.edu.tr/msoysaldi/mutlu.pdf>. (27.12.2014)

Sütel, Deniz, Mutluluğun Felsefesi, <http://www.egitirim.gen.tr/site/arsiv/55-21/357-mutlulugun-felsefesi.html>. (12.12.2014)

Şenler, Ayşe Yüksel ve Karacoşkun, Mustafa Doğan. (2012). Tasavvuf Psikolojisi, *Din Psikolojisi*, Editör: Mustafa Doğan Karacoşkun Grafiker yay., Ankara.

Şentürk, Habil. (2000). *İbadet Psikolojisi*, İz Yayınları, İstanbul.

Tan, Oğuzhan. (2011). *Öğrenilmiş Merhametsizlik, Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi*, DİB Yayınları, Ankara.

Tarhan, Nevzat. (2011). *Evlilik Psikolojisi, Öncesiyle Sonrasıyla Evlilik*, Timaş Yay., İstanbul.

Tarhan, Nevzat. (2014). *Duyguların Psikolojisi*, Timaş Yay., 15. Baskı, İstanbul.

Tarhan, Nevzat. (2009). *İnanç Psikolojisi Ruh Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu*, Timaş yayınları, 10. Baskı, İstanbul.

Tokat, Latif. (2006). Farabi Felsefesinde Mutluluğun Araştırılması, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 3.

Toprak, Muhsin. (2008). Bunalım ve İntiharı Önlemede Dinin Rolü, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı 79.

Tunçbilek, Hasan Hüseyin. (2006). İslâm Düşüncesinde Cehennem ve Cehennem Azabının Ebediyeti ve Fenası Problemi, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VI, Sayı 1.

Türcan, Galip. (2002). *Kur'an'da Ahiret İnancı*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Türkçe Sözlük. (1988). (Kurul: Hasan Eren vd.) TDK Yayınları, Ankara.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (2014). (Heyet: M. Yaşar Kandemir vd.) TDV Yayınları, İstanbul.

Uysal, Veysel. (1994). *Psiko-Sosyal Açıdan Oruç*, TDV Yayınları, Ankara.

Vergote, Antoine. (1999). *Din, İnanc ve İnançsızlık*, Veysel Uysal (Çev), M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul.

Yatkın, Nihat. (2010). İslâm'da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 33.

Yalom, İrvın D. (2006). *Din ve Psikiyatri*, Emre Ağanoğlu (Çev), Merkez Kitaplar Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., 9. Baskı, Ankara.

Yıldız, Hasan. (1997). *Kur'an'da Mutluluk*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, Hüseyin. (2010). İslâm ve İş Ahlâkı, *Din ve Hayat TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi*, TDV Yay., Sayı 10.

Yılmaz, Sema ve Karacoşkun, Mustafa Doğan. (2012). Dini Davranışlar ve inançla ilişkisi, *Din Psikolojisi*, Editör: Mustafa Doğan Karacoşkun, Grafiker Yay., Ankara.